

**Σκεφτόμαστε Ιστορικά για
το Ζήτημα των Αγνοουμένων:
Ένας Οδηγός για Εκπαιδευτικούς**

**3. Τι Ακριβώς Εννοούμε όταν
Αναφερόμαστε σε Αγνοουμένους;
Εμπειρίες και Αντιδράσεις ανά τον Κόσμο**

Τίτλος: Σκεφτόμαστε Ιστορικά για το Ζήτημα των Αγνοουμένων: Ένας Οδηγός για Εκπαιδευτικούς

ISBN: 978-9963-703-20-03

Συγγραφείς:

Δρ. Arthur Charman
κ. Λούκας Περικλέους
Δρ. Χρυστάλλα Υακίνθου
κ. Rana Zincir Celal

Σύμβουλος έκδοσης:

Δρ. Arthur Charman

Συντονίστρια προγράμματος:

κ. Rana Zincir Celal

Μετάφραση κειμένου από τα αγγλικά:

Δρ. Παναγιώτα Χαραλάμπους

Επιμέλεια της ελληνικής έκδοσης:

Δρ. Σταυρούλα Φιλίππου

Για πληροφορίες:

Όμιλο Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας
Ηλεκτρονική διεύθυνση: ahdr.mide@ahdr.info
Ιστοσελίδα: <http://www.ahdr.info>

© UNDP-ACT 2012

All rights reserved.

Παρήχθη στην Κύπρο.

Σχεδιασμός: GRA.DES www.gra-des.com

Φωτογραφίες εξωφύλλου: Με την ευγενή παραχώρηση της Διερευνητικής Επιτροπής για τους Αγνοουμένους, της κ. Sevgul Uludağ, του κ. Jeff Moore/Πρεσβύτεροι, του Συνδέσμου Οικογενειών των Μαρτύρων και Αναπήρων Παλαιμάχων και της Παγκύπριας Οργάνωσης Συγγενών Αδελφωτών Αιχμαλώτων και Αγνοουμένων.

Εκτύπωση: Kailas Printers and Lithographers Ltd, Λευκωσία, Κύπρος.

Διεθνές Κέντρο Μεταβατικής Δικαιοσύνης

Ιστοσελίδα: <http://www.ictj.org>

όμιλος ιστορικού διαλόγου
και έρευνας **association
for historical dialogue
and research** tarihsel
diyalog ve arastirma derneği

Ο Όμιλος Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας είναι ένας διαπολιτισμικός οργανισμός ο οποίος εδράζεται στην Κύπρο και του οποίου αποστολή είναι να συμβάλει στην ενίσχυση της ιστορικής κατανόησης ανάμεσα στο κοινό και ειδικότερα ανάμεσα στα παιδιά, νέους και εκπαιδευτικούς. Στρηζόμενος στις αρχές του σεβασμού της διαφορετικότητας και του διαλόγου των ιδεών, ο Όμιλος παρέχει μαθησιακές ευκαιρίες σε άτομα κάθε ικανότητας, από κάθε εθνικό, θρησκευτικό, πολιτισμικό και κοινωνικό υπόβαθρο. Ο Όμιλος αναγνωρίζει τις αξίες της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και Θεμελιώδεις Ελευθερίες, τους σκοπούς της ΟΥΝΕΣΚΟ για την εκπαίδευση και τις Συστάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη διδασκαλία της ιστορίας. Οι δραστηριότητες του Ομίλου Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας περιλαμβάνουν: έρευνα και διάχυση ερευνητικών ευρημάτων- ανάπτυξη προτάσεων για χάραξη εκπαιδευτικής πολιτικής- εμπλουτισμό της βιβλιοθήκης και του αρχαιακού υλικού του- τη διοργάνωση σεμιναρίων για εκπαιδευτικούς, συζητήσεων και συνεδρίων- παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού- διοργάνωση επιτόπιων επισκέψεων και εκπαιδευτικών περιπάτων- ανάπτυξη εργαλείων διάχυσης και δημοσιοποίησης των ιδεών και ευρημάτων του- και την καθιέρωση συνεργασίας μεταξύ ατόμων και οργανισμών σε τοπικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο.

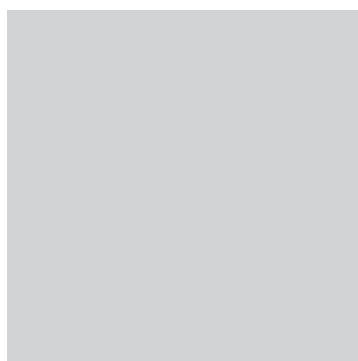
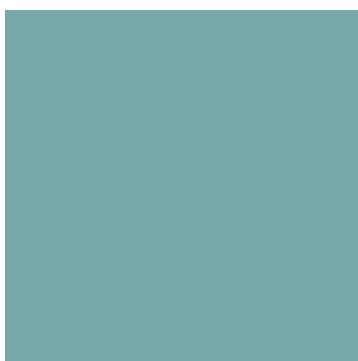
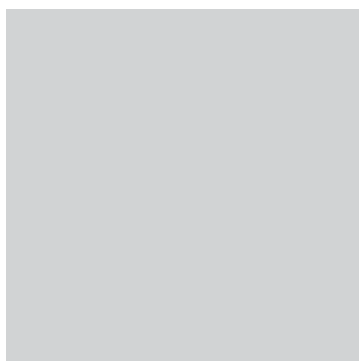
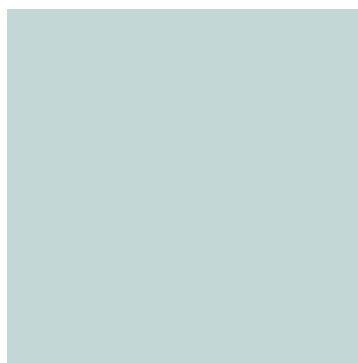
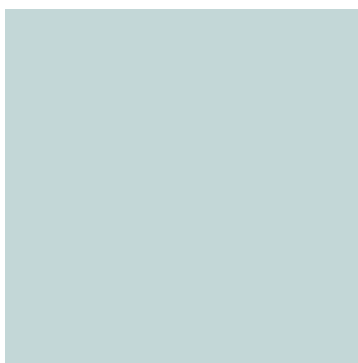
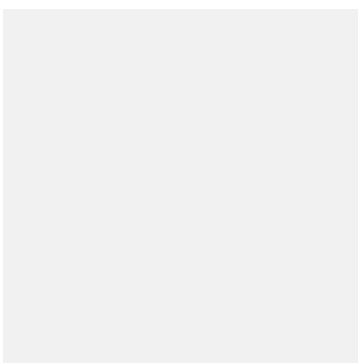
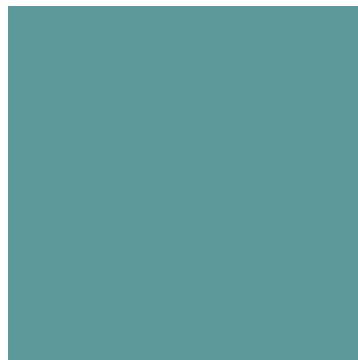
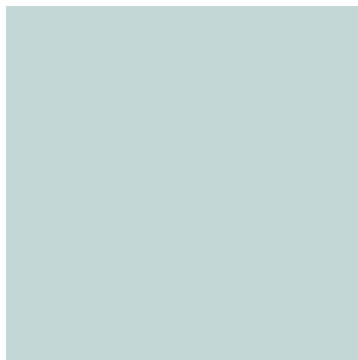
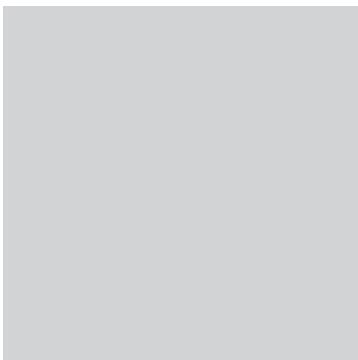
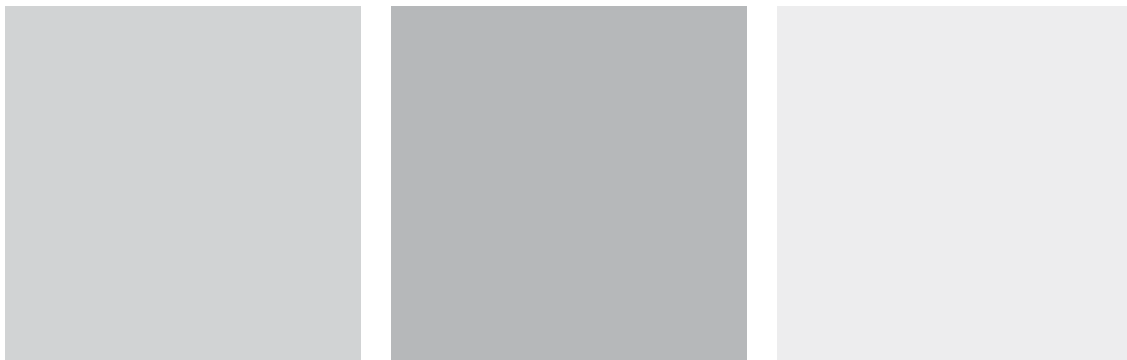
Το Διεθνές Κέντρο Μεταβατικής Δικαιοσύνης είναι μια διεθνής μη κερδοσκοπική οργάνωση που εξειδικεύεται στο πεδίο της μεταβατικής δικαιοσύνης. Το Κέντρο εργάζεται με σκοπό να βοηθήσει τις κοινωνίες που βρίσκονται σε μια μεταβατική διαδικασία να αντιμετωπίσουν τη βαριά κληρονομιά που αφήνουν οι μαζικές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που βίωσαν και να οικοδομήσουν την εμπιστοσύνη των πολιτών προς τους κρατικούς θεσμούς ως φύλακες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στον απόηχο τέτοιων φαινομένων μαζικών βιαιοτήτων και καταστολής, το Διεθνές Κέντρο Μεταβατικής Δικαιοσύνης βοηθά τους θεσμούς και τις ομάδες της κοινωνίας των πολιτών – τα άτομα που καθοδηγούν και δίνουν μορφή στην αλλαγή των κοινωνιών τους – να εξετάσουν διάφορα μέτρα που μπορούν να συμβάλουν προς την κατεύθυνση της αλήθειας, της ανάληψης ευθυνών και της επανόρθωσης των παραβιάσεων του παρελθόντος. Αυτό επιτυγχάνεται με την παροχή τεχνικής εμπειρογνομosύνης και γνώσης σχετικά με άλλες παρόμοιες και συγκρίσιμες εμπειρίες όσον αφορά τη μεταβατική δικαιοσύνη απ' όλο τον κόσμο.

Η έκδοση αυτή, η οποία είναι διαθέσιμη σε αγγλική και τουρκική μετάφραση, πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο προγράμματος με την οικονομική στήριξη της Δράσης για τη Συνεργασία και την Εμπιστοσύνη του Προγράμματος Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών (UNDP-ACT) και του Ιδρύματος των Πρεσβυτέρων. Η συμμετοχή του Διεθνούς Κέντρου Μεταβατικής Δικαιοσύνης στο πρόγραμμα στηρίζεται από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η αναπαραγωγή των DVD για το ντοκιμαντέρ των Πρεσβυτέρων Κύπρος: Ανασκαλίζοντας το παρελθόν, αναζητώντας το μέλλον πραγματοποιήθηκε με την οικονομική στήριξη της Δράσης για τη Συνεργασία και την Εμπιστοσύνη του ΟΗΕ. Ο υποτιτλισμός και η αναπαραγωγή των DVD του ντοκιμαντέρ της Διερευνητικής Επιτροπής για τους Αγνοούμενους Σκάβοντας για ένα μέλλον επίσης έτυχε οικονομικής στήριξης από τη Δράση για τη Συνεργασία και την Εμπιστοσύνη του ΟΗΕ.

Αποποίηση: Οι απόψεις που εκφράζονται σ' αυτό το έντυπο ανήκουν στους/στις συγγραφείς και δεν αντιπροσωπεύουν απαραίτητα αυτές των Ηνωμένων Εθνών ή των κρατών μελών τους, του Προγράμματος Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών (UNDP) ή του Οργανισμού Διεθνούς Ανάπτυξης των ΗΠΑ (USAID), του Ιδρύματος των Πρεσβυτέρων, της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή του Ομίλου Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας.

Έχει καταβληθεί κάθε προσπάθεια να επικοινωνήσουμε με τους/τις κατόχους πνευματικών δικαιωμάτων των πηγών. Απολογούμαστε σε οποιοδήποτε/οποιαδήποτε του οποίου/της οποίας τα δικαιώματα έχουμε απρότητα παραβλέψει και με χαρά θα επανορθώσουμε οποιαδήποτε λάθη ή παραλείψεις.

**Σκεφτόμαστε Ιστορικά για
το Ζήτημα των Αγνοουμένων:
Ένας Οδηγός για Εκπαιδευτικούς**

**3. Τι Ακριβώς Εννοούμε όταν
Αναφερόμαστε σε Αγνοουμένους;
Εμπειρίες και Αντιδράσεις ανά τον Κόσμο**

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή και Ευχαριστίες

2. Καλλιεργώντας την Ιστορική Σκέψη: Θεωρία και Έρευνα

2.1 Η θέση της Ιστορίας στην εκπαίδευση

2.1.1 Οι σκοποί και οι στόχοι της ιστορικής παιδείας

2.1.1.1 Γιατί διδάσκουμε Ιστορία;

2.1.1.2 Η συμβολή της Ιστορίας στην εκπαίδευση

2.1.2 Διεθνείς συζητήσεις γύρω από την ιστορική παιδεία

2.2 Έρευνα στην ιστορική σκέψη μαθητών και μαθητριών

2.3 Καλλιεργώντας την ιστορική σκέψη

2.3.1 Τι συνέβη στο παρελθόν; Καλλιεργώντας τη γνώση περιεχομένου των μαθητών και μαθητριών

2.3.2 Πώς γνωρίζουμε/μαθαίνουμε για το παρελθόν; Καλλιεργώντας την κατανόηση της επιστήμης της Ιστορίας από τους μαθητές και μαθήτριες

2.3.3 Ιστορία και συλλογική μνήμη

2.3.4 Τα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας

2.3.5 Διδάσκοντας ευαίσθητα και επίμαχα ιστορικά θέματα

3. Τι Ακριβώς Εννοούμε όταν Αναφερόμαστε σε Αγνοούμενους; Εμπειρίες και Αντιδράσεις ανά τον Κόσμο

σ. 4

3.1 Εμπειρίες και αντιδράσεις ανά τον κόσμο

σ. 5

3.1.1 Τι εννοούμε όταν αναφερόμαστε σε αγνοούμενους;

σ. 5

3.1.2 Εισαγάγοντας εμπειρίες για αγνοούμενα πρόσωπα ανά τον κόσμο

σ. 6

3.1.3 Γιατί συμβαίνουν οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις;

σ. 8

3.1.4 Πού υπάρχουν εμπειρίες αγνοουμένων και εξαφανισθέντων προσώπων;

σ. 9

3.1.5 Οι επιπτώσεις στις οικογένειες

σ. 10

3.1.6 Πώς φτάσαμε στο σημείο να μπορούμε να εντοπίσουμε αγνοούμενους;

σ. 11

3.2 Η εμπειρία της Γουατεμάλας

σ. 23

3.3 Η εμπειρία της πρώην Γιουγκοσλαβίας

σ. 33

3.4 Η εμπειρία της Ισπανίας

σ. 44

3.5 Η εμπειρία του Μαρόκο

σ. 51

4. Οι Αγνοούμενοι στην Κύπρο

5. Με Ποιο Τρόπο θα Πρέπει να Θυμόμαστε τους Αγνοούμενους της Κυπριακής Σύγκρουσης; Σχέδια μαθήματος και σκεπτικό

- 5.1 Επισκόπηση
- 5.2 Σκεπτικό
  - 5.2.1 Επιδιωκόμενοι στόχοι μάθησης
  - 5.2.2 Το εννοιολογικό σκεπτικό αυτής της διερεύνησης

Ενότητα 1: Η διαχείριση του δύσκολου παρελθόντος. Πώς άλλες χώρες ανά τον κόσμο αντιμετώπισαν το πρόβλημα των αγνοουμένων;

Ενότητα 2: Οι αγνοούμενοι της Κύπρου

Ενότητα 3: Γιατί με την πάροδο του χρόνου εμφανίστηκαν διαφορετικές προσεγγίσεις στο πρόβλημα των αγνοουμένων στην Κύπρο;

Ενότητα 4: Ιστορία και μνήμη

Ενότητα 5: Με ποιο τρόπο θα πρέπει να θυμόμαστε τους αγνοούμενους της κυπριακής σύγκρουσης;

6. Πηγές

- 6.1 Βιβλιογραφία
- 6.2 CD πηγών:
  - (α) φύλλα δραστηριοτήτων που συνοδεύουν τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες των Ενοτήτων 1-5
  - (β) οδηγός συζήτησης που συνοδεύει το ντοκιμαντέρ της Ομάδας των Πρεσβυτέρων Κύπρος: *Ανασκαλίζοντας το παρελθόν, αναζητώντας το μέλλον*
  - (γ) ηλεκτρονική μορφή όλων των κεφαλαίων του πακέτου *Σκεφτόμαστε ιστορικά για το ζήτημα των αγνοουμένων: Ένας οδηγός για εκπαιδευτικούς*
- 6.3 *Κύπρος: Ανασκαλίζοντας το παρελθόν, αναζητώντας το μέλλον, ένα ντοκιμαντέρ των Πρεσβυτέρων* (DVD με ελληνικούς και τουρκικούς υπότιτλους)
- 6.4 *Σκάβοντας για ένα μέλλον, ένα ντοκιμαντέρ της Διερευνητικής Επιτροπής για τους Αγνοούμενους στην Κύπρο* (DVD με ελληνικούς και τουρκικούς υπότιτλους)

3. Τι Ακριβώς Εννοούμε όταν Αναφερόμαστε σε Αγνοούμενους; Εμπειρίες και Αντιδράσεις ανά τον Κόσμο

Σ' αυτό το κεφάλαιο, οι αναγνώστες και αναγνώστριες θα μπορέσουν να μάθουν:

- Τι εννοούμε όταν αναφερόμαστε σε αγνοούμενους, και πώς διακρίνονται από τις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις προσώπων·
- Γιατί υπάρχουν οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις προσώπων, καθώς και γιατί και πώς χρησιμοποιούνται ως μέθοδος πολιτικής καταστολής·
- Πού υπάρχουν εμπειρίες αγνοουμένων και εξαφανισθέντων και πώς η διεθνής κοινότητα ανταποκρίθηκε στο ζήτημα·
- Τις επιπτώσεις στις οικογένειες αυτών των ατόμων·
- Για σημαντικές σχετικές εξελίξεις, όπως:
  - το ρόλο της Συνθήκης της Γενεύης και των Δικών της Νυρεμβέργης·
  - την ανακάλυψη της μεθόδου DNA για την ταυτοποίηση αυτών των ατόμων και την εφαρμογή της στο ζήτημα των ανθρώπινων δικαιωμάτων·
  - την εμφάνιση των Επιτροπών Αλήθειας και ο αντίκτυπος της εμπειρίας από τη Νότιο Αφρική·
  - την εφαρμογή της δικανικής ανθρωπολογίας και της δικανικής αρχαιολογίας στα ανθρώπινα δικαιώματα·
  - τις προσπάθειες διαφόρων ομάδων της κοινωνίας των πολιτών·
  - την Παγκόσμια Μέρα Εξαφανισθέντων·
  - τη Διεθνή Σύμβαση του 2006 για την Προστασία Όλων των Ατόμων από την Εξαναγκαστική Εξαφάνιση·
  - την Ομάδα Εργασίας του ΟΗΕ για τις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις και την Επιτροπή για τις Εξαναγκαστικές Εξαφανίσεις·
  - τον τρόπο με τον οποίο ανταποκρίθηκε στο ζήτημα το ανθρωπιστικό δίκαιο και το περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων δίκαιο.

Συχνά, οι εξαφανισθέντες θανατώνονται αμέσως, αλλά οι σύζυγοί τους, τα παιδιά τους ή οι γονείς τους συνεχίζουν για πολλά χρόνια να ζουν σε μια κατάσταση ακραίας αγωνίας και άγχους, διχασμένοι ανάμεσα στην ελπίδα και την απελπισία. Πρέπει επομένως να θεωρούνται και αυτοί θύματα του εγκλήματος της εξαναγκαστικής εξαφάνισης (Pourgourides, 2005, παράγραφος 3).

Μια από τις πιο τρομερές συνέπειες της σύγκρουσης είναι οι απώλειες ανθρώπινων ζωών, και οι καταστροφές που αυτές προκαλούν σε ολόκληρες κοινότητες ανθρώπων. Στην περίπτωση πολλών από τις συγκρούσεις, σχεδόν πάντοτε σ' αυτή την απώλεια κρύβεται μια πιο βαθιά, και πολλές φορές πιο αθόρυβη τραγωδία: τα ερωτηματικά σχετικά με την τύχη των ανθρώπων που αγνοούνται και των οποίων η κατάληξη ποτέ δεν εξακριβώθηκε. Σε κάποιες περιπτώσεις, όπως αυτή του Κονγκό, τέτοιοι άνθρωποι μπορεί να είναι και παιδιά που χωρίστηκαν από τις οικογένειές τους. Σε άλλες περιπτώσεις όπως στο Ιράκ, στη Τσετσενία ή στην πρώην Γιουγκοσλαβία, θα μπορούσε να είναι άνθρωποι οι οποίοι συνελήφθησαν, εκτελέστηκαν και μετά θάφτηκαν σε ομαδικούς τάφους. Ή θα μπορούσε να είχαν συλληφθεί και να κρατούνται απομονωμένοι σε μυστικές φυλακές, μια συνηθισμένη πρακτική σε όλη τη Λατινική Αμερική. Όταν η τύχη αυτών των ανθρώπων είναι άγνωστη, τότε θεωρούνται «αγνοούμενοι».

3.1 Εμπειρίες και αντιδράσεις ανά τον κόσμο

3.1.1 Τι εννοούμε όταν αναφερόμαστε σε αγνοουμένους;

Σ' αυτό το εκπαιδευτικό πακέτο, εξετάζουμε περιπτώσεις στις οποίες η τύχη κάποιων ανθρώπων αγνοείται, και περιπτώσεις στις οποίες κάποιοι άνθρωποι έχουν εξαφανιστεί. Παρά το γεγονός ότι το τελικό σενάριο είναι το ίδιο – η άγνοια για την τύχη κάποιου οικείου προσώπου και η αγωνία των οικογενειών για το τι απέγιναν – στη νομοθεσία και στην πολιτική υπάρχει διαφορά μεταξύ «αγνοουμένων» και «εξαφανισθέντων». Γι' αυτό και είναι χρήσιμο να είμαστε ξεκάθαροι ως προς τη διαφορά ανάμεσα στους δύο όρους, την οποία εξηγούμε με συντομία πιο κάτω.

«Οι αγνοούμενοι» είναι άνθρωποι για τους οποίους οι οικογένειές τους δεν έχουν νέα τους, και άνθρωποι οι οποίοι έχουν δηλωθεί ως αγνοούμενοι μετά από ένοπλη διαμάχη, βάσει αξιόπιστων πληροφοριών. Αυτός ο όρος διαφέρει και έχει μεγαλύτερο εύρος από τον όρο «εξαναγκαστική ή μη ηθελημένη εξαφάνιση» (Scovazzi και Citroni, 2007).

Οι αγνοούμενοι μπορεί να είναι:

- Άνθρωποι που αιχμαλωτίστηκαν κατά τη διάρκεια συγκρούσεων·
- Μαχόμενοι «αγνοούμενοι εν δράσει» (MIA: Missing in Action) οι οποίοι πιθανόν να έχασαν τη ζωή τους κατά τη διάρκεια της μάχης·
- Θύματα μαζικών εκτελέσεων·
- Θύματα απαγωγών·
- Σώματα νεκρών που δεν ταυτοποιήθηκαν με το νενομισμένο τρόπο και θάφτηκαν ως άτομα άγνωστων στοιχείων·
- Εκτοπισμένοι και πρόσφυγες·
- Θύματα φυσικών καταστροφών.

Το έγκλημα των **εξαναγκαστικών εξαφανίσεων** από την άλλη, ορίζεται από τη Διεθνή Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Ατόμων Ενάντια στην Εξαναγκαστική Εξαφάνιση ως:

η σύλληψη, η κράτηση, η απαγωγή ή οποιαδήποτε άλλη μορφή στέρησης της ελευθερίας ενός ατόμου από κρατικούς παράγοντες ή από άτομα ή ομάδες ατόμων που δρουν με την εξουσιοδότηση, τη στήριξη ή την ανοχή του κράτους, και η οποία συνοδεύεται από την άρνηση να αναγνωριστεί αυτή η στέρηση ελευθερίας ή από την απόκρυψη της τύχης ή της κατάληξης του εξαφανισθέντος προσώπου, συνθήκες οι οποίες θέτουν το συγκεκριμένο πρόσωπο εκτός της προστασίας του νόμου (International Convention for the Protection of all Persons from Enforced Disappearance, 2006, άρθρο 2).

Η βασικότερη διαφορά μεταξύ ενός ατόμου που αγνοείται και ενός ατόμου που εξαφανίστηκε έγκειται στην πρόθεση του εγκλήματος. Η εξαναγκαστική εξαφάνιση είναι σχεδόν πάντοτε μέρος μιας συστηματικής πολιτικής εξαφάνισης ατόμων.

Το Καταστατικό της Ρώμης για το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο έχει επίσης καθορίσει έναν ορισμό για την εξαναγκαστική εξαφάνιση, ο οποίος διαφέρει από τον πιο πάνω ορισμό, κυρίως γιατί είναι ευρύτερος και ρυθμίζει το διεθνές ποινικό δίκαιο.¹

1. Το Καταστατικό της Ρώμης για το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο είναι μια συνθήκη του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου. Υιοθετήθηκε στις 17 Ιουλίου 1998 και τέθηκε σε ισχύ τον Ιούλιο του 2002. Διευρύνει αυτόν τον ορισμό της εξαναγκαστικής εξαφάνισης ως: τη σύλληψη, την κράτηση ή την απαγωγή προσώπων εξαιτίας ή με την εξουσιοδότηση, στήριξη ή ανοχή ενός κράτους ή μιας πολιτικής οργάνωσης, που συνοδεύεται από την άρνηση να αναγνωριστεί αυτή η στέρηση ελευθερίας ή να δοθούν πληροφορίες για την τύχη ή την κατάληξη αυτών των ατόμων, με την πρόθεση αυτοί να εξαιρεθούν από την προστασία του νόμου για μια παρατεταμένη χρονική περίοδο (Rome Statute, 1998, άρθρο 7 παράγραφος 2(ii)).

3.1.2 Εισαγάγοντας εμπειρίες για αγνοούμενα πρόσωπα ανά τον κόσμο

Αυτό το κεφάλαιο του εκπαιδευτικού πακέτου παρέχει μια επισκόπηση του πώς άνθρωποι βιώνουν το φαινόμενο των αγνοουμένων σε διάφορα άλλα κοινωνικά συγκείμενα ανά τον κόσμο. Οι εκπαιδευτικοί και οι άλλοι χρήστες αυτού του πακέτου θα αποκτήσουν μια καλύτερη αντίληψη των βασικών ορισμών και όρων, αλλά και των βασικών εξελίξεων που συντελέστηκαν κατά τα τελευταία 30 χρόνια σχετικά με το ζήτημα των αγνοουμένων σε παγκόσμιο επίπεδο. Δεδομένης της πολύπλοκης και πολυδιάστατης φύσης του ζητήματος, αυτό το κείμενο θα πρέπει να ιδωθεί ως ένα πρώτο βήμα για μια εισαγωγή στις ανθρώπινες, τις πολιτικές, τις κοινωνικές και τις νομικές διαστάσεις του φαινομένου.

Ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζουν το ζήτημα των αγνοουμένων οι διάφοροι παράγοντες της κοινωνίας των πολιτών,² οι οργανώσεις των οικογενειών των αγνοουμένων, οι κυβερνήσεις και οι διεθνείς παράγοντες και οργανισμοί διαφέρει ανάλογα με την εκάστοτε χρονική στιγμή και κοινωνία. «Αντίθετα με το τι πιστεύουν πολλοί άνθρωποι, η εξαναγκαστική εξαφάνιση δεν είναι μια πρακτική του παρελθόντος, ούτε περιορίζεται σε μερικές μόνο περιοχές του πλανήτη. Όλες οι ήπειροι έχουν βιώσει ή συνεχίζουν να βιώνουν αυτή την εγκληματική πρακτική. Άνθρωποι εξαφανίζονται σε πολλά μέρη του κόσμου» (International Coalition Against Enforced Disappearances, 2010). Αυτό το εκπαιδευτικό πακέτο εξετάζει συγκεκριμένα τον τρόπο με τον οποίο τα ζητήματα των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων και των αγνοουμένων επηρέασαν πέντε διαφορετικές κοινωνίες: **την Κύπρο, την πρώην Γιουγκοσλαβία, την Ισπανία, τη Γουατεμάλα και το Μαρόκο**. Η κάθε μία από αυτές τις μελέτες περίπτωσης έχει επιλεγεί λόγω της δυνατότητάς της να μας φανερώσει μια διαφορετική προοπτική ως προς το τι συμβαίνει σε μια κοινωνία όταν άνθρωποι αγνοούνται· πώς οι άνθρωποι της χώρας και η διεθνής κοινότητα τοποθετούνται απέναντι σ' αυτό το φαινόμενο· πώς οι κυβερνήσεις αντιμετώπισαν το έγκλημα· και πώς οι κοινωνίες προσπάθησαν να ξεπεράσουν την κληρονομιά της βίας που προκάλεσε αυτές τις εξαφανίσεις. Γενικότερα, θα εξετάζουμε μαζί τις καταστάσεις των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων και των αγνοουμένων, καθώς επικεντρωνόμαστε στις επιπτώσεις αυτών των καταστάσεων και στο τι συμβαίνει σε οικογένειες και κοινότητες όταν άνθρωποι εξαφανίζονται.

- **Η πρώην Γιουγκοσλαβία** έχει επιλεγεί επειδή αυτή η μελέτη περίπτωσης δείχνει την πρόοδο και τις εντάσεις που μπορούν να προκύψουν σε συγκρούσεις κατά τις οποίες περισσότερες από μια ομάδες εμπλέκονται σε βιαιότητες. Η περίπτωση της πρώην Γιουγκοσλαβίας φωτίζει επίσης τις συχνά τεταμένες σχέσεις που προκύπτουν ανάμεσα στις προσπάθειες της κοινωνίας των πολιτών για αναζήτηση της αλήθειας από τη μια και στις διεθνείς νομικές προσπάθειες για δίωξη των ατόμων που διέπραξαν εγκλήματα όπως οι εξαφανίσεις, οι φόνοι και η εθνοκάθαρση από την άλλη. Η συγκεκριμένη περίπτωση αποτελεί επίσης παράδειγμα για τη διαδικασία προσπαθειών σε τοπικό επίπεδο για την αναζήτηση της αλήθειας.
- **Η Ισπανία** έχει επιλεγεί επειδή εκεί οι εξαφανίσεις έλαβαν χώρα περισσότερο από μια γενιά πριν τη σημερινή, ενώ ακολούθησε μια πολύ σαφής κοινωνική, νομική και πολιτική «συμφωνία λήθης» που επιχείρησε να θάψει τις αναμνήσεις του παρελθόντος και την επίσημη μνήμη των ανθρώπων που παρέμειναν αγνοούμενοι. Οι πρόσφατες προσπάθειες της Ισπανίας για να ανευρεθούν οι αγνοούμενοι και να αντιμετωπιστεί η βαριά κληρονομιά αυτής της σύγκρουσης που είχε προκαλέσει τόσους θανάτους και τόσο φόβο, καθιστά δυνατή μια συζήτηση για τη σημασία που έχει το να αντιμετωπίζει κανείς το παρελθόν του· αλλά και για το τι μπορεί να συμβεί όταν οι κοινωνίες προσπαθούν να θάψουν το παρελθόν τους μαζί με τους αγνοουμένους τους.
- **Η Γουατεμάλα** μας ενδιαφέρει για την προσέγγιση που είχε προς τον ανασχηματισμό (βλ. 3.2 πιο κάτω), αλλά και για το ευρύτερο επίπεδο εμπλοκής της κοινότητας στη διαδικασία περισυλλογής και επιστροφής των λειψάνων εξαφανισθέντων ατόμων. Στη Γουατεμάλα υπάρχει επίσης μια ένταση σχετικά με το μεγάλο κενό που χωρίζει, από τη μια, τις συστάσεις της σχετικής Επιτροπής· και, από την άλλη, τις προσπάθειες ανασχηματισμού και αποκατάστασης που έχουν καταβληθεί. Επιπλέον, οι διεθνείς πιέσεις μέσω των ισπανικών δικαστηρίων παρείχαν το

2. Ως κοινωνία των πολιτών μπορεί να οριστεί η συνειρήση εθελοντικών κοινωνικών παραγόντων και οργανισμών με κοινά συμφέροντα και αξίες που βοηθούν στη διαμόρφωση της βάσης της κοινωνίας.

σημαντικότερο κίνητρο για τη δίωξη των εμπνευστών της γενοκτονίας στη Γουατεμάλα. Επομένως, η περίπτωση της Γουατεμάλας αναδεικνύει επιπλέον τις διεθνείς προσεγγίσεις που βρίσκονται σε εξέλιξη για τη δίωξη αυτών που ευθύνονται για τις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις.

- Η περίπτωση του **Μαρόκο** είναι μια λιγότερο ευκρινής μελέτη του τι συμβαίνει στις κοινωνίες που έχουν υποφέρει από μια πολιτική εξαναγκαστικών εξαφανίσεων. Σε αντίθεση με τις άλλες μελέτες περίπτωσης, στο Μαρόκο υπήρξε πολύ μικρή συνεννόηση με διεθνείς εγκληματολόγους, ανθρωπολόγους εμπειρογνώμονες και ειδικούς για τα ανθρώπινα δικαιώματα, ενώ των ανασκαφών για το θέμα των αγνοουμένων ηγείται η ίδια η μαροκινή κυβέρνηση. Το Μαρόκο αποτελεί μια περίπτωση στην οποία η πρόοδος είναι πολύ αργή, ενώ οι τοπικοί και διεθνείς οργανισμοί για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχουν να επιτελέσουν εξαιρετικά δύσκολο έργο αναφορικά με την άσκηση πιέσεων στις αρχές για πρόοδο στο ζήτημα. Επίσης, στο Μαρόκο υπάρχει πολύ μικρή ανάληψη ευθύνης για τα εγκλήματα που διαπράχθηκαν ή πολύ μικρή παροχή ουσιαστικής επίσημης στήριξης για την προώθηση εναλλακτικών ιστορικών αφηγήσεων του παρελθόντος.

Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, κοινό στοιχείο αποτελεί η αγωνία που μοιράζονται οι οικογένειες οι οποίες ζουν τη ζωή τους μοιρασμένες ανάμεσα σε δύο κόσμους, χωρίς καμία απάντηση για το τι μπορεί να συνέβηκε στους οικείους τους και οι οποίες φαντάζονται το χειρότερο και ταυτόχρονα ελπίζουν για το καλύτερο. Χωρίς να θεμελιώδες δικαίωμα της πληροφόρησης σχετικά με την τύχη των οικείων τους, οι άνθρωποι αυτοί δεν είναι σε θέση να θρηνησουν και ταλανίζονται· από τη μια, από την πιθανότητα οι οικείοι τους να ζουν και να περιμένουν τη βοήθειά τους· και από την άλλη, από την πιθανότητα να έχουν πεθάνει και κανείς να μην τους έχει θάψει ώστε να αναπαυθούν.

Το δικαίωμα αυτών των ανθρώπων να γνωρίζουν την αλήθεια σχετικά με την τύχη των οικείων τους αναγνωρίζεται ως ένα θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα. Το «**δικαίωμα στην αλήθεια**» αναφέρεται στο δικαίωμα των οικογενειών να γνωρίζουν την τύχη και την κατάληξη των αγνοούμενων οικείων τους. Αυτό το δικαίωμα δεν αφορά απλά στους συγγενείς των αγνοουμένων, αλλά και στην κοινωνία ολόκληρη. Το δικαίωμα αυτό συνδέεται με τη συλλογική ευθύνη της κοινωνίας να ενημερώνει και να ενημερώνεται. Το δικαίωμα να γνωρίζει κανείς την αλήθεια είναι δικαίωμα το οποίο οφείλει το κράτος σ' ένα άτομο αλλά και, κατ' επέκταση, στην κοινωνία στο σύνολό της.

Δεν είναι απλά το δικαίωμα του κάθε θύματος ατομικά ή των συγγενών και των φίλων του να μάθουν τι έγινε, ένα δικαίωμα στην αλήθεια. Το δικαίωμα να γνωρίζει κανείς είναι ένα συλλογικό δικαίωμα, το οποίο αντλεί από την Ιστορία ώστε να αποτρέψει να συμβούν παρόμοιες βιαιότητες στο μέλλον. Απόρροια αυτού του δικαιώματος είναι «η ευθύνη μνήμης» από πλευράς του κράτους: να λάβει εκ των προτέρων τις προφυλάξεις του ενάντια στις στρεβλώσεις της Ιστορίας που εμφανίζονται εν ονόματι του αναθεωρητισμού ή του αρνητισμού· γιατί η Ιστορία της καταπίεσης ενός λαού είναι μέρος της εθνικής κληρονομιάς του και, ως τέτοια, θα πρέπει να διατηρηθεί. Αυτοί, επομένως, είναι οι κύριοι στόχοι του δικαιώματος στην αλήθεια ως συλλογικού δικαιώματος (United Nation's Commission on Human Rights, 1997, παράγραφος 17).

3.1.3 Γιατί συμβαίνουν οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις;

Το φαινόμενο της εξαναγκαστικής εξαφάνισης... αποτελεί τη χειρότερη απ' όλες τις καταπατήσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στην πραγματικότητα, αμφισβητεί την ίδια την έννοια τέτοιων δικαιωμάτων, αποτελεί άρνηση του δικαιώματος ενός ανθρώπου να υπάρχει, να έχει μια ταυτότητα. Η εξαναγκαστική εξαφάνιση μεταμορφώνει το ανθρώπινο ον σε μη-ον. Αποτελεί την απώτερη διαφθορά, μια κατάχρηση εξουσίας η οποία επιτρέπει στις αρχές να μετατρέπουν το νόμο και την τάξη σε κάτι αξιολέαστο και να διαπράττουν αποτρόπαια εγκλήματα (MacDermot, 1981).

Το να «εξαφανίσεις» ένα άτομο είναι μια σαφής πολιτική πράξη, η οποία σχεδιάστηκε για να δημιουργήσει μια συγκεκριμένου τύπου τρομοκρατία. Το έγκλημα της εξαφάνισης σχεδιάστηκε ώστε να σιγάσει την αντίθετη άποψη και την κριτική σε δύο επίπεδα: πρώτα απ' όλα, η πράξη της εξαφάνισης ανθρώπων σιγάει όσους υπήρξαν στόχοι του εγκλήματος, όσους είχαν μια αντιπολιτευτική στάση ή όσους επέκριναν αυτούς που διέπρατταν τα εγκλήματα των εξαφανίσεων. Όμως, η εξαφάνιση προσώπων δημιουργεί κλίμα φόβου και ανασφάλειας και στην ευρύτερη κοινότητα, σιγάοντας αυτούς που πιθανόν να εξεγείρονταν.

Το έγκλημα της εξαφάνισης προσώπων είναι από τη φύση του διαρκές. Δεν είναι σχεδιασμένο για να βλάψει απλά το πρόσωπο που εξαφανίστηκε, αλλά και για να δημιουργήσει συνεχές άγχος και φόβο στις οικογένειες του θύματος, στους οικείους του και στην κοινότητά του. Επομένως, η παρακράτηση πληροφοριών για το τι συνέβη είναι μέρος του σκοπού του εγκλήματος· αποτελεί ένα έγκλημα σχεδιασμένο ώστε να προκαλέσει βλάβη για μακρύ χρονικό διάστημα.

Αυτό μπορεί να συμβεί στο πλαίσιο εσωτερικών ένοπλων συγκρούσεων σε δημοκρατικές χώρες ή στο πλαίσιο δικτατοριών ή στο πλαίσιο ξένης κατοχής.

Σ' ένα μεταπολεμικό πλαίσιο, οι πολιτικοί παράγοντες παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο για το πώς αντιμετωπίζεται το ζήτημα των εξαφανισθέντων ή των αγνοουμένων. Το ζήτημα μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να σιγάσει πιθανές αντιδράσεις εναντίον της κυβέρνησης, όταν λέγεται στις οικογένειες και στις ομάδες των θυμάτων ότι η αποκάλυψη και δημοσιοποίηση μεγάλων δόσεων αλήθειας σχετικά με τη βία που διαπράχθηκε στο παρελθόν μπορεί να αποσταθεροποιήσει τις εύθραυστες ειρηνευτικές διαδικασίες ή την πρόοδο που επιτυγχάνεται προς την κατεύθυνση της συμφιλίωσης. Συχνά επίσης, οι διαδικασίες μετάβασης που ακολουθούν μετά από συγκρουσιακές καταστάσεις δεν καταλήγουν στην πλήρη παράδοση της εξουσίας ή καταλήγουν στην υπογραφή συνθήκης με τους πρώην κατόχους της εξουσίας. Αυτό δίνει τη δυνατότητα σε αυτούς που είχαν ανάμειξη στη διάπραξη τέτοιων ωμοτήτων να συνεχίσουν να κατέχουν σημαντικά αξιώματα ή ακόμα και να θεωρούνται ως ηγέτες από ισχυρά κοινωνικά στοιχεία. Αν εμπλέκονται πολιτικά συμφέροντα στη διαιώνιση της άρνησης της διάπραξης αυτών των βιαιοτήτων ή στην αφήγηση συγκεκριμένων εκδοχών του παρελθόντος, τότε είναι πιθανόν να δοθεί προτεραιότητα μόνο σε μια ομάδα εξαφανισθέντων ή οι διαδικασίες να παραμένουν σε διαρκή στασιμότητα. Χωρίς τη στήριξη των πολιτικών ηγετών, είναι πολύ δύσκολο να ξεκινήσει μια διαδικασία για την περισυλλογή των λειψάνων των αγνοουμένων· ενώ οι οικογένειες και όσοι γενικά θα έχουν εμπλοκή στην εκταφή και την αναγνώριση των εξαφανισθέντων ενδέχεται να πρέπει να αντιμετωπίσουν ανοικτή ή συγκεκριμένη αντίσταση, μέσα από ενέργειες όπως τα διαρκή γραφειοκρατικά εμπόδια, η άρνηση των αρχών να ανοίξουν τα αρχεία, η έλλειψη οικονομικής βοήθειας, η παρενόχληση και οι απειλές.

Επιπλέον, σε μετα-συγκρουσιακά συγκείμενα, στα οποία οι διαμάχες μεταξύ των ομάδων οδήγησαν σε βιαιότητες που διαπράχθηκαν από περισσότερους από ένα παράγοντες, υπάρχει συχνά ο κίνδυνος το ζήτημα των εξαφανίσεων ή των αγνοουμένων να χρησιμοποιηθεί για να ενισχυθούν αφηγήσεις για τη διάπραξη εγκλημάτων και τη θυματοποίηση οι οποίες στηρίζονται στη λογική άσπρου-μαύρου. «Οι δικοί μας» αγνοούμενοι και «οι δικοί τους» δολοφόνοι μπορούν πολλές φορές να αποτρέψουν τις αρχές όλων των πλευρών από το να επιδιώξουν εκκαθαρές, γιατί έτσι διατρέχουν τον κίνδυνο να αμφισβητηθούν οι δικές τους ηγεμονικές αφηγήσεις σε ζητήματα αθωότητας και ενοχής. Τέτοιες καταστάσεις γίνονται εξαιρετικά πολύπλοκες και, συχνά, οι ανθρωπιστικές ανησυχίες για την ανακούφιση των δεινών των οικογενειών των αγνοουμένων απορροφούνται τελικά από πολιτικούς και στρατηγικούς ελιγμούς. Ωστόσο, σε περιπτώσεις όπως αυτές, το να φέρνει κανείς στο φως τις πολλαπλές ομάδες των θυμάτων των βιαιοτήτων μπορεί να αποτελέσει το ισχυρότερο μέσο για την οικοδόμηση ενσυναίσθησης μεταξύ των κοινοτήτων που έχουν υποφέρει.

3.1.4 Πού υπάρχουν εμπειρίες αγνοουμένων και εξαφανισθέντων προσώπων;

Το να αγνοούνται ή να «εξαφανίζονται» άνθρωποι κατά τη διάρκεια συγκρούσεων ή σε περιόδους αυταρχικών καθεστώτων δεν είναι νέο φαινόμενο. Είναι όμως σχετικά πρόσφατο φαινόμενο το ότι αυτό το ζήτημα απασχολεί τη διεθνή κοινότητα. Πιο κάτω, εξετάζουμε τους λόγους που συμβαίνει αυτό.

Η πρώτη φορά στη σύγχρονη ιστορία που το φαινόμενο της εξαφάνισης έγινε «επίσημο» ήταν στην περίπτωση του κώδικα της ναζιστικής Γερμανίας *Nacht-und-Nebel-Erlass* (διάταγμα «Νύχτα και Ομίχλη» την 7η Δεκεμβρίου το 1941). Σύμφωνα με αυτό το διάταγμα, όσοι άνθρωποι κατοικούσαν στα κατακτημένα εδάφη και θεωρούνταν απειλή για την ασφάλεια της Γερμανίας μεταφέρονταν μυστικά στη Γερμανία και εξαφανίζονταν. «Για τη μεγιστοποίηση του επιθυμητού εκφοβιστικού αποτελέσματος, απαγορευόταν στους αξιωματούχους να παρέχουν οποιαδήποτε πληροφορία για την τύχη αυτών των ανθρώπων» (Rourgourides, 2005). Αυτή η τεχνική τρομοκρατίας χρησιμοποιήθηκε και στη Λατινική Αμερική περίπου τριάντα χρόνια αργότερα.

Οι μεγάλοι αριθμοί στρατιωτών που αγνοούνταν ενώ βρίσκονταν σε δράση κατά τη διάρκεια του Πολέμου του Βιετνάμ (1955-1975) και οι προσπάθειες ανεύρεσής τους, προκάλεσαν την προσοχή της Δύσης στο θέμα των αγνοουμένων. Η διεθνής προσοχή για το φαινόμενο των αγνοουμένων και των εξαφανισθέντων προσώπων συνέχισε να αυξάνεται ως αποτέλεσμα των εξελίξεων σε δύο κυρίως συγκείμενα: των αγώνων ενάντια στις δικτατορίες στη Λατινική Αμερική κατά τις δεκαετίες του 1970, 1980 και 1990- και της κατάρρευσης της πρώην Γιουγκοσλαβίας τη δεκαετία του 1990, όταν περισσότεροι από 20,000 άνθρωποι εξαφανίστηκαν. Ο όρος «εξαναγκαστική εξαφάνιση» (στα ισπανικά 'desaparición forzada') χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από μη κυβερνητικές οργανώσεις στη Λατινική Αμερική. Και στις δύο αυτές περιοχές, ήταν οι συγγενείς των αγνοουμένων και των εξαφανισθέντων που αποτέλεσαν την κινητήρια δύναμη που ώθησε την ανάπτυξη νομοθεσίας για τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων των εξαφανισθέντων και των οικείων τους. Όπως παρατηρεί ο Rourgourides (2005):

Η Διαμερικανική Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ ήταν τα πρώτα διεθνή όργανα ανθρωπίνων δικαιωμάτων που ανταποκρίθηκαν σ' αυτό το φαινόμενο τη δεκαετία του 1970, όσον αφορά σε περιπτώσεις στη Χιλή μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα της 11ης Σεπτεμβρίου το 1973 (Rourgourides, 2005).

Δυστυχώς, τα φαινόμενα των αγνοουμένων και της εξαναγκαστικής εξαφάνισης αποτελούν κοινό χαρακτηριστικό των συγκρούσεων σε όλο τον κόσμο, ενώ τέτοια εγκλήματα συνεχίζουν να διαπράττονται ακόμα. Τα τελευταία πενήντα χρόνια, κράτη ή αντιμαχόμενες ομάδες έχουν απαγάγει και εξαφανίσει ανθρώπους σε περισσότερες από 70 χώρες σε όλες τις περιοχές του κόσμου, συμπεριλαμβανομένων των ακόλουθων:

Αφρική: Αγκόλα, Ακτή του Ελεφαντοστού, Ερυθραία, Αιθιοπία, Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό, Ναμίμπια, Σομαλία, Σουδάν και Ζιμπάμπουε.

Ασία και Ειρηνικός Ωκεανός: Ανατολικό Τιμόρ, Ινδονησία, Νεπάλ, Πακιστάν, Φιλιππίνες και Σρι Λάνκα.

Ευρώπη: Αρμενία, Αζερμπαϊτζάν, Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Κροατία, Κύπρος, Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, Ρωσική Ομοσπονδία, Γεωργία και Σερβία (Κοσσυφοπέδιο), Ισπανία, Τουρκία.

Αμερική: Αργεντινή, Χιλή, Κολομβία, Γουατεμάλα, Αϊτή και Περού. Πιο πρόσφατα, οι ενέργειες των Ηνωμένων Πολιτειών ως προς την «έκδοση κρατουμένων» (renditioning) στα πλαίσια του πολέμου ενάντια στην τρομοκρατία αποτελούν μια μορφή εξαναγκαστικής εξαφάνισης, η οποία αναγνωρίζεται από την Ομάδα Εργασίας του ΟΗΕ για τις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις.

Μέση Ανατολή και Βόρεια Αφρική: Ιράν, Ιράκ, Τυνησία, Κουβέιτ, Λίβανος, Συρία, Αλγερία και Μαρόκο.

3.1.5 Οι επιπτώσεις στις οικογένειες

Ήρθε προς το μέρος μου, με άρπαξε από το στήθος και με τσουβάλιασε στο φορτηγό. Την ίδια στιγμή το φορτηγό άρχισε να κινείται. Ήμουν ξαπλωμένη στο πάτωμα του φορτηγού και δε θυμάμαι το ταξίδι από το Ποτοκάρι προς Τίσκα... Για τα τελευταία δέκα χρόνια προσπαθούσα να μάθω για την τύχη του άντρα μου και του παιδιού μου. Πέρασαν δέκα χρόνια και ακόμα δε γνωρίζω τίποτα για την τύχη του παιδιού μου. Δεν ξέρω αν θα ανακαλύψω ποτέ έστω και ένα μέρος του σώματός του (μαρτυρία Sabaheta Fejzic, Srebrenica Beyond a Reasonable Doubt Conference, 2005).

Οι οικογένειες των εξαφανισθέντων θέλουν ακόμα να μάθουν την αλήθεια, τόσο γιατί δεν έχουν χάσει την ελπίδα τους, όσο και γιατί έχουν ανάγκη να τερματίσουν την αβεβαιότητα και να ολοκληρώσουν τη διαδικασία του θρήνου (Batallas, 2010).

Οι οικογένειες των αγνοουμένων και των εξαφανισθέντων υπόκεινται σε ένα είδος βασανιστηρίου που κρατά για μια ζωή: δεν μπορούν να γνωρίζουν τι συνέβη στα αγαπημένα τους πρόσωπα, πάντα αναρωτιούνται για την τύχη τους, προσεύχονται για το καλύτερο και την ίδια στιγμή φαντάζονται το χειρότερο, ενώ δεν είναι σε θέση να θρηνήσουν την απώλεια τους. Είναι λόγω αυτής της συνεχιζόμενης σιωπής από την πλευρά του θύματος, του θύτη και της κοινωνίας, και λόγω των αμέτρητων εφιαλτών που τους στοιχειώνουν που το έγκλημα της εξαναγκαστικής εξαφάνισης γίνεται αληθινά τρομακτικό.

Παρά το γεγονός ότι το να γνωρίζει κανείς την τύχη ενός οικείου του προσώπου που εξαφανίστηκε αποτελεί δικαίωμα κατοχυρωμένο από το δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, εντούτοις δεν υιοθέτησαν και δεν εφάρμοσαν όλα τα κράτη νόμους που να παρέχουν αυτές τις απαντήσεις στους συγγενείς των εξαφανισθέντων. Πέρα από το απεριόριστο τραύμα του να χάνει κανείς αγαπημένα του πρόσωπα κάτω από τις πιο φρικτές συνθήκες, οι οικογένειες των αγνοουμένων και των εξαφανισθέντων συχνά είναι αναγκασμένες να υπομείνουν και δυσκολίες νομικής, πρακτικής και συναισθηματικής φύσης. Οι οικογένειες αυτές συχνά παραμένουν σε μια μετέωρη κατάσταση που εκκρεμεί. Νομικές και διοικητικές διαδικασίες όπως ένας νέος γάμος, η αίτηση για την ταυτότητα ενός παιδιού και οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα παιδιά των αγνοουμένων αλλά και οι οικογένειές τους σε περίπτωση που ο εξαφανισθείς αποτελούσε την κύρια πηγή εσόδων στην οικογένεια· όλα αυτά αποτελούν μέρος του τραύματος της εξαφάνισης. Το να διεκδικήσει κανείς κληρονομικά δικαιώματα ή τη μεταφορά τίτλων ιδιοκτησίας επίσης καθίσταται συχνά αδύνατο. Όπως παρατηρεί ο Carlos Batallas, ο επικεφαλής της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού (ICRC) στη Γουατεμάλα:

Όλες αυτές οι διατυπώσεις θα ήταν πολύ ευκολότερες αν το πρόσωπο μπορούσε νομικά να χαρακτηριστεί ως «απόν λόγω εξαφάνισης». Σε πολλές περιπτώσεις, οι οικογένειες καταχωρούν τα εξαφανισθέντα άτομα ως νεκρά, μόνο και μόνο για να καταφέρουν να φέρουν εις πέρας αυτές τις τεχνικές διατυπώσεις. Αλλά το γεγονός αυτό κάνει τον πόνο ακόμα μεγαλύτερο· εκτός από αβεβαιότητα, νιώθουν και ενοχές που αρνούνται την ύπαρξη του αγαπημένου τους προσώπου (Batallas, 2010).

Εκτός από τη θλίψη και το άγχος τους, οι συγγενείς συχνά αντιμετωπίζουν κοινωνικές συμπεριφορές απομόνωσης και εκφοβισμούς. Επειδή η εξαφάνιση είναι συχνά θεσμοθετημένη, οι οικογένειες των θυμάτων δεν μπορούν να ζητήσουν βοήθεια από το κράτος και τους κρατικούς θεσμούς, όπως είναι τα δικαστήρια, η αστυνομία και τα νοσοκομεία. Επιπρόσθετα, κάποιες φορές οι οικογένειες βρίσκονται περιθωριοποιημένες από τις ίδιες τις κοινότητες, εξαιτίας του φόβου των μελών της κοινότητας μήπως αποτελέσουν οι ίδιοι θύματα.

3.1.6 Πώς φτάσαμε στο σημείο να μπορούμε να εντοπίσουμε τους αγνοούμενους;

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες, ορισμένες εξελίξεις σε τοπικό και διεθνές επίπεδο οδήγησαν σε σημαντικές προόδους σχετικά με τους τρόπους διαχείρισης του θέματος των αγνοουμένων. Μακράν η σημαντικότερη εξέλιξη για τη διευκόλυνση της ανεύρεσης των εξαφανισθέντων υπήρξε η εφαρμογή της τεχνολογίας του DNA στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο αντίκτυπος αυτής της εξέλιξης υπήρξε τεράστιος και έχει θέσει τα θεμέλια στο πεδίο της δικανικής ανθρωπολογίας, πράγμα που επέτρεψε και μια πολύ αποτελεσματικότερη διαδικασία κατανόησης του τι συνέβη σ' αυτούς τους ανθρώπους και πώς.

Την ίδια στιγμή, οι προηγούμενες εμπειρίες χωρών όπως η Γουατεμάλα, η Χιλή και η Αργεντινή συνέτειναν ώστε να προχωρήσει σημαντικά το πεδίο. Επιπρόσθετα, το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο έχει καταστήσει στους κρατικούς παράγοντες πιο σαφείς τις ευθύνες τους προς τα θύματα και προς την κοινωνία γενικότερα. Οι διάφορες ομάδες της κοινωνίας των πολιτών επίσης συμβάλλουν στην αύξηση της ευαισθητοποίησης γύρω από τις εμπειρίες των αγνοουμένων και των οικογενειών τους, και στα βήματα που χρειάζεται να γίνουν προς την αντιμετώπιση αυτών των αδικιών. Παρόλο που η πρόοδος δεν είναι ομοιόμορφη και εξακολουθούν να υπάρχουν σημαντικά κενά, αυτές οι εξελίξεις δείχνουν ότι τα πράγματα προχωρούν προς την κατεύθυνση μιας ευρύτερης αποδοχής ζητημάτων όπως είναι η ευαισθητοποίηση, η ευθύνη και η υποχρέωση για λογοδοσία.

Οι διαφορετικές μορφές αντιδράσεων στο φαινόμενο των εξαφανίσεων περιλαμβάνουν: αντιδράσεις της κοινωνίας των πολιτών και των οργανώσεων των συγγενών, επιστημονικές έρευνες, έργα μνημειοποίησης, διερευνητικές επιτροπές, προγράμματα αποκατάστασης και νομικές αντιδράσεις. Λόγω του γεγονότος ότι οι χώρες της Λατινικής Αμερικής βίωσαν τα καταστροφικά αποτελέσματα των συστηματικών εξαναγκαστικών εξαφανίσεων για παρατεταμένη χρονική περίοδο, αυτή η περιοχή βρέθηκε στην πρώτη γραμμή των προσπαθειών για την αντιμετώπιση του ζητήματος, σε επίπεδο οικογενειών, κοινωνίας των πολιτών και νομικών προσεγγίσεων. Τα βασικότερα ορόσημα επισημαίνονται πιο κάτω.

• Ο ρόλος της Συνθήκης της Γενεύης και των Δικών της Νυρεμβέργης στον καθορισμό της βάσης για τα ανθρώπινα δικαιώματα

Οι απάνθρωπες εμπειρίες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, με προεξέχουσα αυτή του Ολοκαυτώματος, οδήγησαν στην αυξανόμενη αναγνώριση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της δημιουργίας των νομικών εγγράφων για τον καθορισμό και την επιβολή των δικαιωμάτων αυτών (Winter, 2007). Το 1948, η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ υιοθέτησε την Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, η οποία ενσωματώνει τις βασικές αρχές στις οποίες στηρίζεται η σύγχρονη αντίληψη περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Μεταξύ της δεκαετίας του 1970 και σήμερα, ο ΟΗΕ και ένας αριθμός περιφερειακών και διεθνών δικαστηρίων έχουν εργαστεί για τη δημιουργία ενός νομικού συστήματος που να προστατεύει τα άτομα από τις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις και άλλου είδους παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων που περιγράφονται εκτενέστερα πιο κάτω.

Οι Δίκες της Νυρεμβέργης ήταν μια σειρά από στρατιωτικές δίκες που οργανώθηκαν από τους Συμμάχους στον απόηχο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, με σκοπό την ποινική δίωξη των ηγετικών μορφών του ναζιστικού καθεστώτος. Οι δίκες όρισαν τις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις που σχετιζόνταν με το διάταγμα του ναζιστικού καθεστώτος «Νύχτα και Ομίχλη» ως έγκλημα πολέμου και έγκλημα κατά της ανθρωπότητας (Finucane, 2010)³.

Το 1949 η Συνθήκη της Γενεύης περί Μεταχείρισης των Αιχμαλώτων Πολέμου απαιτεί από τα εμπλεκόμενα μέρη να διασφαλίζουν την ύπαρξη αποτελεσματικής επικοινωνίας μεταξύ των αιχμαλώτων πολέμου και των οικογενειών τους. Απαιτεί επίσης την ίδρυση γραφείων που να είναι υπεύθυνα για τη διαβίβαση πληροφοριών αναφορικά με τη σύλληψη των αιχμαλώτων στις οικογένειές τους (Finucane, 2010). Η Συνθήκη της Γενεύης αφορά σε περιόδους πολέμου και ένοπλων συγκρούσεων και έχει ισχύ για τις κυβερνήσεις που την έχουν επικυρώσει.

3. Δείτε συγκριμένα τις περιπτώσεις των κατηγοριών για το Wilhelm Keitel στο Διεθνές Στρατιωτικό Ποινικό Δικαστήριο, και το Ηνωμένες Πολιτείες v Altstoetter και άλλους. Διαθέσιμο στο: http://www.adl.org/education/dimensions_19/section3/justice.asp

• Η ανακάλυψη της ταυτοποίησης με τη μέθοδο DNA και η εφαρμογή της στα ανθρώπινα δικαιώματα

Η εφαρμογή των προφίλ DNA στα ανθρώπινα δικαιώματα και στην ταυτοποίηση των θυμάτων των συγκρούσεων έχει δώσει νέα ώθηση στο έργο όσων προσπαθούν να εντοπίσουν αγνοούμενους και εξαφανισθέντες. Η ταυτοποίηση με τη μέθοδο DNA αναπτύχθηκε το 1984 από το βρετανό γενετιστή Sir Alec Jeffreys. Αρχικά η μέθοδος είχε χρησιμοποιηθεί μόνο στην εγκληματολογία, στις περιπτώσεις των δολοφονιών στο Enderby το 1988 στη Βρετανία.

Γύρω στα τέλη της δεκαετίας του 1980 η μέθοδος άρχισε να χρησιμοποιείται ως μέσο ταυτοποίησης των λειψάνων ανθρώπων άγνωστων στοιχείων που είχαν ταφεί σε ομαδικούς τάφους, ή σε ανώνυμους τάφους χωρίς ταυτοποίηση. Πριν από την εφαρμογή της μεθόδου, οι ανασκαφές βασιζόνταν μόνο σε πιστοποιητικά ταυτότητας ή σε στρατιωτικά διακριτικά για την ταυτοποίηση των άγνωστων σωμάτων. Ωστόσο, στις περιπτώσεις των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων, οτιδήποτε θα μπορούσε να αποτελέσει στοιχείο ταυτοποίησης ενός ατόμου συνήθως αφαιρούνταν από τους δράστες πριν την ταφή του σε κρυφές τοποθεσίες. Επιπλέον, για τις οικογένειες των θυμάτων ή για τις ομάδες προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ήταν εξαιρετικά δύσκολο να έχουν πρόσβαση σε οποιασδήποτε μορφής τεκμηρίωση σχετικά με τη μυστική κράτηση ή την τύχη των εξαφανισθέντων. Επομένως, οι οικογένειες βρίσκονταν παντελώς στο έλεος των αρχών που ήταν υπεύθυνες για την εξαφάνιση των οικείων τους, οι οποίες βέβαια δεν είχαν κανένα κίνητρο να μοιραστούν αυτές τις πληροφορίες με τους συγγενείς. Η δυνατότητα της χρήσης της τεχνολογίας της ταυτοποίησης με τη μέθοδο DNA σ' αυτές τις περιπτώσεις άλλαξε ολόκληρη τη δυναμική του πεδίου.

Το έργο ανθρώπων όπως ο αμερικανός ανθρωπολόγος Clyde Snow, ο οποίος έφερε στο φως μαζικούς τάφους στην Αργεντινή γύρω στα τέλη της δεκαετίας του 1970, ήταν κριτικής σημασίας στην ανάπτυξη της δικανικής ανθρωπολογίας (Newman, χ.χ.). Ο Snow ήταν ένας από τους πρωτοπόρους που εφάρμοσαν τη δικανική ανθρωπολογία στο πεδίο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Εκπαίδευσε τα ιδρυτικά μέλη της Αργεντινής Ομάδας Δικανικής Ανθρωπολογίας (σχετικά με την EAAF βλέπε πιο κάτω), ενώ εργάστηκε επίσης με το Ίδρυμα Δικανικής Ανθρωπολογίας της Γουατεμάλας, αλλά και στην πρώην Γιουγκοσλαβία.

Η εφαρμογή της τεχνολογίας του DNA για την ανεύρεση αγνοούμενων αμερικανών στρατιωτικών στον Πόλεμο του Βιετνάμ στις δεκαετίες του 1990 και 2000 συνέβαλε επίσης σημαντικά στην τελειοποίηση και την αποδοχή της χρήσης της ταυτοποίησης με τη μέθοδο DNA στο έργο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και στην ανεύρεση αγνοουμένων (Mydans, 1999). Η ταυτοποίηση με τη μέθοδο DNA χρησιμοποιείται επίσης και στον εντοπισμό ανώνυμων τάφων του Α' Παγκοσμίου Πολέμου (BBC News, 2009).

• Η εφαρμογή της δικανικής ανθρωπολογίας και της δικανικής αρχαιολογίας στο πεδίο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Όπως εξηγεί η Αργεντινή Ομάδα Δικανικής Ανθρωπολογίας, «η δικανική ανθρωπολογία χρησιμοποιεί μεθόδους και τεχνικές της φυσικής ανθρωπολογίας αλλά και της δικανικής ιατρικής για την επίλυση νομικών υποθέσεων που αφορούν σκελετικά ή σχεδόν σκελετοποιημένα λείψανα» (AFAT, χ.χ.). Χρησιμοποιεί επίσης δικανικούς αρχαιολόγους, οι οποίοι εφαρμόζουν «παραδοσιακές αρχαιολογικές μεθόδους σε νομικά πλαίσια» (AFAT, χ.χ.). Οι διαδικασίες της εκταφής και της επιστροφής των λειψάνων, της συλλογής πληροφοριών και της ταυτοποίησης των μοτίβων της κακοποίησης αντλούν από «ένα εύρος επιστημών, συμπεριλαμβανομένης της δικανικής παθολογίας, της γεωφυσικής, της οδοντολογίας, της γενετικής, της βαλλιστικής, της ραδιολογίας και της επιστήμης των υπολογιστών, μεταξύ άλλων» (AFAT, χ.χ.). Σύμφωνα με το Ανθρωπολογικό Αρχείο που συνοψίζει τις εφαρμογές της δικανικής ανθρωπολογίας και ανθρωπολογίας στο έργο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων:

Οι οργανισμοί για τα ανθρώπινα δικαιώματα συχνά εμπλέκονται στην περισυλλογή και την ταυτοποίηση θυμάτων γενοκτονίας.⁴

4. Η γενοκτονία ορίζεται από το άρθρο 2 της Σύμβασης του ΟΗΕ για την Πρόληψη και Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας ως: οποιαδήποτε από τις ακόλουθες ενέργειες διαπράττεται με την πρόθεση να καταστρέψει, ολικά ή μερικά, μια εθνική, εθνοτική, φυλετική ή θρησκευτική ομάδα, όπως: σκοτώνοντας μέλη αυτής της ομάδας· προκαλώντας σοβαρή σωματική ή πνευματική ζημιά στα μέλη της ομάδας· σκόπιμα επιβάλλοντας στην ομάδα συνθήκες διαβίωσης που υπολογίζεται ότι θα επιφέρουν τη φυσική της καταστροφή, εξ ολοκλήρου ή εν μέρει· επιβάλλοντας μέτρα που σκοπό έχουν να αποτρέψουν τις γεννήσεις μεταξύ της ομάδας·[και] μεταφέροντας με τη βία παιδιά της ομάδας σε άλλη ομάδα.

Το έργο τους χωρίζεται ανάμεσα στην προσεκτική αρχαιολογική έρευνα πεδίου για την ανασκαφή των μυστικών τάφων και την προσεκτική εργαστηριακή δουλειά για να τεκμηριώσουν τα τραύματα και να προσπαθήσουν να ταυτοποιήσουν τα αγνοούμενα άτομα. Κάποιες ενεργές ομάδες στο πεδίο περιλαμβάνουν την Αργεντινή Ομάδα Δικανικής Ανθρωπολογίας (Equipo Argentino de Antropología Forense), τους Γιατρούς για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, το Ίδρυμα Δικανικής Ανθρωπολογίας της Γουατεμάλας (Fundación de Antropología Forense de Guatemala), το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία (ICTY), τη Διεθνή Επιτροπή για τους Αγνοούμενους (IC-MP), και το Διεθνές Δικανικό Κέντρο Αριστείας για τη Διερεύνηση της Γενοκτονίας (INFORCE).

Το έργο των ομάδων ανθρώπινων δικαιωμάτων μπορεί να ενέχει εξαιρετικά μεγάλες προκλήσεις σε πολλά επίπεδα. Οι ομάδες αυτές όχι μόνο εργάζονται σε δυνητικά εχθρικά περιβάλλοντα, αλλά το έργο της ταυτοποίησης μπορεί να αποβεί ιδιαίτερα προβληματικό λόγω της έλλειψης σε πολλές περιπτώσεις εγγράφων *antemortem*, δηλ. προθανάτιων. Το έργο αυτών των ομάδων είναι εμφανούς σημασίας για τις οικογένειες των συγγενών, ενώ είναι επίσης κριτικής σημασίας και για τη δίωξη όσων ευθύνονται για τις βιαιότητες. Οι δικανικοί ανθρωπολόγοι έχουν εργαστεί σε όλο τον κόσμο, σε χώρες όπως η Αργεντινή, η Γουατεμάλα, η πρώην Γιουγκοσλαβία, η Ρουάντα, η Καμπότζη, και το Ιράκ, για να αναφέρουμε μόνο μερικές (Ανθρωπολογικό Αρχείο, 2011).

Άλλες ομάδες δικανικής ανθρωπολογίας περιλαμβάνουν τις ακόλουθες:

Αργεντινή Ομάδα Δικανικής Ανθρωπολογίας/Equipo Argentino de Antropología Forense (AFAT/EAFF), της οποίας το έργο περιγράφεται στο: <http://www.eaaf.org/>.

Ίδρυμα Δικανικής Ανθρωπολογίας της Γουατεμάλας/La Fundación de Antropología Forense de Guatemala του οποίου το έργο περιγράφεται στο: <http://www.fafg.org/Ingles/paginas/FAFG.html>

Δικανικό έργο έχει επίσης διενεργηθεί στις ακόλουθες τοποθεσίες:

- Στην πρώην Γιουγκοσλαβία χιλιάδες αγνοούμενοι έχουν περισυλλεγεί και ταυτοποιηθεί μέσα από δικανικές έρευνες ευρείας κλίμακας, οι οποίες χρησιμοποίησαν νέες εγκληματολογικές μεθόδους και τεχνολογία.
- Η κυπριακή δικανική ομάδα, αποτελούμενη από ελληνοκύπριους και τουρκοκύπριους δικανικούς επαγγελματίες, έχει φέρει μαζί διαφορετικούς επιστημονικούς κλάδους, όπως είναι η αρχαιολογία, η ανθρωπολογία και η γενετική. Η ομάδα εργάζεται με τις οικογένειες των αγνοουμένων και αποτελεί παράδειγμα βέλτιστης πρακτικής.
- Στη Μέση Ανατολή, το Ιράν, το Ιράκ, το Κουβέιτ και το Λίβανο έχουν γίνει αξιόλογες προσπάθειες για να δοθούν απαντήσεις στις οικογένειες που έχασαν τους συγγενείς τους ως αποτέλεσμα των ένοπλων συγκρούσεων στην περιοχή.
- Οι έρευνες συνεχίζονται σε διάφορες χώρες της Λατινικής Αμερικής όπως η Αργεντινή, η Κολομβία, η Χιλή, η Γουατεμάλα και το Περού.
- Πολλές χώρες της Αφρικής όπως η Αγκόλα, η Αιθιοπία, η Κένυα, το Μαρόκο, η Σιέρα Λεόνε και η Νότιος Αφρική έχουν ξεκινήσει δικανικές πρωτοβουλίες.
- Η έρευνα για τους αγνοούμενους στην Ασία περιλαμβάνει δικανικές έρευνες σε διάφορες χώρες όπως το Ανατολικό Τιμόρ, το Νεπάλ, οι Φιλιππίνες και η Σρι Λάνκα (ICRC, 2009).
- **Η εμφάνιση των επιτροπών αλήθειας και οι επιπτώσεις που είχε η Επιτροπή Αλήθειας και Συμφιλίωσης της Νοτίου Αφρικής**

Οι επιτροπές αλήθειας ή συμφιλίωσης είναι διερευνητικοί φορείς οι οποίοι στόχο έχουν την αποκάλυψη παραβιάσεων των ανθρώπινων δικαιωμάτων στο παρελθόν που διενεργήθηκαν από κυβερνήσεις ή από τα εμπλεκόμενα μέρη σε μια σύγκρουση. Αυτό το επιτυγχάνουν φέρνοντας στο φως της δημοσιότητας αυτές τις παραβιάσεις και προσπαθώντας, στα μέτρα του δυνατού, να επανορθώσουν την κατάσταση (Hayner, 2001).

Επιτροπές αλήθειας ή ιστορικές διερευνητικές επιτροπές θεσπίζονται από κρατικούς παράγοντες με σκοπό τη διενέργεια ερευνών σχετικά με ένα συγκεκριμένο θέμα. Δεν υπάρχει ομοιόμορφη προσέγγιση ως προς αυτές τις επιτροπές: η κάθε κατάσταση διαφέρει από την άλλη, και η κάθε επιτροπή έχει χρησιμοποιήσει διαφορετικές μεθόδους (Hayner, 2001).

Οι επιτροπές αλήθειας περιλαμβάνουν έναν αριθμό διερευνητικών βημάτων – προσασία των αποδεικτικών στοιχείων, κατάρτιση αρχείων, συνεντεύξεις με θύματα και βασικούς πολιτικούς παράγοντες, άνοιγμα και κοινοποίηση κρατικών πληροφοριών και παραγωγή εκθέσεων και συστάσεων (ICTJ, 2011). Σε ορισμένες περιπτώσεις όπου οι εθνικές κυβερνήσεις δεν έχουν θεσπίσει επιτροπές αλήθειας, άλλα επίσημα ιδρύματα – όπως οι δήμοι ή οι κρατικοί επίτροποι – έχουν διεξάγει πιο περιορισμένης φύσεως επίσημες έρευνες. Υπάρχουν επίσης πολλά παραδείγματα σημαντικών πρωτοβουλιών για διερεύνηση της αλήθειας που πάρθηκαν από την κοινωνία των πολιτών, από διάφορες θρησκευτικές ομάδες και από τις οργανώσεις για τα θύματα.

Υπήρξε επίσης ένας αριθμός από επιτροπές που εστίαζαν αποκλειστικά στις εξαφανίσεις. Κάποιες από τις χώρες οι οποίες είχαν επιτροπές για τις εξαφανίσεις ήταν η Ουγκάντα, η Βολιβία, η Αργεντινή, η Ουρουγουάη, η Σρι Λάνκα και η Ονδούρα. Κάποιες επιτροπές αλήθειας έχουν επίσης περιλάβει τις εξαφανίσεις ως μέρος των όρων εντολής τους, συμπεριλαμβανομένων: της Γουατεμάλας, της Χιλής, της Γκάνας, της Βορείου Αφρικής, του Μαρόκο και του Περού (Hayner, 2001).

Παρά το γεγονός ότι η Επιτροπή Αλήθειας και Συμφιλίωσης της Νοτίου Αφρικής (SATRC) δεν ήταν η πρώτη του είδους της, κατέληξε να θεωρείται σημαντικό ορόσημο στις διερευνητικές προσπάθειες για ένα αριθμό λόγων, ειδικά επειδή ήταν η πρώτη εκτενής προσπάθεια να εξηγήσει και να αντιμετωπίσει με δημόσιο τρόπο την κληρονομιά του βίαιου παρελθόντος. Η Επιτροπή λειτούργησε από το Δεκέμβριο του 1995 μέχρι το Μάρτιο του 2003 και οι όροι εντολής της περιλάμβαναν ένα εύρος παραβιάσεων που συνέβησαν κατά την περίοδο του καθεστώτος του Απαρτχάιντ, κατά την οποία οι εξαφανίσεις ήταν μια μόνο από τις παραβιάσεις. Η SATRC εξέτασε 22.000 καταθέσεις μαρτύρων και παρέδωσε μια επτάτομη έκθεση συμπερασμάτων με ορισμένες συστάσεις. Ένας από τους σημαντικότερους τρόπους με τους οποίους η Νότιο Αφρική συνέβαλε στο ζήτημα των εξαφανίσεων ήταν τα επίπεδα δημοσιότητας που έλαβαν τόσο η ίδια η Επιτροπή όσο και το όλο ζήτημα. Η SATRC ήταν η πρώτη Επιτροπή που διοργάνωσε δημόσιες ακροάσεις στις οποίες κατέθεταν τόσο τα θύματα όσο και οι θύτες. Αυτό προσέλκυσε εξαιρετικά μεγάλη προσοχή διεθνώς, και αυτό με τη σειρά του προώθησε την ιδέα ότι οι κοινωνίες πρέπει να συζητούν ανοικτά και με συστηματικό τρόπο τις κληρονομίες του βίαιου παρελθόντος τους.

Ο τρόπος με τον οποίο η SATRC αντιμετώπισε το ζήτημα της αμνηστίας βοήθησε επίσης να αναδειχτεί η συζήτηση σχετικά με το αν οι αμνηστίες θα πρέπει να προσφέρονται ή όχι. Ειδικότερα, δημιούργησε μια δημόσια συζήτηση γύρω από την ιδέα της αμνηστίας υπό όρους με αντάλλαγμα την ομολογία αυτών που διέπραξαν τα εγκλήματα. Στη Νότιο Αφρική, η αμνηστία δινόταν με αντάλλαγμα την πλήρη αποκάλυψη του εγκλήματος, και μόνο σε περιπτώσεις που το έγκλημα είχε πολιτικά κίνητρα. Η Επιτροπή έπρεπε να κρίνει ότι το έγκλημα αντιστοιχούσε σε πολιτικά κίνητρα, ενώ είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι η διαδικασία της αμνηστίας είχε σχεδιαστεί ως μέρος μιας οιονεί δικαστικής διαδικασίας, και όχι ως μια γενική αμνηστία την οποία οι κύριοι πρωταγωνιστές του καθεστώτος του Απαρτχάιντ θα έδιναν στον εαυτό τους. Έτσι, η αμνηστία θεωρήθηκε ως ένα αντάλλαγμα για την αλήθεια και, επομένως, ως μια μορφή ηθικής αποκατάστασης (Coyne, 2005). Η διαδικασία συχνά παρεξηγείται. Μόνο ένα ποσοστό 10% από τους 7.000 αιτητές πήραν αμνηστία. Υπήρξε επίσης μεγάλη κριτική εφόσον από τότε που η SATRC ολοκλήρωσε τις εργασίες της, οι εθνικές δικαστικές αρχές και η κυβέρνηση ελάχιστα δραστηριοποιήθηκαν ενάντια σε όσους δε δόθηκε αμνηστία ή σε όσους δεν αιτήθηκαν αμνηστία.

Ωστόσο, αυτή η κατάσταση αποτελούσε μια εξαίρεση, η οποία είχε ως κίνητρο τον πολιτικό συμβιβασμό. Η εισερχόμενη νοτιοαφρικάνικη κυβέρνηση αναγκάστηκε να αποδεχθεί την ιδέα της αμνηστίας υπό όρους ως μέρος των συνθηκών της πολιτικής μετάβασης από το καθεστώς του Απαρτχάιντ. Επομένως, το πρόγραμμα της SATRC για την αλήθεια με αντάλλαγμα την αμνηστία αποτέλεσε μια προσπάθεια από μέρος της νέας κυβέρνησης να αποφύγει να δώσει καθολική αμνηστία, την οποία επιδίωκε το καθεστώς του Απαρτχάιντ και, την ίδια στιγμή, να δημιουργήσει την υποχρέωση για λογοδοσία. Μέχρι σήμερα, αυτή υπήρξε η μόνη επιτροπή αλήθειας που είχε τέτοιες εξουσίες (Bozkurt και Yakinthou, 2011). Η Επιτροπή Αλήθειας και Συμφιλίωσης της Κένυας είχε παρόμοιες πρόνοιες, αλλά μπορούσε μόνο να ισηγηθεί την αμνηστία.

Σε άλλες περιπτώσεις, κάποιες επιτροπές αλήθειας είχαν εισηγηθεί διώξεις, μεταβιβάζοντας τις πληροφορίες που προέκυψαν από την επιτροπή στις δικωτικές αρχές, αφότου η επιτροπή ολοκλήρωσε το έργο της. Άλλες δεν το έκαναν. Σε κάθε περίπτωση, ο τρόπος με τον οποίο η κάθε επιτροπή αντιμετώπισε τα εγκλήματα που διαπράχθηκαν ήταν διαφορετικός και είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι οι επιτροπές αλήθειας δεν είναι δικωτικά όργανα και δεν εξυπηρετούν τον ίδιο σκοπό με αυτό των δικαστηρίων.

• Το έργο της κοινωνίας των πολιτών

Η κοινωνία των πολιτών μπορεί να οριστεί ως ένα σύνολο κοινωνικών φορέων και οργανώσεων που λειτουργούν σε εθελοντική βάση και μοιράζονται ενδιαφέροντα και αξίες που συμβάλλουν στη δημιουργία της βάσης της κοινωνίας. Οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, και ειδικά αυτές που σχηματίζονται από τα ίδια τα θύματα, υπήρξαν επίσης στην πρώτη γραμμή για ζητήματα όπως η μεταφορά αιτημάτων στο κράτος, η οικοδόμηση δημόσιας ευαισθητοποίησης σχετικά με το ζήτημα των αγνοουμένων και η διάνοιξη του δρόμου για την υιοθέτηση κάποιων διεθνών νομικών πλαισίων. Υπάρχει πληθώρα τέτοιων οργανισμών που δραστηριοποιούνται σε τοπικό και διεθνές επίπεδο, και εργάζονται με διαφορετικά σημεία εστίασης και στρατηγικές ο καθένας. Με τη διαρκώς αυξανόμενη ένταση και το σθένος του κινήματος των ανθρώπινων δικαιωμάτων τις τελευταίες δεκαετίες, οι ενέργειες αυτών των οργανώσεων έχουν μεγαλύτερο αντίκτυπο στην κοινωνία. Το σημείο στο οποίο εστιάζονται οι προσπάθειές τους, ειδικά οργανισμών όπως η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού, είναι η εξ αρχής αποτροπή της εξαφάνισης ανθρώπων. Αυτό σημαίνει ότι μόλις ξεσπάσει μια σύγκρουση, ορίζονται άνθρωποι υπεύθυνοι να καταγράψουν τους αιχμαλώτους και να ενημερώνουν τις οικογένειες των αγνοουμένων για το πού βρίσκονται οι δικό τους. Οι οργανισμοί αυτοί υπενθυμίζουν επίσης στις εθνικές αρχές το καθήκον τους να καθορίζουν αυστηρές γραμμές εντολών για τις ένοπλες δυνάμεις τους και τις δυνάμεις ασφαλείας, ώστε να διασφαλίζουν την αποτελεσματική εποπτεία και πειθαρχία τους.

Στην Αργεντινή, η οργάνωση της κοινωνίας των πολιτών Μητέρες της Plaza de Mayo, μαζί με άλλες ομάδες της κοινωνίας των πολιτών και των οικογενειών των αγνοουμένων, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην άσκηση πιέσεων στην κυβέρνηση να θεσπίσει διερευνητική επιτροπή, η οποία όμως είχε περιορισμένη επιτυχία. Οι πιέσεις αυτές είχαν ως αποτέλεσμα την αύξηση του αριθμού των εσωτερικών διώξεων τα τελευταία χρόνια. Η ακόλουθη ιστοσελίδα περιγράφει περαιτέρω το έργο της συγκεκριμένης οργάνωσης: <http://www.madres.org/navegar/nav.php>

Στο Λίβανο, η μη κυβερνητική οργάνωση Umam έχει ιδρύσει ένα κέντρο τεκμηρίωσης με σκοπό να χαρτογραφήσει τις τοποθεσίες των μαζικών τάφων και να συλλέξει αρχιεικά έγγραφα, προφορικές ιστορίες και γραπτές μαρτυρίες από τις οικογένειες των θυμάτων αλλά και από τους θύτες. Μαζί με ένα συνασπισμό των οικογενειών των εξαφανισθέντων, συνεχίζουν να ασκούν διαρκείς πιέσεις στη λιβανική κυβέρνηση να ασχοληθεί με το θέμα. Η ακόλουθη ιστοσελίδα περιγράφει περαιτέρω το έργο αυτής της οργάνωσης: <http://www.umam-dr.org/>

Υπάρχει επίσης ένας αριθμός περιφερειακών συμμαχιών ενάντια στις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις, οι οποίες έχουν συμβάλει στη διεθνή ευαισθητοποίηση γύρω από το ζήτημα. Αυτές περιλαμβάνουν τις ακόλουθες, αλλά δεν περιορίζονται σ' αυτές:

- Euro-Mediterranean Federation Against Enforced Disappearances (Ευρω-Μεσογειακή Ομοσπονδία Ενάντια στις Εξαναγκαστικές Εξαφανίσεις) <http://federation-euromed.blogspot.com/>
- Latin American Federation of Associations for Relatives of Detained-Disappeared (Ομοσπονδία Οργανώσεων της Λατινικής Αμερικής για τους Συγγενείς των Κρατουμένων-Εξαφανισθέντων) <http://www.desaparecidos.org/fedefam/eng.html>
- Collectif Des Familles de Disparu(e)s en Algérie (Σύνδεσμος Οικογενειών Εξαφανισμένων στην Αλγερία) <http://www.algerie-disparus.org/cfda/index.php>
- The Asian Federation Against Involuntary Disappearance (Ασιατική Ομοσπονδία Ενάντια στην Εξαναγκαστική Εξαφάνιση) <http://www.afad-online.org/>

• Παγκόσμια Μέρα Εξαφανισθέντων

Μια σημαντική συμβολή της Ομοσπονδίας Οργανώσεων της Λατινικής Αμερικής για τους Συγγενείς των Κρατουμένων-Εξαφανισθέντων ήταν η ανακήρυξη της 30ης Αυγούστου ως της *Παγκόσμιας Ημέρας Εξαφανισθέντων*⁵. Η μέρα καθιερώθηκε για να προσελκύσει την προσοχή στα δεινά των οικείων των εξαφανισθέντων ατόμων και για να ασκήσει πίεση στις κυβερνήσεις, στους διεθνείς οργανισμούς και στα νομικά όργανα να εργαστούν πιο σκληρά για την επίλυση των υποθέσεων του παρελθόντος και για την πρόληψη μελλοντικών υποθέσεων εξαφανίσεων. Η μέρα τιμάται σε όλο τον κόσμο με πολλούς και διάφορους τρόπους, όπως για παράδειγμα με καλλιτεχνικές εκθέσεις, παρουσιάσεις βιβλίων, δημόσιες πορείες, διαλέξεις και θεατρικά.

• Οι προσεγγίσεις του ανθρωπιστικού δικαίου και του δικαίου περί ανθρώπινων δικαιωμάτων

Το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο και το δίκαιο περί ανθρώπινων δικαιωμάτων αποτελείται από μια σειρά από συνθήκες και έγγραφα ανθρώπινων δικαιωμάτων στα οποία θα πρέπει να συμμορφώνονται τα κράτη που τα υπέγραψαν. Αυτά τα έγγραφα έχουν αναπτύξει αρχές που αποσκοπούν στην προστασία των ατόμων που πιθανόν να είναι ευάλωτα στο ενδεχόμενο να εξαφανιστούν ή να αγνοηθεί η τύχη τους.

Οι βασικές αρχές τις οποίες πρέπει να εφαρμόζουν τα συμβάλλοντα κράτη είναι οι ακόλουθες:

- οι οικογένειες έχουν δικαίωμα να γνωρίζουν την τύχη των αγνοούμενων συγγενών τους·
- οι εμπλεκόμενες πλευρές σε μια σύγκρουση είναι υποχρεωμένες να αναζητήσουν τους ανθρώπους που δηλώνονται ως αγνοούμενοι και να διευκολύνουν τις δημόσιες έρευνες και τις έρευνες της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού·
- πρέπει να γίνεται ανταλλαγή καταλόγων που να υποδεικνύουν τις τοποθεσίες μαζικών τάφων και τις λεπτομέρειες σχετικά με τα άτομα που είναι θαμμένα εκεί·
- οι πλευρές που εμπλέκονται σε διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις πρέπει να παρέχουν πληροφορίες το συντομότερο δυνατόν και χωρίς δυσμενή διάκριση⁶ σχετικά με τους τραυματίες, τους αρρώστους, τους ναυαγούς, τους αιχμαλώτους πολέμου, άλλα προστατευόμενα άτομα των οποίων στερείται η ελευθερία και τους νεκρούς·
- οι μαχητές και οι πολίτες που συλλαμβάνονται υπό την εποπτεία μιας αντίπαλης πλευράς δικαιούνται σεβασμό προς τη ζωή τους, την αξιοπρέπειά τους, τα προσωπικά τους δικαιώματα και τις πεποιθήσεις τους. Αυτοί θα πρέπει να προστατεύονται από κάθε πράξη βίας και αντιποίνων. Έχουν το δικαίωμα να αλληλογραφούν με τις οικογένειές τους και να λαμβάνουν ανακουφιστική βοήθεια.

Το **Διαμερικανικό Δικαστήριο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα** (Inter-American Court of Human Rights, IACtHR) αποτελεί την πιο σημαντική πηγή νομικής θεωρίας στην ανάπτυξη της έννοιας της εξαναγκαστικής εξαφάνισης ώστε να θεωρείται ως σοβαρή καταπάτηση των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Από το 1988, το Διαμερικανικό Δικαστήριο έχει αναπτύξει τη νομολογία γύρω από την ιδέα ότι η εξαφάνιση ατόμων καταπατεί έναν αριθμό θεμελιωδών ανθρώπινων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων του δικαιώματος στη ζωή, του δικαιώματος να μην υποβάλλεται κανείς σε βασανιστήρια και του δικαιώματος στην ελευθερία (Scovazzi και Citroni, 2007).

Το Διαμερικανικό Δικαστήριο ανέπτυξε επίσης την ιδέα ότι **οι οικογένειες των αγνοουμένων και των εξαφανισθέντων είχαν το δικαίωμα να γνωρίζουν την αλήθεια για την τύχη των οικείων τους**. Το Δικαστήριο έχει ηγηθεί διεθνώς της επιχειρηματολογίας που υποστηρίζει ότι η παραβίαση του δικαιώματος των μελών της οικογένειας να γνωρίζουν την αλήθεια για κάποιο οικείο τους συνεχίζεται και μετά τη στιγμή της βίαιης απαγωγής του ατόμου και τελειώνει μόνο όταν λάβουν ενδεδειγμένη πληροφόρηση για την τύχη του οικείου τους προσώπου (Dijkstra, 2002). Το Δικαστήριο συνδέει αυτή την ιδέα με την παραβίαση του δικαιώματος των οικογενειών να μην υπόκεινται σε βασανιστήρια, υποστηρίζοντας ότι η

5. Δες για παράδειγμα, ICRC (2011).

6. Ένας νομικός όρος ο οποίος σημαίνει τη μη διάκριση.

έλλειψη πληροφόρησης αποτελεί μια μορφή ψυχολογικού βασανιστηρίου. Αυτό σημαίνει ότι το Δικαστήριο έχει επίσης **επεκτείνει την έννοια του ποιος θεωρείται το θύμα** ώστε να συμπεριληφθούν και οι οικείοι των εξαφανισθέντων, ως θύματα του αρχικού και του συνεχιζόμενου εγκλήματος. Το Δικαστήριο έχει κάνει επίσης μια ριζική προέκταση των **υποχρεώσεων των κρατών να ενημερώνουν την κοινωνία** για το τι συνέβη στους ανθρώπους που εξαφανίστηκαν. Αυτό σημαίνει ότι το Δικαστήριο έχει βοηθήσει τις οικογένειες και τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών να μετατρέψουν σε νομική υποχρέωση την ιδέα ότι η κοινωνία έχει επίσης δικαίωμα να γνωρίζει για την τύχη των εξαφανισθέντων.

Το **Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων** (ΕΔΑΔ) έχει επίσης αναγνωρίσει τη συνεχιζόμενη φύση αυτής της παραβίασης. Το καθένα από τα Δικαστήρια έχει προωθήσει διαφορετικές πτυχές της αποκατάστασης των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων: το ΕΔΑΔ έχει μεγαλύτερο βαθμό συμμόρφωσης στις αποφάσεις του από κράτη και εμπλεκόμενα μέρη, ενώ το Διαμερικανικό Δικαστήριο έχει βοηθήσει στην ανάπτυξη της έννοιας του δικαιώματος στην αλήθεια στο επίπεδο της ευρύτερης κοινωνίας, το οποίο ασκείται με αποφάσεις που συνιστούν μη-χρηματικούς τρόπους αποκατάστασης όπως είναι τα έργα μνημειοποίησης, τα οποία μπορούν να διδάξουν την κοινωνία ως προς τι συνέβη στο παρελθόν. Το Διαμερικανικό Δικαστήριο έχει ασχοληθεί με το ζήτημα της εξαναγκαστικής εξαφάνισης πολύ νωρίτερα από το ευρωπαϊκό σύστημα, πράγμα που σημαίνει ότι αυτό καθόρισε σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο με τον οποίο κατανοούμε την εξαναγκαστική εξαφάνιση, ενώ το ευρωπαϊκό σύστημα σήμερα ασχολείται με ένα πολύ μεγαλύτερο όγκο υποθέσεων εξαφάνισης. Μέχρι τη δεκαετία του 1990, τα ευρωπαϊκά δικαστήρια είχαν εξετάσει πολύ λίγες υποθέσεις εξαναγκαστικών εξαφανίσεων ή αγνοουμένων. Οι εξαφανίσεις σε πλαίσια όπως η Τσετσενία/Ρωσία, η Τουρκία, και η πρώην Γιουγκοσλαβία άρχισαν να κατακλύζουν το Δικαστήριο μόνο προς το τέλος της δεκαετίας του 1990 και κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 2000. Ωστόσο, σήμερα το ΕΔΑΔ έχει διακόσιες αποφάσεις σχετικές με υποθέσεις εξαναγκαστικών εξαφανίσεων, σε σύγκριση με τριάντα τρεις αποφάσεις του Διαμερικανικού Δικαστηρίου (Fernanda Perez Solla, 2006).

Το **Επιμελητήριο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης** που δραστηριοποιήθηκε μεταξύ του 1996 και του 2003 κατέβαλε μεγάλες προσπάθειες να χρησιμοποιήσει προηγούμενες αποφάσεις του Διαμερικανικού Δικαστηρίου, με σκοπό να φέρει τα ευρωπαϊκά πρότυπα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο ίδιο επίπεδο με αυτά του Διαμερικανικού Δικαστηρίου. Το ΕΔΑΔ έχει σταδιακά βελτιώσει την προσέγγισή του στις υποθέσεις της εξαναγκαστικής εξαφάνισης και των αγνοουμένων.

Επίσης, τα δύο συστήματα έχουν διαφορετική νομική προσέγγιση: το Διαμερικανικό Δικαστήριο ισχυρίστηκε ότι, λόγω της φύσεως των υποθέσεων εξαφάνισης που καθιστά εξαιρετικά δύσκολο για τις οικογένειες να αποδείξουν ότι ένα αγαπημένο τους πρόσωπο εξαφανίστηκε, η ευθύνη για τις αποδείξεις θα πρέπει να αντιστραφεί – το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η ευθύνη για την προσκόμιση αποδείξεων θα πρέπει να βαρύνει το κράτος, ώστε να αποδείξει ότι δεν είναι υπεύθυνο για την εξαφάνιση του θύματος. Αυτό διευκόλυνε σημαντικά τις οικογένειες να φέρουν υποθέσεις στα δικαστήρια για εκδίκαση. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο εμφανίζεται πολύ πιο αργό ως προς την αναγνώριση αυτού του κανόνα, πράγμα που σημαίνει ότι οι υποθέσεις πολλών οικογενειών δεν μπόρεσαν να εκδικαστούν, για το λόγο ότι δεν είχαν αρκετές αποδείξεις που να δείχνουν ότι το οικείο τους πρόσωπο εξαφανίστηκε (Dijkstra, 2002).

• **Η Σύμβαση του 2006 για την Προστασία όλων των Ατόμων από τις Εξαναγκαστικές Εξαφανίσεις**

Η Σύμβαση δεν είναι απλά ένα έγγραφο που δημιουργήθηκε από νομικούς και πολιτικούς. Για τα τελευταία 30 χρόνια, οι οικογένειες των εξαφανισθέντων και η κοινωνία των πολιτών εργάστηκαν μαζί για την επίτευξη μιας σύμβασης για τις εξαφανίσεις. Το δικαίωμα των οικογενειών να γνωρίζουν την αλήθεια αναγνωρίστηκε ως αποτέλεσμα ενός αγώνα που κράτησε μια ολόκληρη γενιά, με σκοπό τη δημιουργία ενός εγγράφου που να προστατεύει ενάντια στην εξαναγκαστική εξαφάνιση. Επομένως η Σύμβαση αναπαριστά την κορύφωση ενός μακροχρόνιου αγώνα.

Η Σύμβαση του 2006 είναι ένα νομικό έγγραφο του ΟΗΕ που σχεδιάστηκε για την αποτροπή της εξαναγκαστικής εξαφάνισης. Η Σύμβαση ανοίχτηκε για υπογραφή το Φεβρουάριο του 2007 και τέθηκε σε ισχύ στις 23 Δεκεμβρίου του 2010. Μέχρι σήμερα, 88 κράτη έχουν υπογράψει τη Σύμβαση, ενώ 29 την έχουν επικυρώσει.

Η Σύμβαση αποτελεί από μόνη της επίτευγμα οργανώσεων των συγγενών των εξαφανισθέντων και μη κυβερνητικών οργανώσεων απ' όλο τον κόσμο. Η υιοθέτησή της ζητήθηκε πρώτα από τις οικογένειες των θυμάτων των εξαφανισθέντων στην Λατινική Αμερική τη δεκαετία του 1980. Πήρε περισσότερα από 30 χρόνια στη Διεθνή Κοινότητα να υιοθετηθεί αυτό το νομικό εργαλείο, το οποίο συμπλήρωνε ένα τεράστιο και απαράδεκτο κενό: την έλλειψη μιας διεθνούς συνθήκης που να προλαμβάνει και να καταστέλλει την εξαναγκαστική εξαφάνιση (Bacalso, 2010).

Η Σύμβαση αναφέρει ότι η εκτεταμένη και συστηματική χρήση της εξαναγκαστικής εξαφάνισης αποτελεί έγκλημα ενάντια στην ανθρωπότητα. Το πρώτο άρθρο της Σύμβασης αναφέρει ότι:

Καμία ανεξάριετα περίπτωση, είτε πρόκειται για εμπόλεμη κατάσταση είτε για απειλή πολέμου, είτε πρόκειται για εσωτερική πολιτική αστάθεια είτε για οποιαδήποτε άλλη κατάσταση δημόσιας έκτακτης ανάγκης, δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως δικαιολογία για την εξαναγκαστική εξαφάνιση προσώπων (International Convention for the Protection of all Persons from Enforced Disappearance, άρθρο 1).

Μια περιληψη των πολλών βημάτων που έχουν γίνει για τη δημιουργία μιας τέτοιας Σύμβασης παρατίθεται στο:

<http://www.icaed.org/the-convention/history-and-background-of-the-convention/>

Για να δείτε τις βασικές πρόνοιες της Σύμβασης επισκεφτείτε το:

<http://www.icaed.org/the-convention/need-for-the-convention-and-key-provisions/>

Η Ομάδα Εργασίας του ΟΗΕ για τις Εξαναγκαστικές ή Ακούσιες Εξαφανίσεις ιδρύθηκε το 1980 για ένα χρόνο και έκτοτε ανανεώνεται τακτικά. Η Ομάδα Εργασίας

λαμβάνει και εξετάζει εκθέσεις σχετικά με εξαφανίσεις που υποβάλλονται από συγγενείς εξαφανισθέντων προσώπων ή από διάφορες οργανώσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα που τους εκπροσωπούν. Αφού καθοριστεί κατά πόσον αυτές οι αναφορές πληρούν ένα αριθμό κριτηρίων, η Ομάδα Εργασίας αποστέλλει τις ατομικές περιπτώσεις στις ενδιαφερόμενες κυβερνήσεις, ζητώντας τους τη διενέργεια ερευνών και την ενημέρωση της Ομάδας Εργασίας για τα αποτελέσματά τους (Office of the High Commissioner for Human Rights, OHCHR, χ.χ.).

Η Ομάδα Εργασίας διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην παρακολούθηση της προόδου της εφαρμογής της Σύμβασης για την Προστασία όλων των Ατόμων από τις Εξαναγκαστικές Εξαφανίσεις. Μέσα από τις εισηγήσεις της και μέσ' από τις διαδικασίες παρακολούθησης, η Ομάδα συνέβαλε σημαντικά στην προστασία ενάντια στην εξαναγκαστική εξαφάνιση.

Μια **Επιτροπή για τις Εξαναγκαστικές Εξαφανίσεις** συστάθηκε για τον έλεγχο της Σύμβασης. Αποτελείται από 10 εμπειρογνώμονες οι οποίοι κρίθηκε ότι έχουν υψηλό ηθικό χαρακτήρα και εκλέγηκαν για τετραετή θητεία, ώστε να υπηρετούν με την προσωπική τους ιδιότητα και να δρουν αμερόληπτα.

... Το άρθρο 30 ορίζει ότι ένα αίτημα, συγκεκριμένα, για την αναζήτηση και την ανεύρεση ενός εξαφανισθέντος προσώπου, μπορεί να υποβληθεί στην Επιτροπή, ως επείγον ζήτημα, από τους συγγενείς του εξαφανισθέντος προσώπου, ή από οποιοδήποτε άλλο άτομο εξουσιοδοτήσουν. Σύμφωνα με τους όρους του άρθρου 33, η Επιτροπή μπορεί επίσης να ζητήσει από τα μέλη της να προβούν σε επί τόπου επίσκεψη. Αν η Επιτροπή λάβει πληροφορίες σχετικά με μια ευρέως διαδεδομένη και γενικευμένη πρακτική εξαναγκαστικών εξαφανίσεων σε εδάφη που βρίσκονται υπό τη δικαιοδοσία του συμβαλλόμενου κράτους, θα πρέπει να επιστήσει την προσοχή της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών στο ζήτημα (France Diplomatie, 2008, άρθρο 34).

Συμπερασματικά, οι επιστημονικές εξελίξεις, η προσοχή της διεθνούς κοινότητας, η εμφάνιση των νομικών κανόνων και η επαγρύπνηση της κοινωνίας των πολιτών δείχνουν ότι τα πράγματα κινούνται προς την κατεύθυνση μιας αυξανόμενης συνειδητοποίησης και ευαισθησίας σχετικά με το θέμα των αγνοουμένων. Οι διάφορες κοινωνίες έχουν επιλέξει να αντιμετωπίσουν το θέμα των αγνοουμένων με διαφορετικούς τρόπους, αλλά συχνά ο τρόπος με τον οποίο αντιμετώπισαν το ζήτημα ήταν ανεπαρκής. Το ζήτημα των αγνοουμένων θέτει κρίσιμα ερωτήματα όχι μόνο για τον τρόπο με τον οποίο τα κράτη εκπληρώνουν τις υποχρεώσεις τους προς τα άτομα που έχουν υποστεί παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους, αλλά και για τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνίες αντιμετωπίζουν και χειρίζονται την κληρονομιά του βίαιου παρελθόντος τους, ώστε να προσπαθούν να οικοδομήσουν την εμπιστοσύνη και να προωθήσουν τη σταθερότητα. Γίνεται σταδιακά σαφές ότι τα κράτη και τα άλλα υπεύθυνα συμβαλλόμενα μέρη δεν μπορούν να αποφύγουν να βρεθούν αντιμέτωποι με το δικαίωμα στην αλήθεια. Ούτε μπορούν να αποφύγουν την αυξανόμενη διεθνή προσοχή γύρω από τις περιπτώσεις όπου διαπράχθηκαν ή αφέθηκαν να συμβούν τέτοιες βιαιότητες. Αυτό το εκπαιδευτικό πακέτο έχει σχεδιαστεί για να μας βοηθήσει να ευαισθητοποιηθούμε γύρω από τα διεθνή ζητήματα της εξαναγκαστικής εξαφάνισης και των αγνοουμένων, καθώς επίσης και να μας βοηθήσει να αρχίσουμε να σκεφτόμαστε σχετικά με το τι μπορεί να δημιουργεί τις συνθήκες που επιτρέπουν την επανειλημμένη διάπραξη τέτοιων βιαιότητων, αφήνοντας πληγές που σημαδεύουν γενιές ολόκληρες. Αν συνειδητοποιήσουμε τις εμπειρίες των διαφόρων χωρών και τις εξελίξεις γύρω από το ζήτημα των αγνοουμένων, πιθανόν να μπορέσουμε να διεξάγουμε μια πιο ενημερωμένη και ευαίσθητη συζήτηση, κάτι που θα μας φέρει ένα βήμα πιο κοντά στη δημιουργία κοινωνιών που δε θα πέφτουν θύματα τέτοιων φρικαλεοτήτων.

| Επιλεγμένες πηγές

Anthropology Archive (2011). *Human Rights Organisations*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://www.lwcag.org/forensic/human-rights-organizations.html>. Τελευταία πρόσβαση στις 24 Σεπτεμβρίου 2011.

Αργεντινή Ομάδα Δικανικής Ανθρωπολογίας (AFAT) (χ.χ.). *About Us*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: http://eaaf.typepad.com/about_us/. Τελευταία πρόσβαση στις 24 Σεπτεμβρίου 2011.

Bacalso, M.A. (2010). The International Coalition against Enforced Disappearance (ICAED) Celebrates the Entry into Force of the International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance, *Δελτίο Τύπου, ICAED*, 23 Δεκεμβρίου 2010. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: www.icaed.org/fileadmin/user...into.../ICAEDPressRelease23dicEN.pdf. Τελευταία πρόσβαση στις 6 Οκτωβρίου 2011.

Batallas, C. (2010). *Guatemala: The continuing tragedy of the disappeared*, *Συνέντευξη με το ICRC*, 22 Φεβρουαρίου 2010. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://www.icrc.org/eng/resources/documents/interview/guatemala-interview-220210.htm>. Τελευταία πρόσβαση στις 5 Οκτωβρίου 2011.

BBC News (2009). DNA scheme to identify WWI dead, *BBC News*. 20 Απριλίου 2009. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://news.bbc.co.uk/1/hi/england/berkshire/8008355.stm>. Τελευταία πρόσβαση στις 24 Σεπτεμβρίου 2011.

Bozkurt, U. and Yakinthou, C. (2011). *Legacies of violence and overcoming conflict in Cyprus: the transitional justice landscape*, *Oslo Peace Institute Report*. Oslo: Oslo Peace Research Institute.

Coyne, R.T. (2006). Escaping Victor's Justice by the Use of Truth and Reconciliation Commissions. *Oklahoma Law Review*, 58(11), σσ. 11-20.

Declaration on the Protection of all Persons from Enforced Disappearance (1992). *General Assembly Resolution 47/133 της 18ης Δεκεμβρίου 1992*. *U.N. Doc. A/47/49*.

Dijkstra, P., Klann, H., Ruimschotel, R. και Wijnkoop, M. (2002). *Enforced Disappearances as Continuing Violations, Report of the Amsterdam International Law Clinic*, 7 Μαΐου 2002.

Fernanda Perez Solla, M. (2006). *Enforced Disappearances in International Human Rights*. London: McFarland and Company Inc. Publishers.

Finucane, B. (2010). Enforced Disappearance as a Crime Under International Law: A Neglected Origin in the Laws of War. *The Yale Journal of International Law* (35), σσ. 171-195.

France Diplomatie (2008). *Enforced disappearances*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: http://www.diplomatie.gouv.fr/en/france-priorities_1/human-rights_1101/enforced-disappearances_6493/index.html. Τελευταία πρόσβαση στις 24 Σεπτεμβρίου 2011.

Hayner, P. (2001). *Unspeakable Truths: Transitional Justice and the Challenge of Truth Commissions*. New York: Routledge.

International Center for Transitional Justice (2011). *Truth and Memory*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://ictj.org/our-work/transitional-justice-issues/truth-and-memory>. Τελευταία πρόσβαση στις 10 Οκτωβρίου 2011.

International Coalition Against Enforced Disappearances (2010). [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://www.icaed.org/>. Τελευταία πρόσβαση στις 10 Οκτωβρίου 2011.

International Committee of the Red Cross (ICRC) (2009). *Missing Persons: A major humanitarian concern*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://www.icrc.org/eng/resources/documents/interview/missing-interview-280908.htm>. Τελευταία πρόσβαση στις 24 Οκτωβρίου 2011.

International Committee of the Red Cross (ICRC) (2011). *International day of the disappeared 2011*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://www.icrc.org/eng/resources/documents/event/day-disappeared-event-2011-08-26.htm>. Τελευταία πρόσβαση στις 24 Σεπτεμβρίου 2011.

International Convention for the Protection of all Persons from Enforced Disappearance (2006). [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://www2.ohchr.org/english/law/disappearance-convention.htm>. Τελευταία πρόσβαση στις 15 Αυγούστου 2011.

MacDermot, N. (1981). *Le Refus de l'oubli - La politique de disparition forcée de personnes*. Colloque de Paris, janvier-février 1981. Paris: Editions Berger-Levrault.

Mandate of the Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances. (χ.χ.). [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://www2.ohchr.org/english/issues/disappear/index.htm>. Τελευταία πρόσβαση στις 10 Ιουνίου 2008.

Mendez, J. (1998). The Right to Truth. Στο C. Joyner (Επιμ.), *Reigning in Impunity for International Crimes and Serious Violations of Fundamental Human Rights: Proceedings of the Syracuse Conference, 17-21 Σεπτεμβρίου 1998*. Toulouse: érès.

Mydans, S. (1999). Of Soldiers Lost, but Not Forgotten, in Vietnam, *New York Times*, 19 Απριλίου 1999. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: http://www.mishalov.com/Vietnam_MIA.html. Τελευταία πρόσβαση στις 24 Σεπτεμβρίου 2011.

Naqvi, Y. (2006). The Right to Truth in International Law: Fact or Fiction? *International Review of the Red Cross*, 88(862), σσ. 245-273.

Newman, C. (χ.χ.). *Dr. Clyde Snow - the bone detective*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://vimeo.com/2358781>. Τελευταία πρόσβαση στις 24 Σεπτεμβρίου 2011.

Nowak, M. (2002). Civil and Political Rights, Including Questions of: Disappearances and Summary Executions, *Report of Mr. Manfred Nowak*, ανεξάρτητος εμπειρογνώμονας επιφορτισμένος με την ευθύνη να εξετάσει το υπάρχον διεθνές ποινικό πλαίσιο και το πλαίσιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σχετικά με την προστασία ατόμων από εξαναγκαστικές ή ακούσιες εξαφανίσεις, σύμφωνα με την παράγραφο 11 του ψηφίσματος 2001/46 της Επιτροπής. Έγγραφο του ΟΗΕ E/CN.4/2002/71 [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://www.unhcr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/0/3e140ed64e7c6a83c1256b9700513970;Opendocument>. Τελευταία πρόσβαση στις 2 Οκτωβρίου 2011.

Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR) (χ.χ.). *Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Disappearances/Pages/DisappearancesIndex.aspx>. Τελευταία πρόσβαση στις 24 Σεπτεμβρίου 2011.

Pasqualucci, J.M. (2003). *The Practice and Procedure of the Inter-American Court of Human Rights*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pourgourides, C. (2005). *Enforced Disappearances, Report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights*, Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης Doc. 10679, 19 Σεπτεμβρίου 2005. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://assembly.coe.int/Main.asp;link=/Documents/WorkingDocs/Doc05/EDOC10679.htm>. Τελευταία πρόσβαση στις 10 Οκτωβρίου 2011.

Rome Statute of the International Criminal Court (2002). *International Criminal Court*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://untreaty.un.org/cod/icc/index.html>. Τελευταία πρόσβαση στις 5 Οκτωβρίου 2011.

Scovazzi, T. και Citroni, G. (2007). *The Struggle Against Enforced Disappearance and the 2007 United Nations Convention*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.

Srebrenica Beyond a Reasonable Doubt Conference (2005). *Voice of the Victims Session*, 11 June 2005. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://www.hlc-rdc.org/Outreach/Kazivanje-istine/1404.en.html><http://www.hlc-rdc.org/Outreach/Kazivanje-istine/1404.en.html>. Τελευταία πρόσβαση στις 10 Σεπτεμβρίου 2011.

Updated Set of Principles for the Protection and Promotion of Human Rights Through Action to Combat Impunity (2005). *Έγγραφο του ΟΗΕ E/CN.4/2005/102/Add.1*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: http://ap.ohchr.org/documents/alldocs.aspx;doc_id=10800. Τελευταία πρόσβαση στις 2 Οκτωβρίου 2011.

United Nation's Commission on Human Rights (UNCHR) (1997). *Question of the impunity of perpetrators of human rights violations, E/CN.4/Sub.2/1997/20, 26 June 1997*. *Έγγραφο του ΟΗΕ*.

Winter, J. (2007). *Dreams of Peace and Freedom*. Yale: Yale University Press.

3.2 Η εμπειρία της Γουατεμάλας |

Η Γουατεμάλα είναι μια πολύ-εθνοτική και πολύ-πολιτισμική χώρα με περίπου 24 διαφορετικές γλωσσικές κοινότητες. Η ιστορία της χώρας σηματοδεύτηκε από την περιθωριοποίηση του ιθαγενούς πληθυσμού των Μάγια, από ένα καθεστώς στρατοκρατίας και από μια τριανταεξάχρονη ένοπλη εσωτερική διαμάχη – ανάμεσα στις μεγαλύτερες και αγριότερες στο δυτικό ημισφαίριο – που κράτησε από το 1960 μέχρι το 1996. Σε μια Έκθεσή της το 1999, η Επιτροπή Ιστορικής Διαλεύκανσης που χρηματοδοτείται από τα Ηνωμένα Έθνη υπολόγισε ότι κατά τη διάρκεια αυτής της σύγκρουσης που κράτησε σχεδόν τέσσερις δεκαετίες σκοτώθηκαν ή εξαφανίστηκαν διακόσιες χιλιάδες άνθρωποι.

Οι ρίζες της σύγκρουσης

Πίσω από τον εμφύλιο πόλεμο στη Γουατεμάλα κρυβόταν μια βαθύτερη σύγκρουση που σχετιζόταν με την άνιση πρόσβαση στη γη και τις πηγές πλούτου της χώρας. Αυτή η σύγκρουση χρονολογείται από την περίοδο της ανεξαρτησίας της χώρας από την Ισπανία μετά το 1821. Η οικονομία της χώρας, η οποία σε μεγάλο βαθμό είχε διαμορφωθεί στη βάση της εξαγωγής καφέ, είχε ουσιαστικά τοποθετήσει την εξουσία στα χέρια αυτών που έγιναν γνωστοί ως η «αγρο-ελίτ». Η συγκεκριμένη ομάδα απέκτησε πολιτική επιρροή μέσω των στενών σχέσεων που είχε αναπτύξει με τα απολυταρχικά καθεστώτα που διοικούσαν τη χώρα με την υποστήριξη των στρατιωτικών, κατά την περίοδο μεταξύ των δεκαετιών του 1820 και του 1940.

Στο διάστημα μεταξύ 1945 και 1954 εφαρμόστηκε μια σειρά από αγροτικές και εργατικές μεταρρυθμίσεις, οι οποίες στόχο είχαν την ενίσχυση των δικαιωμάτων των εργαζομένων και στην ανακατανομή της γης σε περισσότερους από 100,000 αγρότες. Μέρος των μεταρρυθμίσεων προέβλεπε τη δήμευση γης που ανήκε σε μια αμερικανική εταιρεία. Λόγω του Ψυχρού Πολέμου εκείνη την περίοδο, αυτό θεωρήθηκε ως προκλητική ενέργεια που απειλούσε τα αμερικανικά συμφέροντα και ως μέρος των σοβιετικών προσπαθειών για επέκταση. Αυτές οι εντάσεις οδήγησαν σε ένα πραξικόπημα καθοδηγούμενο από τη CIA το 1954. Το στρατιωτικό καθεστώς, που στηριζόταν από τις ΗΠΑ, χρησιμοποίησε την εξουσία του για να καταστείλει με βίαιο τρόπο τους αντιφρονούντες, ενώ ανακάλεσε τις μεταρρυθμίσεις στο σύνολό τους (Ladisch, 2011).

Μια ομάδα ανταρτών που δημιουργήθηκε και δραστηριοποιήθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1960 ενάντια σ' αυτό το στρατιωτικό καθεστώς, τις επόμενες δύο δεκαετίες εξελίχθηκε σε μια σειρά από ομάδες στασιαστών, οι οποίες αποτέλεσαν δεινούς αντιπάλους της κυβέρνησης. Το 1982 αυτές οι ομάδες συνενώθηκαν σχηματίζοντας την Εθνική Επαναστατική Ενότητα της Γουατεμάλας (Revolutionary National Unity of Guatemala, URNG), ενώ ο στρατός, υπό τη διαδοχική ηγεσία των Στρατηγών Fernando Romeo Lucas García και José Efraín Ríos Montt, εντατικοποίησε τις προσπάθειες καταστολής των εξεγερθέντων. Στα πλαίσια της αντι-στασιαστικής του δράσης, ο στρατός σκόπημα δεν έκανε διάκριση μεταξύ των κοινοτήτων των Μάγια και των ανταρτών, βάζοντας στο στόχαστρο των επιθέσεων του τους ηγέτες των κοινοτήτων, πολίτες, γυναίκες και παιδιά. Στόχο των επιθέσεων αποτέλεσαν επίσης και αστοί διανοούμενοι που εναντιώνονταν στην κυβέρνηση, καθώς από αυτή την κοινωνική ομάδα προέρχεται ο μεγαλύτερος αριθμός των εξαφανίσεων στα αστικά κέντρα (Mejia, 2009).

Παρά το γεγονός ότι το 1983 ο στρατός ανακήρυξε τη νίκη του ενάντια στους επαναστάτες, η διογκούμενη φτώχεια και ανισότητα αύξησαν τις κοινωνικές αναταραχές και τις διαμαρτυρίες ενάντια στο κράτος. Για να κατασιγαστεί αυτή η δυσαρέσκεια, το 1984 ακολούθησε μια ενορχηστρωμένη μετάβαση σε μη στρατιωτικό καθεστώς, αλλά παρά την εκλογή ενός μη στρατιωτικού προέδρου το 1985, ο στρατός συνέχιζε να ασκεί την εξουσία. Παρ' όλη αυτά, η νέα κυβέρνηση κατόρθωσε να κινήσει τις διαδικασίες για τη διάνοιξη της οδού για την έναρξη ειρηνευτικών διαπραγματεύσεων με την Εθνική Επαναστατική Ενότητα της Γουατεμάλας (Ladisch, 2011).

Μετά από μια μακρά ειρηνευτική διαδικασία και με τη διαμεσολάβηση του ΟΗΕ, το 1996 υπογράφηκε μια ειρηνευτική συμφωνία μεταξύ της κυβέρνησης και της Εθνικής Επαναστατικής Ενότητας της Γουατεμάλας. Η συνθήκη κάλυπτε ένα φάσμα θεμάτων – από την άρση της επιστράτευσης και την επανένταξη των δυνάμεων των ανταρτών, μέχρι το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την επανεγκατάσταση των εκτοπισμένων πληθυσμών, τη διάλυση των περιπολιών της πολιτικής άμυνας, βήματα προς την επίλυση ζητημάτων κατοχής της γης, και την ενίσχυση του δικαστικού συστήματος και της κοινωνίας των πολιτών. Παρότι αυτή η ειρηνευτική συμφωνία υπήρξε εξαιρετικά φιλόδοξη, πολύ λίγες από τις εισηγήσεις για μεταρρυθμίσεις και μέτρα αποκατάστασης έχουν εφαρμοστεί, ενώ η διαφθορά και η βία παραμένουν ακόμα ριζωμένες βαθιά.

Επίσημοι χειρισμοί του ζητήματος των αγνοουμένων

Η ειρηνευτική συμφωνία περιλάμβανε επίσης τη δημιουργία μιας **Επιτροπής Ιστορικής Διαλεύκανσης** (Historical Clarification Commission, CEH) η οποία, υπό την αιγίδα του ΟΗΕ, και με προσωπικό τόσο από τη Γουατεμάλα όσο και από τη διεθνή κοινότητα, συνέλεξε μαρτυρίες απ' όλη τη χώρα και παρουσίασε την Έκθεσή της το Φεβρουάριο του 1999 (CEH, 1999). Η εντολή της Επιτροπής ήταν τριπλή:

- Να διαλευκάνει, με τη δέουσα αντικειμενικότητα, δικαιοσύνη και αμεροληψία τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τις πράξεις βίας που συνδέονταν με την ένοπλη σύγκρουση που είχε προκαλέσει τόσα δεινά στον πληθυσμό της Γουατεμάλας.
- Να ετοιμάσει μια έκθεση που θα περιλάμβανε τα ευρήματα της έρευνας που διενεργήθηκε και θα παρείχε αντικειμενική πληροφόρηση για τα γεγονότα κατά τη διάρκεια του εμφύλιου πολέμου, καλύπτοντας όλους τους παράγοντες, τόσο τους εσωτερικούς όσο και τους εξωτερικούς.
- Να διατυπώσει ειδικές εισηγήσεις ώστε να ενθαρρύνει την ειρήνη και την εθνική αρμονία στη Γουατεμάλα. Συγκεκριμένα, η Επιτροπή επιφορτίστηκε με την ευθύνη να εισηγηθεί μέτρα για τη διατήρηση της μνήμης των θυμάτων, την καλλιέργεια μιας κουλτούρας αμοιβαίου σεβασμού και σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την ενδυνάμωση των δημοκρατικών διαδικασιών.

Η Επιτροπή στόχο είχε την καταγραφή των παραβιάσεων που συνδέονταν με τη σύγκρουση. Κατέγραψε 42,275 θύματα των ένοπλων συγκρούσεων, συμπεριλαμβανομένων ανδρών, γυναικών και παιδιών. Ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων που θα μπορούσαν να θεωρηθούν θύματα της διαμάχης δεν κατέθεσαν τις ιστορίες τους στην Επιτροπή. Από τις παραβιάσεις που καταχωρήθηκαν, περίπου 23,000 αφορούσαν θύματα αυθαίρετων εκτελέσεων, ενώ περισσότερες από 6,000 αφορούσαν θύματα εξαναγκαστικών εξαφανίσεων. Η συντριπτική πλειοψηφία των θυμάτων (83% όσων ταυτοποιήθηκαν πλήρως) ήταν ιθαγενείς Μάγια, ενώ τα θύματα ήταν άτομα από όλα τα κοινωνικά και οικονομικά στρώματα της κοινωνίας. Ο αριθμός των ατόμων που εκτοπίστηκαν στο εσωτερικό της χώρας ή αναζήτησαν καταφύγιο σε τρίτες χώρες κυμαίνεται μεταξύ 500,000 και 1.5 εκατομμυρίου. Η Έκθεση επίσης τεκμηριώνει περισσότερες από 669 σφαγές (CEH, 1999). Άλλοι, πιο ευρείς υπολογισμοί δηλώνουν ότι, εκτός από τα πιο πάνω, που εστίασαν σε επιθέσεις στην ύπαιθρο, περίπου 40,000 άτομα εξαφανίστηκαν από την Πόλη της Γουατεμάλας κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων (Mejia, 2009). Υπολογίζεται ότι ο αριθμός των εξαφανισθέντων δυνατόν να ανέρχεται συνολικά σε 50,000.

Η Επιτροπή κατέληξε ότι κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων σημειώθηκαν πράξεις γενοκτονίας, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και άλλες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του ανθρωπιστικού δικαίου. Ως εγγύηση για τη μη επανάληψη των πιο πάνω και το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η Επιτροπή εισηγήθηκε στις αρχές της Γουατεμάλας την προσαγωγή στη δικαιοσύνη όσων ευθύνονται γι' αυτές τις παραβιάσεις και την προώθηση μιας πολιτικής αποκατάστασεων με σκοπό να τιμηθούν τα θύματα. Τα συμπεράσματα της Επιτροπής αμφισβητήθηκαν έντονα από την τότε κυβέρνηση. Ως αποτέλεσμα, πολλές από τις εισηγήσεις της Έκθεσης ατόνησαν, μαζί με τις διώξεις για σοβαρές παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Στις αρχές τις δεκαετίας του 2000 μια σειρά εξελίξεων οδήγησε στην δημιουργία ενός Εθνικού Προγράμματος Αποκατάστασης το 2003. Κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης από τον Alfonso Portillo του Δημοκρατικού Μετώπου της Γουατεμάλας (Guatemalan Republican Front, FRG) δόθηκαν υποσχέσεις για παραχωρήσεις με τη μορφή αποζημιώσεων σε πρώην περιπόλους της πολιτικής άμυνας – η οποία σε κάποια φάση απαριθμούσε περίπου 500,000 άτομα – μετά από βίαιες εκδηλώσεις διαμαρτυρίας από τα μέλη της. Η Επιτροπή Ιστορικής Διαλεύκανσης βρήκε ότι οι περιπολίες θεωρούνται υπεύθυνες για περίπου 18% των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των βιαιοπραγιών, καθώς και ότι συχνά ενεργούσαν σε συμφωνία με το στρατό, ο οποίος κρίθηκε υπεύθυνος για το 85% των παραβιάσεων. Μετά τη δέσμευση του Portillo να πληρώσει αποζημιώσεις στις μονάδες της πολιτικής άμυνας, η μακρά διαδικασία για την παροχή αποζημιώσεων στα θύματα των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τελικά κορυφώθηκε το Μάιο του 2003, με μια συμφωνία ανάμεσα στην κοινωνία των πολιτών, τις ομάδες των θυμάτων και την κυβέρνηση για τη δημιουργία του Εθνικού Προγράμματος Αποκατάστασης.

Στις 25 Φεβρουαρίου 2009 ο Πρόεδρος Alvaro Colom αποδέχτηκε την Έκθεση της Επιτροπής Ιστορικής Διαλεύκανσης στην Πλατεία Συντάγματος της Πόλης της Γουατεμάλας, την «Ημέρα Αξιοπρέπειας των Θυμάτων της Εσωτερικής Ένοπλης Σύγκρουσης». Αποδεχόμενος την Έκθεση, ο Πρόεδρος απολογήθηκε δημόσια.

Οι εμπλεκόμενες ομάδες

Η διαλεύκανση της αλήθειας στη Γουατεμάλα υπήρξε ένα ζήτημα του οποίου ηγήθηκαν και στο οποίο αναμίχθηκαν τοπικές κοινότητες. Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, πριν την υπογραφή της ειρηνευτικής συμφωνίας, μια μεγάλη ομάδα οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών και των συγγενών των εξαφανισθέντων ένωσαν τις δυνάμεις τους, με σκοπό την άσκηση πίεσης στην Εισαγγελία σχετικά με την ύπαρξη μυστικών κοιμητηρίων στις κοινότητές τους. Αυτοί οι οργανισμοί συνέλεξαν πληροφορίες για τα μυστικά κοιμητήρια, τις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις και τις πολιτικές εκτελέσεις ώστε να κατορθώσουν να ανακαλύψουν τις τοποθεσίες των λειψάνων των αγαπημένων τους προσώπων. Προσκάλεσαν επίσης μια διεθνή ομάδα δικανικών ανθρωπολόγων αποτελούμενη από μέλη των Ιδρυμάτων Δικανικής Ανθρωπολογίας της Αργεντινής και της Χιλής με σκοπό τη διεξαγωγή προκαταρκτικών εκταφών και την εκπαίδευση ντόπιων ανθρωπολόγων και φοιτητών, οι οποίοι αργότερα σχημάτισαν το Ίδρυμα Δικανικής Ανθρωπολογίας της Γουατεμάλας (EAFG/FAFG).

Από το 1994, το Ίδρυμα Δικανικής Ανθρωπολογίας της Γουατεμάλας προσπαθεί να εντοπίσει τους εξαφανισθέντες.

Διενεργεί εκταφές σε μαζικούς τάφους που βρίσκονται στην ύπαιθρο της Γουατεμάλας, σε μια προσπάθεια να ταυτοποιηθούν θύματα σφαγών και να προσδιοριστεί ο τρόπος με τον οποίο πέθαναν. Οι ανθρωπολόγοι αναλύουν τα οστά που ξεθάβουν αναζητώντας κατάγματα, οπές από σφαίρες, σημάδια χαρακίων και άλλες ενδείξεις γύρω από το θάνατο των θυμάτων. Συγκρίνουν τα οστά και άλλα υλικά που ανευρίσκονται στους τάφους – όπως υπολείμματα ρουχισμού – με περιγραφές των αγνοουμένων και των νεκρών, με την ελπίδα να συλλέξουν αρκετές επιστημονικές πληροφορίες, ώστε να εντοπίσουν τους δολοφόνους των θυμάτων και να ασκήσουν ποινικές δίωξεις εναντίον τους. Με την ολοκλήρωση του έργου τους, οι ερευνητές επιστρέφουν τα λείψανα των θυμάτων στους επιζώντες οικείους τους, ώστε οι τελευταίοι να μπορέσουν να δώσουν ένα τέλος και να φροντίσουν για την πρέπουσα ταφή των αγαπημένων τους προσώπων (Mejia, 2009).

Σήμερα, το Ίδρυμα Δικανικής Ανθρωπολογίας της Γουατεμάλας επικεντρώνεται στην «ιστορική ανασυγκρότηση των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων στη Γουατεμάλα και στη δημιουργία μιας ερευνητικής μεθοδολογίας για τις περιπτώσεις ανθρώπων των οποίων η τύχη αγνοήθηκε κατά τη διάρκεια ένοπλων συγκρούσεων» (FAFG, χ.χ.). Το έργο τους χρηματοδοτείται κυρίως από ξένες κυβερνήσεις, ιδρύματα και, για μέρος ενός έτους, από την κυβέρνηση της Γουατεμάλας μέσω της Επιτροπής Αποζημιώσεων. Μέχρι το 2011, έχουν διεξαχθεί 1, 242 δικανικές έρευνες και έχουν περισυλλεγεί 5, 656 λείψανα. Από αυτά, 4,156 λείψανα έχουν επιστραφεί στις οικογένειες των θυμάτων για επαναταφή τους (Suasnavar, 2011).⁷

Σε αντίθεση με άλλες περιπτώσεις, οι εκταφές στη Γουατεμάλα αποτέλεσαν μια συμπεριληπτική προσπάθεια, η οποία επεκτάθηκε και πέραν της επιστροφής των λειψάνων. Τα παιδιά, οι γείτονες και οι φίλοι των θυμάτων, καθώς και τα μέλη της κοινότητάς τους, είχαν εμπλακεί στη διαδικασία προσφέροντας βοήθεια, μαγειρεύοντας γεύματα, σκάβοντας για την ανεύρεση λειψάνων και παρέχοντας ψυχολογική υποστήριξη στις οικογένειες των θυμάτων. Οι εκταφές στο συγκεκριμένο της Γουατεμάλας έχουν βοηθήσει στη δημιουργία μιας ευρύτερης θεραπευτικής διαδικασίας μεταξύ θυμάτων και κοινοτήτων (Ladisch, 2011). Το ενδιαφέρον επικεντρώθηκε ιδιαίτερα στον τομέα της ψυχο-κοινωνικής επανόρθωσης στην κοινωνία της Γουατεμάλας.

7. Αυτοί οι αριθμοί δεν περιλαμβάνουν τις πιο πρόσφατες περιπτώσεις: αξιοσημείωτη είναι η περίπτωση στο κοιμητήριο Verbena στη Γουατεμάλα και στο κοιμητήριο στην Escuintla, όπου γίνεται αναζήτηση λειψάνων σχετικών με εξαναγκαστικές εξαφανίσεις.

Τον Απρίλιο του 1998 το πρόγραμμα για την Αποκατάσταση της Ιστορικής Μνήμης (REMHI) – μια ανεπίσημη διαδικασία για τη διαλεύκανση της αλήθειας με χρηματοδότηση από την Καθολική Εκκλησία – εξέδωσε μια έκθεση που ανέλυε περίπου 7,000 συνεντεύξεις θυμάτων και απέδιδε ευθύνες για περισσότερες από το 90% των βιαιοτήτων που τεκμηριώθηκαν στο στρατό. Δύο μέρες μετά την δημοσίευση της Έκθεσης, ο επικεφαλής του Συνδέσμου Επίσκοπος Juan Gerardi δολοφονήθηκε. Παρά το γεγονός ότι αυτή η υπόθεση τελικά κατέληξε σε κάποιες καταδικαστικές αποφάσεις, οι νομικές διαδικασίες συνεχίζονται ακόμα και σήμερα.

Το εθνικό σύστημα αποζημιώσεων για τα θύματα της σύγκρουσης που έθεσε σε λειτουργία η κυβέρνηση το 2003 παρέχει μόνο οικονομικές αποζημιώσεις, είναι αργό και αναποτελεσματικό και δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες των οικογενειών να μάθουν τι συνέβη στους οικείους τους. Επίσης, δεν υπάρχει εθνικός μηχανισμός εντοπισμού εξαφανισθέντων για να χρησιμοποιείται από τις οικογένειές τους. Η συνεχιζόμενη και βαθιά ριζωμένη δομική διαφθορά καθώς και η συνεχιζόμενη εξουσία των εγκληματικών συνδικάτων επηρέασαν αρνητικά την εμπιστοσύνη των οικογενειών των θυμάτων. Το να πείσει κανείς τις οικογένειες των εξαφανισθέντων να αποταθούν στην κυβέρνηση δεν είναι πάντα εύκολη υπόθεση. Η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού (ICRC) έχει αναφέρει ότι –

μόνο οι μισές από τις οικογένειες της υπαίθρου από τις οποίες κάποιο άτομο έχει εξαφανιστεί κίνησαν διαδικασίες για οποιαδήποτε μορφής διερεύνηση. Στις περισσότερες περιπτώσεις, αυτό οφείλεται στο ότι φοβούνται, είναι απομονωμένες ή δεν γνωρίζουν για τις οργανώσεις στις οποίες θα μπορούσαν να αποταθούν· ή, διαφορετικά, στο ότι είναι πολύ φτωχές για να ταξιδέψουν, να φέρουν εις πέρας όλες τις διατυπώσεις που απαιτούνται ή να αναλάβουν την έρευνα (Batallas, παρατίθεται στο ICRC, 2010β).

Ως αποτέλεσμα, η τύχη πολλών από τους εξαφανισθέντες παραμένει άγνωστη.⁸

Επιπλέον, η αναγνώριση της κλίμακας και του βάθους της ζημιάς που επέφερε ο εμφύλιος πόλεμος δεν υπήρξε ομοιόμορφη σε ολόκληρη τη χώρα. Η μεσαία τάξη, γενικά ισπανικής καταγωγής, σε μεγάλο βαθμό έχει αρνηθεί τα αίτια και τα αποτελέσματα της βίας του παρελθόντος. Έτσι, στην απουσία μιας ευρείας αναγνώρισης των βιαιοτήτων, χρησιμοποιούνται διάφορες εναλλακτικές μέθοδοι για σκοπούς διαμαρτυρίας και μνημειοποίησης του παρελθόντος:

Λίγα μόνο επίσημα μνημεία έχουν ανεγερθεί στην μετα-συγκρουσιακή Γουατεμάλα με σκοπό να τιμήσουν τη μνήμη αυτών που σφαγιάστηκαν κατά τη διάρκεια των εσωτερικών ένοπλων συγκρούσεων, μιας και το ισοζύγιο δυνάμεων αυτή τη στιγμή αλλά και η κοινωνική ιεραρχία της χώρας δεν επιτρέπουν στα άτομα των αγροτικών κοινοτήτων των Μάγια να [επανα]δικδικήσουν και να οικειοποιηθούν δημόσιους χώρους (Steinberg και Taylor, 2003 παρατίθεται στο Memory and Resistance, χ.χ.).

Θεσμοί όπως ο στρατός και άλλες δυνάμεις του πολιτικού χώρου

αρνούνται την ανάγκη εκδηλώσεων μνήμης, οι οποίες θα έδειχναν τον τρόπο που είχαν σκορπίσει στις μάζες στο παρελθόν. Εξαιτίας της έλλειψης τέτοιων επίσημων μνημείων, χρησιμοποιήθηκαν ανεπίσημα μέσα όπως τα γκράφιτι για τη μετατροπή δημόσιων χώρων σε χώρους μνήμης (Memory and Resistance, χ.χ.).

Τα γκράφιτι χρησιμοποιούνται ως μορφή διαμαρτυρίας και ως μια οδός για να διερευνηθεί κανείς τον τρόπο με τον οποίο μνημειοποιείται ο πόνος:

---

8. Η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού έχει επίσης ανάμειξη στη Γουατεμάλα. Η Διεθνής Επιτροπή υποστήριξε τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών «στις προσπάθειες τους να εντοπίσουν αυτούς που εξαφανίστηκαν κατά τη διάρκεια των ένοπλων συγκρούσεων και να προσφέρουν νομική βοήθεια στην κυβέρνηση. Το 2009, η Διεθνής Επιτροπή κατόρθωσε να επανενώσει συγγενείς που είχαν χωριστεί σε 37 περιπτώσεις, να διευκολύνει περισσότερες από 150 εκταφές και ταφές και να βοηθήσει στην εξεύρεση 570 νομικών εγγράφων – κυρίως πιστοποιητικών γέννησης και θανάτου» (ICRC, 2010α).

Η μαρτυρία, testimonio, και οι διάφορες άλλες μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης είναι κάποια από τα μέσα που έχουν χρησιμοποιήσει οι κάτοικοι της Γουατεμάλας για να μιλήσουν για το παρελθόν τους και να το αποκηρύξουν (Memory and Resistance, χ.χ.).

Οι νομικές διώξεις είναι άλλη μια στρατηγική που ακολουθήθηκε, καθώς όμως οι ποινικές διώξεις στα εθνικά δικαστήρια απέτυχαν να απονείμουν δικαιοσύνη, κάποιοι άρχισαν να στρέφονται προς τα διεθνή φόρα, συμπεριλαμβανομένων των ισπανικών δικαστηρίων και του Διαμερικανικού Δικαστηρίου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, το οποίο τα τελευταία χρόνια σε ορισμένες περιπτώσεις εξέδωσε καταδικαστικές για την κυβέρνηση αποφάσεις. Τον Οκτώβριο του 2005 το Ισπανικό Συνταγματικό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η γενοκτονία και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας που διαπράχθηκαν στη Γουατεμάλα κατά τη διάρκεια της δικτατορίας και της ένοπλης εμφύλιας διαμάχης θα μπορούσαν, σύμφωνα με τις πρόνοιες της οικουμενικής δικαιοδοσίας του ισπανικού νόμου, να διώκονται στα ισπανικά δικαστήρια. Σε γενικές γραμμές, αυτό που ωθούσε τη συνέχιση της διερεύνησης παρόλους τους σοβαρούς κινδύνους ήταν η θέληση και η προσπάθεια ντόπιων θυμάτων, τα οποία υποστηρίχθηκαν σε κρίσιμες στιγμές κατά τη διερεύνηση από ειλικρινείς διώκτες.

Η κληρονομιά της σύγκρουσης

Η περίπτωση της Γουατεμάλας υποδεικνύει τη δύναμη ενός ισχυρού εθνικού και ωθούμενου από τα θύματα κινήματος καθώς και τις διεθνείς προσεγγίσεις που βρίσκονται σε εξέλιξη ως προς τη δίωξη των αυτουργών των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων. Επειδή τα ισπανικά δικαστήρια αποφάσισαν ότι με βάση την αρχή της οικουμενικής δικαιοδοσίας, έχουν τη δυνατότητα να ασκήσουν ποινικές διώξεις για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, κατηγορίες για γενοκτονία, κρατική τρομοκρατία, βασανιστήρια και άλλα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, έχουν απαγγελθεί κατηγορίες εναντίον τριών πρώην στρατιωτικών αρχηγών και πέντε υψηλόβαθμων στρατιωτικών και πολιτικών αξιωματούχων από τη Γουατεμάλα. Μόνο πρόσφατα άρχισαν να διώκονται ποινικά σε ισπανικά, γουατεμαλανά και διεθνή δικαστήρια άτομα που θεωρούνται ως οι βασικοί αρχιτέκτονες των βιαιοτήτων, αλλά και άτομα με μικρότερο βαθμό υπαιτιότητας στη διάπραξη τέτοιων αδικημάτων (BBC News, 2009 και Amnesty International, 2011). Ωστόσο, κάποιες υποθέσεις παραμένουν ακόμα υπό διερεύνηση ή οι ποινικές διώξεις εκκρεμούν ακόμα στα εθνικά δικαστήρια, και οι οργανώσεις των θυμάτων εξακολουθούν να πιέζουν για δικαιοσύνη. Ο στρατηγός Efraín Ríos Montt, ένας πρώην de facto πρόεδρος της Γουατεμάλας και στρατηγός του στρατού, ο οποίος, όπως υποστηρίζουν οι υποστηρικτές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, είχε διατάξει σφαγές, το 2007 [επαν]εξελέγη παρ' όλη αυτά με τετραετή θητεία στο Κογκρέσο της Γουατεμάλας, γεγονός που στην ουσία καθιστούσε αδύνατη την δίωξή του στο δικαστικό σύστημα της Γουατεμάλας (Mejia, 2009). Ο Sebastian Elgueta από τη Διεθνή Αμνηστία ισχυρίζεται ότι ένας αριθμός πρώην κυβερνητικών αξιωματούχων που είχαν συμβάλει στις δολοφονίες συνεχίζει να κατέχει ισχυρές θέσεις στον ιδιωτικό τομέα (Mejia, 2009).

Σήμερα, η Γουατεμάλα αναγνωρίζεται ως μια από τις βιαιότερες χώρες στον κόσμο (World Health Organization, WHO, χ.χ.), στην οποία εκατοντάδες ακτιβιστές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δέχονται επιθέσεις κάθε χρόνο (Human Rights First, χ.χ.) και «[π]ολλοί γουατεμαλανοί των οποίων μέλη των οικογενειών τους θανατώθηκαν από τα εκτελεστικά αποσπάσματα συνεχίζουν να ζουν και οι ίδιοι με το φόβο» (Mejia, 2009). Το μεγαλύτερο μέρος της βίας σήμερα σχετίζεται με ναρκωτικά και η ατιμωρησία πηγάζει από το γεγονός ότι το κράτος εμπλέκεται σε διάφορα επίπεδα ως ναρκοκράτος. Αυτό οφείλεται εν μέρει στη «συνεχιζόμενη ύπαρξη παράνομων και μυστικών οργανώσεων ασφάλειας, οι οποίες ευθύνονται για μεγάλους αριθμούς απειλών και επιθέσεων εναντίον των προασπιστών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αυτές οι ομάδες, οι οποίες μοιάζουν αρκετά με το οργανωμένο έγκλημα, διατηρούν εκτενείς σχέσεις με πολλούς δημόσιους θεσμούς στη Γουατεμάλα. Αν και υποτίθεται ότι έπρεπε να είχαν διαλυθεί μετά την ειρηνευτική συμφωνία, αυτές συνεχίζουν να δραστηριοποιούνται» (Human Rights First, χ.χ.). Αυτές οι οργανώσεις λειτουργούν σε κλίμα σχεδόν απόλυτης ατιμωρησίας.

| Επιλεγμένες πηγές σχετικά με τη Γουατεμάλα

Σχετικά με τη σύγκρουση

- Γενικές πληροφορίες
<http://www.gwu.edu/~nsarchiv/guatemala/index.htm>
- Σχετικά με τη γενοκτονία, με έμφαση στο ρόλο των οικογενειών και των οργανώσεων των θυμάτων
<http://www.gwu.edu/~nsarchiv/guatemala/genocide/index.htm>
- Σχετικά με την περίπτωση της γενοκτονίας και το γενικότερο πλαίσιο:
<http://www.guatemala-times.com/news/guatemala/1301-spanish-judge-tries-guatemalan-genocide-case-operation-sofia.html>
- Σχετικά με τα «Ντοσιέ του Εκτελεστικού Αποσπάσματος», το οποίο χρησιμοποιούσαν τα εκτελεστικά αποσπάσματα στη Γουατεμάλα για να καταχωρήσουν και να συλλέξουν πληροφορίες για τα θύματά τους
<http://www.gwu.edu/~nsarchiv/guatemala/logbook/index.htm>
- Σχετικά με απειλές που δέχονταν ακτιβιστές μετά το άνοιγμα των φακέλων της αστυνομίας
<http://www.amnesty.org/en/news-and-updates/news/threatened-and-attacked-%E2%80%93-dangers-opening-guatemala039s-police-files-20090327>
και
http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2009/04/10/AR2009041003530_2.html;sid=ST2009041003614
- Βιντεοσκοπημένες ιστορίες των θυμάτων μπορείτε να βρείτε στο ντοκιμαντέρ *When the Mountains Tremble* («Όταν τρέμουν τα βουνά»), παραγωγή της Skylight Pictures
- Σχετικά με τον τρόπο εμπλοκής των ισπανικών δικαστηρίων στη Γουατεμάλα
<https://nacla.org/node/6078>

Παρά το γεγονός ότι τα ισπανικά δικαστήρια δεν είχαν ιδιαίτερη επιτυχία στην προσπάθεια τους να επιβάλουν την οικουμενική δικαιοδοσία ενάντια σε ένα αριθμό χωρών (η προσπάθεια άρχισε στη Λατινική Αμερική, και επεκτάθηκε στο Ισραήλ, την Κίνα, και στις ΗΠΑ, αλλά οι ισπανοί πολιτικοί δέχθηκαν σημαντικές πιέσεις από τις ΗΠΑ να περιορίσουν το έργο του δικαστηρίου, με αποτέλεσμα το 2009 το ισπανικό κοινοβούλιο να ψηφίσει ένα νόμο ο οποίος περιόριζε την εξουσία του δικαστηρίου σε υποθέσεις οικουμενικής δικαιοδοσίας), η βασικότερη αξία των ισπανικών προσπαθειών για οικουμενική δικαιοδοσία έγκειται στο γεγονός ότι προσέδωσαν νομιμότητα και ορατότητα στις ομάδες των θυμάτων και στα αιτήματά τους.

Σύνδεσμος για την Αποκατάσταση της Ιστορικής Μνήμης (Association for the Reparation of Historical Memory, REMHI)

Ο Σύνδεσμος για την Αποκατάσταση της Ιστορικής Μνήμης αποτέλεσε μια πρωτοβουλία της εκκλησίας για την εκτενή τεκμηρίωση των βιαιοτήτων που διαπράχθηκαν και από τις δύο πλευρές, και την παρουσίασή τους σε μια περιεκτική έκθεση τεσσάρων τόμων τον Απρίλιο του 1998, ένα χρόνο πριν την έκθεση της Επιτροπής για την Ιστορική Διαλεύκανση (βλέπε πιο πάνω).

Συνδέσμοι:

- Η δεύτερη ενότητα αυτού του άρθρου περιλαμβάνει πληροφορίες για την «αποκατάσταση της ιστορικής μνήμης»
<http://gbgm-umc.org/nwo/99ja/guatemala.html#memory>
- Αυτή η ιστοσελίδα περιλαμβάνει τα 7 ερωτήματα που έθετε ο REMHI κατά τη διάρκεια της συλλογής πληροφοριών:
<http://www.c-r.org/our-work/accord/guatemala/violent-truths.php> (βλέπε την ενότητα που ονομάζεται 'recovering memory')
- <http://www.peoplebuildingpeace.org/thestories/print.php?id=95&typ=theme>

Ίδρυμα Δικανικής Ανθρωπολογίας της Γουατεμάλας (Forensic Anthropology Foundation of Guatemala, FAFG)

Το Ίδρυμα Δικανικής Ανθρωπολογίας της Γουατεμάλας υπήρξε σημαντικό μέρος της διαδικασίας για την ανεύρεση των εξαφανισθέντων και είχε έντονη εμπλοκή στις εκταφές:

<http://www.fafg.org/Ingles/paginas/FAFG.html>

Άρθρο για το έργο του Ιδρύματος:

<http://www.npr.org/templates/story/story.php;storyId=7019560>

Σχετικά με την Έκθεση *Nunca Mas* (Ποτέ Ξανά)

Το ζήτημα της διάπραξης εγκλημάτων και της ευθύνης μπορεί να εξεταστεί και μέσα από το πρίσμα του φόνου του βασικού συγγραφέα της Έκθεσης *Guatemala Nunca Mas* (Γουατεμάλα Ποτέ Ξανά) του Επισκόπου Juan José Gerardi Conedera, η οποία δημοσιεύτηκε από το Σύνδεσμο για την Αποκατάσταση της Ιστορικής Μνήμης (βλέπε πιο πάνω). Η Έκθεση περιλάμβανε τις καταθέσεις χιλιάδων μαρτύρων και θυμάτων του εμφύλιου πολέμου. Ο Επίσκοπος καταπλακώθηκε μέχρι θανάτου με μια τσιμεντένια πλάκα στο γκαράζ του δύο μέρες μετά τη δημοσιοποίηση της Έκθεσης τον Απρίλιο του 1998. Για το θάνατό του καταδικάστηκαν τρεις αξιωματικοί – γεγονός σημαντικό, αφού ήταν η πρώτη φορά που στρατιωτικοί αξιωματικοί δικάζονταν σε πολιτικά δικαστήρια.

- Βιογραφία του Επισκόπου Juan José Gerardi Conedera:
http://en.wikipedia.org/wiki/Juan_Jos%C3%A9_Gerardi_Conedera
- Αντιδράσεις από μπλόγκερς σχετικά με τη δολοφονία του Επισκόπου, δέκα χρόνια μετά (βλέπε αποσπάσματα):
<http://globalvoicesonline.org/2008/05/06/guatemala-remembering-bishop-gerardi-and-his-report-never-again/>
- Αντιδράσεις σχετικά με τις διώξεις:
<http://www.trocaire.org/whatwedo/victory-against-impunity-guatemala>
- Μπλογκ σχετικά με τις δίκες από εμπειρογνώμονα μάρτυρα:
<http://nsarchive.wordpress.com/2009/12/10/a-personal-account-of-testifying-at-a-guatemalan-genocide-trial-by-kate-doyle/>

Σχετικά με τις ομάδες θυμάτων/ακτιβιστών, HIJOS Guatemala

- <http://upside-downworld.org/main/guatemala-archives-33/1980--from-memory-to-resistance-children-bear-witness-hijos-celebrates-10-years-in-guatemala->

Σχετικά με τις δίκες των δραστών

- Ένα άρθρο σχετικά με την πρώτη δικαστική δίωξη αυτοργού εξαναγκαστικής εξαφάνισης:
<http://jurist.law.pitt.edu/paperchase/2009/09/guatemala-court-convicts-paramilitary.php>
- Μια διαφορετική προοπτική σχετικά με τις ίδιες δίκες:
<http://www.lab.org.uk/index.php/news/57-focus/401-emerging-out-of-the-fog>
<http://upside-downworld.org/main/guatemala-archives-33/2429-disappeared-but-not-forgotten-a-guatemalan-community-achieves-a-landmark-verdict->

- Μια περιγραφή της δίκης των δολοφόνων ενός εξαφανισθέντος, του Edgar Fernando García:
<http://nsarchive.wordpress.com/2010/10/26/i-wanted-him-back-alive-%E2%80%9D-an-account-of-edgar-fernando-garcias-case-from-inside-tribunals-tower/>

Σχετικά με το ρόλο της αρχειοθέτησης και των αρχειοφυλάκων

- <http://blog.witness.org/2010/10/kate-doyle-%E2%80%9Carchivists-can-be-at-the-heart-of-accountability-and-justice%E2%80%9D/>

Σχετικά με τις μαρτυρίες που δόθηκαν από τους οικείους των θυμάτων

- <http://www.para-nunca-olvidar.org/transen.html> (text files)
- <http://www.para-nunca-olvidar.org/testen.html> (sound files)

Σχετικά με τα μνημεία στη Γουατεμάλα

Το γκράφιτι χρησιμοποιείται ως μια μορφή διαμαρτυρίας και μια οδός για να διερευνήσει κανείς τον τρόπο με τον οποίο μνημειοποιείται ο πόνος.

- Για σχετικές εικόνες βλέπε:
<http://www.freewebs.com/guategraffiti/disappearancedisplacement.htm>
- Για την αλληλεπίδραση μεταξύ επίσημων μνημείων και γκράφιτι:
<http://www.freewebs.com/guategraffiti/memorials.htm>
- Αυτή η ιστοσελίδα περιέχει διάφορες εικόνες μνημείων και από το εργαστήριο δικανικής ανθρωπολογίας:
<http://web.unbc.ca/~nolin/>

Βιβλιογραφικές πηγές σχετικά με τη Γουατεμάλα |

Amnesty International (2011). *Guatemala Arrests Former General for Genocide*. 20 Ιουνίου 2011. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://www.amnesty.org/en/news-and-updates/guatemala-arrests-former-general-linked-massacres-2011-06-20>. Τελευταία πρόσβαση στις 29 Σεπτεμβρίου 2011.

Archidocese of Guatemala (1999). *Guatemala: Never Again!* New York: Orbis Books.

BBC News (2009β). *Guatemala sees landmark sentence*, *BBC News*. 1 Σεπτεμβρίου 2009. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8231142.stm>. Τελευταία πρόσβαση στις 29 Σεπτεμβρίου 2011.

Comision Internacional Contra la Impunidad en Guatemala (2011). *Guatemala*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://cicig.org/index.php?page=guatemala>. Τελευταία πρόσβαση στις 29 Σεπτεμβρίου 2011.

Doyle, K. (2007). *The Atrocity Files: Deciphering the Archives of Guatemala's Dirty War*. *Harper's Magazine*, December 2007, σσ. 52-64.

Gaebler, E. (2011). *Four Guatemalan Soldiers Guilty of Massacre Sentenced to 6,060 Years in Prison*. *Impunity Watch*, 9 Αυγούστου 2011. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://impunitywatch.com/?p=19360>. Τελευταία πρόσβαση στις 29 Σεπτεμβρίου 2011.

Guatemala Commission for Historical Clarification (CEH) (1999). *Guatemala Memory of Silence: Report of the Commission for Historical Clarification*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://shr.aas.org/guatemala/ceh/report/english/toc.html>. Τελευταία πρόσβαση στις 29 Σεπτεμβρίου 2011.

Guatemalan Forensic Anthropology Foundation (FAFG) (n.d.). *Forced Disappearances*. [Στο διαδίκτυο]. Available at: <http://www.fafg.org/Ingles/paginas/ForcedDisappearances.html> Guatemalan. Last accessed 29 September 2011.

Human Rights First (χ.χ.). *Forced Disappearances*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://www.fafg.org/Ingles/paginas/ForcedDisappearances.html> Guatemalan. Τελευταία πρόσβαση στις 29 Σεπτεμβρίου 2011.

International Committee of the Red Cross (ICRC) (2010α). *Guatemala: ICRC calls for creation of a national search committee*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://www.icrc.org/eng/resources/documents/news-release/guatemala-news-220210.htm>. Τελευταία πρόσβαση στις 29 Οκτωβρίου 2011.

International Committee of the Red Cross (ICRC) (2010β). *Guatemala: the continuing tragedy of the disappeared*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://www.icrc.org/eng/resources/documents/interview/guatemala-interview-220210.htm>. Τελευταία πρόσβαση στις 29 Σεπτεμβρίου 2011.

Ladisch, V. (2011). *The Challenge of Implementation: Guatemala*. Στο S. Wolff και C. Yakinthou (Επιμ.), *Conflict Management in Divided Societies: Theories and Practice*. London: Routledge.

Memory and Resistance (χ.χ.). *Graffiti in Postconflict Guatemala*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://www.freewebs.com/guategraffiti/graffitiabriefsynopsis.htm>. Τελευταία πρόσβαση στις 18 Αυγούστου 2011.

Mejia, R. (2009). *Digging Guatemala: Anthropologists Look for Clues to Past Political Killings*, *Scientific American*, 23 March 2009. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://www.scientificamerican.com/article.cfm?id=anthropologists-study-political-killings>. Τελευταία πρόσβαση στις 29 Σεπτεμβρίου 2011.

Nelson, D. (2009). *Reckoning: The Ends of War in Guatemala*. Durham: Duke University Press.

Nolin Hanlon, C. and Shankar, F. (2000). Gendered Spaces of Terror and Assault: The Testimonies of REMHI and the Commission for Historical Clarification in Guatemala. *Gender, Place and Culture* 7, no. 3, 2000, σσ. 265-286.

Suasnavar, J. Ηλεκτρονική αλληλογραφία με V. Ladisch. 19 Σεπτεμβρίου 2011.

Wilkinson, D. (2004). *Silence on the Mountain: Stories of Terror, Betrayal, and Forgetting in Guatemala*. Durham: Duke University Press.

World Health Organization (WHO) (χ.χ.). *Violence and Injury Prevention and Disability: Guatemala*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/national_activities/gtm/en/index.html. Τελευταία πρόσβαση στις 29 Σεπτεμβρίου 2011.

3.3 Η εμπειρία της πρώην Γιουγκοσλαβίας |

Καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, τα κράτη που υπήρξαν μέρη της πρώην Γιουγκοσλαβίας μετατράπηκαν σε πεδία μάχης και έγιναν μάρτυρες του χειρότερου ξεσπάσματος βίας στην Ευρώπη μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Οι ρίζες της σύγκρουσης

Η ίδια η σύγκρουση δεν ξεκίνησε με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, αλλά ήταν ριζωμένη σε παλαιότερες εντάσεις. Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος σημαδεύτηκε από «σκληρή καταστολή, τεράστια ταλαιπωρία και βίαιη μεταχείριση των μειονοτήτων. Ήταν μια περίοδος παρατεταμένων ένοπλων συγκρούσεων, εν μέρει το προϊόν του ψυχρού πολέμου και εν μέρει ένας αγώνας ενάντια στην ξένη εισβολή και στην ξένη κατοχή που ακολούθησε» (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia ICTY, 1997). Τρεις κυριότερες γιουγκοσλαβικές παρατάξεις πολέμησαν εναντίον η μια της άλλης. Στα αρχικά στάδια του πολέμου, η κροατική αυτονομιστική οργάνωση Ustase, καθώς και οι βουλγαρικές και ουγγρικές κατοχικές δυνάμεις είχαν διαπράξει εκτεταμένες σφαγές Σέρβων. Αργότερα, προς το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, Μουσουλμάνοι και Κροάτες είχαν θανατωθεί επίσης, όταν οι Σύμμαχοι είχαν παραδώσει κάποιους κροάτες στρατιώτες στις ανταρτικές δυνάμεις του Τίτο, οι οποίες και προέβησαν σε μαζικές εκτελέσεις (ICTY, 1997). Αυτές οι μνήμες αναζωπυρώθηκαν με ευκολία όταν η Γιουγκοσλαβία άρχισε να διαλύεται κατά τη δεκαετία του 1990.

Η Σοσιαλιστική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας αποτελούνταν από τη Βοσνία και Ερζεγοβίνη, την Κροατία, τη Μακεδονία, το Μαυροβούνιο, τη Σερβία και τη Σλοβενία, καθώς τις δύο ξεχωριστές επαρχίες της Βοϊβοντίνας (Vojvodina) και του Κοσόβου, οι οποίες θεωρούνταν αυτόνομες επαρχίες εντός της Δημοκρατίας της Σερβίας. Η Γιουγκοσλαβία είχε πολλές διαφορετικές θρησκείες και εθνοτικές ομάδες, και αυτές οι εθνοτικές ομάδες βρίσκονταν ανάμικτες στο κάθε ένα από τα ομοσπονδιακά κράτη. Ωστόσο, η Βοσνία και Ερζεγοβίνη ήταν η πιο ξεχωριστή περίπτωση, αφού καμία εθνοτική ομάδα δεν μπορούσε να θεωρηθεί πλειοψηφούσα (ICTY, 1997). Παρότι «ο διχαστικός εθνικισμός και η ανοικτή υπεράσπιση των διαφόρων εθνικών ταυτοτήτων στη χώρα... αποθαρρυνόταν με αυστηρότητα» (ICTY, 1997), η εθνική και εθνοτική ταυτότητα των Σέρβων, των Κροατών και των Μουσουλμάνων παρέμεινε ισχυρή. Την περίοδο της πτώσης του κομμουνισμού, η περιοχή γνώρισε σοβαρή πολιτική και οικονομική κρίση που οξύνθηκε ακόμα περισσότερο από διάφορους πολιτικούς παράγοντες, οι οποίοι κατέφευγαν σε ένα μαχητικό εθνικιστικό λόγο με σκοπό να εξάψουν τη δυσπιστία και την ένταση μεταξύ των διαφόρων εθνοτικών και θρησκευτικών ομάδων (ICTY, χ.χ.). Η Κροατία και η Σλοβενία κατηγορήσαν τη Σερβία ότι είχε καταλάβει την πλειοψηφία των κυβερνητικών, στρατιωτικών και οικονομικών πόρων και των θέσεων εξουσίας, ενώ η Σερβία κατηγορήσε την Κροατία και τη Σλοβενία για αποσχιστικές τάσεις (ICTY, χ.χ.).

Το 1990, οι επαρχίες της Βοϊβοντίνας και του Κοσόβου έχασαν την αυτονομία τους όταν το (σερβικό) Βελιγράδι επέκτεινε την άμεση κυριαρχία του στο Κόσοβο, παρά το γεγονός ότι στο Κόσοβο οι Αλβανοί ως εθνοτική ομάδα ήταν περισσότεροι από τους Σέρβους. Το Κόσοβο αποτελούσε περιοχή ιδιαίτερης σημασίας για τους Σέρβους, αφού το θεωρούσαν ιστορικά σερβικό. Αυτό καθιστούσε την προσάρτηση του Κοσόβου στο κράτος της Σερβίας ένα ιδιαίτερα ισχυρό μήνυμα προς την υπόλοιπη περιοχή (ICTY, 1997). Την ίδια στιγμή που η Σερβία προσαρτούσε το Κόσοβο, η Συνέλευση του Κοσόβου ανακήρυξε το Κόσοβο ανεξάρτητη δημοκρατία εντός της Γιουγκοσλαβίας. Στη συνέχεια η Σερβική Συνέλευση προχώρησε στη διάλυση της Συνέλευσης του Κοσόβου. Το γεγονός αυτό ακολούθησε μια εκτεταμένη καταστολή των κοσοβάρων Αλβανών από τις σερβικές δυνάμεις.

Η ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Σλοβενίας το 1991 σημάδεψε την αρχή της αιματηρής διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας. Με παρόμοιο τρόπο ακολούθησαν η Κροατία και η Βοσνία-Ερζεγοβίνη το 1991 και το 1992 αντίστοιχα με πολέμους που κράτησαν μέχρι το 1995. Στην Κροατία, οι βιαιότητες σημειώθηκαν κυρίως μεταξύ της πλειοψηφίας των Κροατών και της μεγάλης σερβικής εθνοτικής μειονότητας και αφορούσαν – μεταξύ άλλων – μάχες γύρω από ζητήματα εδαφικού διαχωρισμού. Η πληθυσμιακή σύσταση της Βοσνίας περιλάμβανε περίπου 43% Βόσνιους Μουσουλμάνους, 33% Βόσνιους Σέρβους, 17% Βόσνιους Κροάτες, και περίπου 7% άλλες εθνικότητες. Ως εκ τούτου, οι εθνοτικές εντάσεις που λάμβαναν χώρα στην ευρύτερη περιοχή αντικατοπτρίζονταν στο εσωτερικό της Βοσνίας.

Οι εντάσεις στην ευρύτερη περιοχή είχαν επίσης αντίκτυπο και στις προσπάθειες της Σερβίας και της Κροατίας να αποκτήσουν τον έλεγχο της εξουσίας του κράτους. Οι εχθροπραξίες στο Κόσοβο κράτησαν από το 1998 μέχρι το 1999, ενώ το Κόσοβο αποτέλεσε το πεδίο βιαιότητων μεταξύ της εθνοτικά αλβανικής κοινότητας που είχε αναζητήσει εκεί καταφύγιο φεύγοντας από τη Σερβία και των σερβικών δυνάμεων που έκαναν χρήση βίας με σκοπό να εξαναγκάσουν τους κοσσοβάρους Αλβανούς να εγκαταλείψουν μαζικά τα σπίτια τους. Από το Μάρτιο μέχρι τον Ιούνιο του 1999, το ΝΑΤΟ ξεκίνησε αεροπορικές επιθέσεις κατά των σερβικών δυνάμεων στο Κόσοβο και τη Σερβία, γεγονός που οδήγησε στην απόσυρση του Γιουγκοσλαβικού στρατού από το Κόσοβο και την τελική λήξη των εχθροπραξιών.

Οι συγκρούσεις στην πρώην Γιουγκοσλαβία περιλάμβαναν ευρείας κλίμακας επιθέσεις εναντίον πολιτών, απελάσεις πληθυσμών, συστηματικούς βιασμούς, καθώς και τη χρήση στρατοπέδων συγκέντρωσης (ICTJ, 2010). Οι συγκρούσεις χαρακτηρίζονταν από εκτεταμένα εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Οι συγκρούσεις πήγαιναν από αποσχιστικούς αγώνες, οι οποίοι εξελίχθηκαν σε πικρές και αιματηρές εθνοτικές συγκρούσεις μεταξύ αλλά και εντός των ομάδων της περιοχής.

Συνολικά 34,809 άνθρωποι είχαν δηλωθεί ως αγνοούμενοι ως αποτέλεσμα των πολέμων στην Κροατία, τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη και το Κόσοβο (ICRC, 2011β). Περισσότερο από μια δεκαετία αργότερα, περίπου 13,714 από αυτούς τους ανθρώπους ακόμα αγνοούνται (ICRC, 2011β). Υπολογίζεται ότι αυτές οι εξαφανίσεις επηρέασαν άμεσα τις ζωές περίπου 200,000 ανθρώπων (ICTJ, 2010). Ένας μεγάλος αριθμός αυτών των αγνοουμένων είχαν ταφεί σε μαζικούς τάφους.

Στην ευρύτερη περιοχή, από τους 22,456 ανθρώπους που δηλώθηκε ότι χάθηκαν κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης στη Βοσνία Ερζεγοβίνη μεταξύ του 1992 και του 1995, εξακολουθεί να αγνοείται η τύχη των 12,908 (ICRC, 2011β). Στην περίπτωση του Κοσόβου, 1,811 από τους 6,016 ανθρώπους που είχαν δηλωθεί ως αγνοούμενοι δεν έχουν ακόμα ανευρεθεί (ICRC, 2011β). Από τις συγκρούσεις στην Κροατία κατά την περίοδο μεταξύ του 1991 και του 1995, 2,355 από τους 6,337 ανθρώπους που δηλώθηκαν ως αγνοούμενοι ακόμα αγνοούνται (ICRC, 2011β). Το σύνολο των αγνοουμένων περιλαμβάνει Κροάτες, Σέρβους, Βόσνιους, Αλβανούς, Μαυροβούνιους, Ούγγρους και Ρομά. Η διαδικασία των εκταφών υπήρξε αργή και η πρόσδος στην ευρύτερη περιοχή δεν ήταν ομοιόμορφη, για λόγους που σχετιζόνταν τόσο με πολιτική βούληση όσο και με διοικητικά ζητήματα. Σε κάποιες περιοχές υπάρχει ένας μικρός αριθμός μαζικών τάφων που όμως περιέχει μεγάλο ποσοστό των αγνοουμένων της περιοχής. Τέτοιες περιοχές είναι ευκολότερο να συγκεντρώσουν πόρους για τη διενέργεια ανασκαφών και την εκταφή των λειψάνων, πράγμα που συχνά επιταχύνει και τις διαδικασίες ταυτοποίησης και επιστροφής. Αντίθετα, σε άλλα μέρη, υπάρχει μεγάλος αριθμός τάφων που περιέχουν όμως λιγότερα πτώματα. Αυτό καθιστά τη διαδικασία εντοπισμού των τοποθεσιών ταφής και την ανασκαφή τους μια αρκετά πιο επίπονη διαδικασία. Σε τέτοιες περιοχές, η επιστροφή των λειψάνων είναι συχνά μια πολύ πιο αργή διαδικασία.

Η Διεθνής Επιτροπή για τους Αγνοούμενους (The International Commission on Missing Persons, ICMP) ιδρύθηκε το 1996 με σκοπό να στηρίξει το Ειρηνευτικό Σύμφωνο του Ντέιτον στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη. Από τα τέλη του 2001, η Διεθνής Επιτροπή για τους Αγνοούμενους χρησιμοποιεί τη μέθοδο DNA για την ταυτοποίηση «μεγάλου αριθμού προσώπων που αγνοούνταν από την ένοπλη σύγκρουση». Η οργάνωση «ανέπτυξε μια βάση δεδομένων που περιλαμβάνει 88,610 συγγενείς 29,073 αγνοουμένων, και περισσότερα από 33,000 δείγματα οστών, τα οποία λήφθηκαν από σωρούς που είχαν εκταφεί από παράνομους τάφους στις χώρες της πρώην Γιουγκοσλαβίας. Συνδυάζοντας το DNA του αίματος με αυτό των δειγμάτων των οστών, η Διεθνής Επιτροπή για τους Αγνοούμενους κατόρθωσε να ταυτοποιήσει 15,955 αγνοουμένους από τις συγκρούσεις, των οποίων οι σωροί είχαν ανευρεθεί σε ομαδικούς τάφους» (ICMP, 2008). Η χρήση της μεθόδου DNA για την ταυτοποίηση των λειψάνων υπήρξε κριτικής σημασίας στη διευκόλυνση της επιστροφής των λειψάνων αγαπημένων προσώπων στις οικογένειές τους για ταφή και στον τερματισμό του πόνου που προκαλούσε η αβεβαιότητα. Έτσι, η «αποτελεσματική χρήση της μεθόδου DNA ως μέσου μαζικής ταυτοποίησης μεταμόρφωσε τη Διεθνή Επιτροπή για τους Αγνοούμενους από μια μικρή οργάνωση που λειτουργούσε σε αποκλειστικά πολιτικό επίπεδο στο μεγαλύτερο πρόγραμμα ταυτοποίησης στον κόσμο» (ICMP, 2008).

Όταν γίνεται αναφορά σε εξαφάνιση στην περίπτωση της πρώην Γιουγκοσλαβίας, το πρώτο πράγμα που έρχεται συνήθως στο μυαλό είναι η φρίκη της Σρεμπρένιτσα. Η Σρεμπρένιτσα είναι μια πόλη στη Βοσνία- Ερζεγοβίνη η οποία, κατά τη διάρκεια του πολέμου μεταξύ των βοσνιακών και των

σερβικών δυνάμεων για τον έλεγχο του εδάφους, αποτελούσε μέρος μιας «ασφαλούς ζώνης» υπό την προστασία του ΟΗΕ. Η περιοχή θεωρούνταν αποστρατικοποιημένη και προστατευόταν από την ειρηνευτική δύναμη του ΟΗΕ, την UNPROFOR. Τον Ιούλιο του 1995, οι σερβοβοσνιακές στρατιωτικές δυνάμεις άρχισαν να πολιορκούν τις περιοχές γύρω από τη Σρεμπρένιτσα, με αποτέλεσμα χιλιάδες Βόσνιοι Μουσουλμάνοι να καταφύγουν στο κοντινό Ποτοτσάρι, αναζητώντας καταφύγιο σε ένα σύμπλεγμα στρατιωτικών εγκαταστάσεων του ΟΗΕ. Κατά τη διάρκεια των ημερών πριν τη σφαγή, περίπου 20,000-25,000 Βόσνιοι Μουσουλμάνοι (κυρίως γυναίκες, παιδιά και ηλικιωμένοι) συγκεντρώθηκαν μέσα και γύρω από το σύμπλεγμα εγκαταστάσεων του ΟΗΕ, ενώ σερβοβόσνιοι ελεύθεροι σκοπευτές πυροβολούσαν τυχαία προς το πλήθος. Ορισμένοι άντρες από τη Σρεμπρένιτσα που βρίσκονταν σε καλή φυσική κατάσταση αποφάσισαν να καταφύγουν στο δάσος για να γλιτώσουν από τις ενέργειες του σερβοβοσνιακού στρατού που πλησίαζε. Άλλοι όμως αποχωρίστηκαν τις γυναίκες τους και τα παιδιά τους, όταν σε μια προσπάθεια να απομακρυνθούν με λεωφορεία από τις εγκαταστάσεις του ΟΗΕ σε ασφαλές έδαφος το οποίο έλεγχαν οι Βόσνιοι Μουσουλμάνοι, μεταφέρθηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης (Yakinthou, 2008). Πολλοί απ' αυτούς που κατέφυγαν στο δάσος είτε σκοτώθηκαν είτε αιχμαλωτίστηκαν και μεταφέρθηκαν επίσης σε στρατόπεδα συγκέντρωσης (Human Rights Chamber, 2003). Οι περισσότεροι από τους άντρες που αποχωρίστηκαν τις γυναίκες και τα παιδιά τους θανατώθηκαν και τάφηκαν σε ομαδικούς τάφους:

Σχεδόν μέχρι και τον τελευταίο, οι χιλιάδες των Βόσνιων Μουσουλμάνων που είχαν συλληφθεί μετά την κατάληψη της Σρεμπρένιτσα, εκτελέστηκαν... Οι περισσότεροι... σφαγιάστηκαν σε προσεκτικά οργανωμένες μαζικές εκτελέσεις που ξεκίνησαν στις 13 Ιουλίου 1995, στην περιοχή ακριβώς βόρεια της Σρεμπρένιτσα. Οι αιχμάλωτοι που δεν εκτελέστηκαν στις 13 Ιουλίου 1995 μεταφέρθηκαν με λεωφορεία σε τοποθεσίες εκτελέσεων νοτιότερα του Μπρατουνάτς, στη ζώνη που βρισκόταν υπό την ευθύνη της ταξιαρχίας του Σβόρνικ. Οι μεγάλης κλίμακας εκτελέσεις στο βορρά έλαβαν χώρα μεταξύ της 14ης και της 17ης Ιουλίου (ICTY, 2004).

Στη βάση των στοιχείων που συγκεντρώθηκαν, το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, ICTY) και το Διεθνές Δικαστήριο ανακήρυξαν τα γεγονότα στη Σρεμπρένιτσα ως γενοκτονία.⁹ Οι επιπτώσεις της σφαγής υπήρξαν καταστροφικές για τις γυναίκες που έμειναν πίσω, αφού έπρεπε να οργανώσουν εκ νέου τις ζωές τους σ' ένα πλαίσιο στο οποίο η τύχη των αγαπημένων τους προσώπων επισήμως παρέμενε άγνωστη. Μέχρι το 2011, περίπου τα 2/3 των αγνοουμένων της Σρεμπρένιτσα έχουν ταυτοποιηθεί και τα λείψανά τους έχουν επιστραφεί στις οικογένειες τους. Το Μάρτιο του 2010, το Σερβικό Κοινοβούλιο απολογήθηκε επίσημα για τη σφαγή, αν και το γεγονός ότι δεν έφτασε μέχρι το σημείο να τη χαρακτηρίσει γενοκτονία δέχθηκε δριμεία κριτική από έναν αριθμό ομάδων, συμπεριλαμβανομένων και των Μουσουλμάνων και των Βόσνιων στη Σερβία (BBC News, 2010).

Η σύγκρουση ουσιαστικά έληξε το Δεκέμβριο του 1995 με την υπογραφή του Συμφώνου του Ντέιτον από τους προέδρους της Βοσνίας, της Σερβίας και της Κροατίας (στο Κόσσοβο ωστόσο, η σύγκρουση ξέσπασε το 1998 και κράτησε μέχρι το 1999). Παρόλο που το Σύμφωνο του Ντέιτον εστίαζε στον τερματισμό του πολέμου στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, είχε σχεδιαστεί ώστε να παρέχει τη βάση για ισορροπία δυνάμεων στην ευρύτερη περιοχή των κρατών της πρώην Γιουγκοσλαβίας που είχαν εμπλοκή στη σύγκρουση, τόσο με την αναδιάρθρωση του συστήματος διακυβέρνησης στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, όσο και με την ανακατανομή του εδάφους μεταξύ των μερών που εμπλέκονταν στη σύγκρουση.

9. Η γενοκτονία ορίζεται στο Άρθρο 2 της Σύμβασης για την Πρόληψη και Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών ως: οποιαδήποτε από τις ακόλουθες πράξεις που διαπράττονται με την πρόθεση να καταστρέψουν, στο σύνολο της ή εν μέρει, μια εθνική, εθνοτική, φυλετική ή θρησκευτική ομάδα, όπως: η θανάτωση μελών της ομάδας· η πρόκληση σοβαρής σωματικής ή διανοητικής βλάβης στα μέλη της ομάδας· η εσκεμμένη επιβολή στην ομάδα συνθηκών διαβίωσης που υπολογίζεται να επιφέρουν τη φυσική της εξόντωση, είτε στο σύνολο της είτε εν μέρει· η επιβολή μέτρων που στόχο έχουν την αποτροπή των γεννήσεων εντός της ομάδας· [και] η βίαιη μεταφορά των παιδιών της ομάδας σε μια άλλη ομάδα.

The International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), the Prosecutor vs Radislav Krstić, Judgement of 10 April 2004, case no. IT-98-33-A. Διατίθεται στο: www.icty.org/x/cases/krstic/acjug/en/krs-aj040419e.pdf (1 Νοεμβρίου 2011). International Court of Justice (ICJ), The Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), case 91, The Hague, Judgement of 26 February 2007.

Επίσημοι χειρισμοί του ζητήματος των αγνοουμένων

Η κλίμακα και το εύρος των βιαιοτήτων που διαπράχθηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου ήταν εκτεταμένα. Έχουν γίνει κάποιες προσπάθειες για άσκηση ποινικών διώξεων για εγκλήματα πολέμου, αλλά οι συντονισμένες προσπάθειες για διακρίβωση της τύχης των αγνοουμένων στην ευρύτερη περιοχή υπήρξαν ελάχιστες.

Σε επίπεδο χωρών, εκτεταμένες ποινικές διώξεις έχουν ασκηθεί στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη σε επίπεδο καντονίων και επαρχιών, καθώς και πριν τη θέσπιση του Τμήματος Εγκλημάτων Πολέμου του Κρατικού Δικαστηρίου της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης το 2005. Η Κροατία ίδρυσε εξειδικευμένα τμήματα, αρμόδια για το χειρισμό των υποθέσεων εγκλημάτων πολέμου το 2003· η Σερβία ίδρυσε Τμήμα Εγκλημάτων Πολέμου στο Περιφερειακό Δικαστήριο του Βελιγραδίου τον ίδιο χρόνο· ενώ στο Κόσσοβο επιστρατεύτηκαν διεθνείς δικαστές και εισαγγεείς το 2000. Ωστόσο, η ποιότητα των ποινικών διώξεων που ασκήθηκαν σε αυτές τις χώρες ποικίλει. Οι μάρτυρες στο σερβικό δικαστήριο ένιωσαν εκφοβισμένοι και σιώπησαν όταν τους ζητήθηκε να καταθέσουν εναντίον αξιωματούχων της αστυνομίας υπόπτων για εμπλοκή σε εγκλήματα πολέμου. Επίσης, στο δικαστήριο στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, οι ομάδες θυμάτων συχνά αντιδρούν με δυσάρεσκη στις πρακτικές διαπραγματεύσεων και συμβιβασμών μεταξύ των κατηγορουμένων και του εισαγγελέα.

Το 2004 θεσπίστηκε μια ομάδα εργασίας για το θέμα των αγνοουμένων, της οποίας προέδρευε η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού (ICRC). Η ομάδα εργασίας σκοπό είχε να λειτουργήσει διαμεσολαβητικά μεταξύ των κοσσοβάρων και των σέρβικων αρχών σχετικά με το θέμα των αγνοουμένων. Το 2006, οι Προσωρινοί Θεσμοί Αυτοκυβέρνησης του Κοσόβου θέσπισαν την Επιτροπή για τους Αγνοούμενους του Κοσόβου. Η Επιτροπή είχε εντολή να διερευνήσει το ζήτημα των αγνοουμένων, ανεξαρτήτως εθνότητας (ICMP, χ.χ.).

Το Ινστιτούτο Αγνοουμένων της Βοσνίας Ερζεγοβίνης (Missing Persons Institute of Bosnia and Herzegovina, MPI) συνιδρύθηκε από το Υπουργικό Συμβούλιο της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης και τη Διεθνή Επιτροπή για τους Αγνοούμενους το 2005, αλλά ξεκίνησε τις εργασίες του το 2008. Το Ινστιτούτο Αγνοουμένων συγκεντρώνει όλες της πληροφορίες που αφορούν σε αγνοούμενους και μαζικούς τάφους· ειδοποιεί τις οικογένειες και εκδίδει πιστοποιητικά εξαφάνισης· πληροφορεί τις τοπικές δικαστικές αρχές για διάφορες τοποθεσίες πιθανών τάφων, ζητώντας τη διενέργεια ερευνών· συμμετέχει σε ανασκαφές και εκταφές, σε αυτοψίες και σε διαδικασίες ταυτοποίησης· και παρέχει στήριξη στις οικογένειες των αγνοουμένων. Ένα από τα σημαντικότερα έργα που επιτελεί το Ινστιτούτο Αγνοουμένων είναι η ίδρυση ενός ενοποιημένου αρχείου αγνοουμένων στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη. Το γεγονός αυτό υπήρξε εξαιρετικά μεγάλης σημασίας αφού, όπως συνέβη και στις περιπτώσεις άλλων συγκρούσεων, εν τη απουσία ενός κεντρικού αρχείου αγνοουμένων και εξαφανισθέντων, οι διάφορες οργανώσεις κρατούν τα δικά τους αρχεία, κάτι που οδηγεί σε σύγχυση όσον αφορά τόσο τους αριθμούς των αγνοουμένων όσο και τις σχετικές πληροφορίες. Το Ινστιτούτο Αγνοουμένων της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης προέκυψε από την πρωτοβουλία που ανέλαβε το 1997 το Γραφείο του Υπάτου Εκπροσώπου (Office of the High Representative, OHR) που ονομάστηκε «Κοινή Διαδικασία Εκταφής». Αυτό επέτρεψε στα μέρη που εμπλέκονταν στη σύγκρουση να προχωρήσουν σε εκταφές των δικών τους αγνοουμένων σε εδάφη των «άλλων πλευρών» (ICMP, χ.χ.). Μαζί με το Ινστιτούτο Αγνοουμένων, μια ομάδα οικογενειών των αγνοουμένων άσκησε πιέσεις για τη δημιουργία του Περί Αγνοουμένων Νόμου. Αυτός ο νόμος τέθηκε σε ισχύ το Νοέμβριο του 2004, αλλά δεν έχει ακόμα εφαρμοστεί πλήρως (ICMP, χ.χ.). Ο νόμος «ορίζει τις αρχές για τη βελτίωση της διαδικασίας εντοπισμού, του ορισμού του ποιος θεωρείται αγνοούμενος, της μεθόδου διαχείρισης των κεντρικών αρχείων, της άσκησης των κοινωνικών και άλλων δικαιωμάτων των μελών των οικογενειών των αγνοουμένων, και άλλα ζητήματα σχετικά με τον εντοπισμό αγνοουμένων από/στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη» (Bosnia-Herzegovina Law on Missing Persons, 2004).

Οι κυβερνήσεις της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, της Κροατίας και του Κοσόβου συνεργάστηκαν με τη Διεθνή Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού για την παραγωγή του «Βιβλίου των Αγνοουμένων» για κάθε χώρα, το οποίο απαριθμεί τα ονόματα των ανθρώπων των οποίων η τύχη δεν έχει διακριβωθεί ακόμα ως αποτέλεσμα της σύγκρουσης (ICRC, χ.χ.).

Καμία από τις κυβερνήσεις που είχαν ανάμειξη δεν κατέβαλε μια ολοκληρωμένη προσπάθεια να διερευνήσει τις αιτίες των εγκλημάτων πολέμου ή να συλλέξει πληροφορίες και τεκμήρια των εγκλημάτων που διαπράχθηκαν. Οι διάφορες πρωτοβουλίες για τη λήψη μέτρων με σκοπό τη διακρίβωση

της αλήθειας είτε απέτυχαν να καταλήξουν στη θέσπιση σχετικής επιτροπής (Βοσνία-Ερζεγοβίνη, δεκαετία του 1990 και 2005-2006), είτε θέσπισαν επιτροπές που απέτυχαν να παραδώσουν μια τελική έκθεση με ευρήματα και εισηγήσεις (Σερβία και Μαυροβούνιο, 2001). Σε όλη την πρώην Γιουγκοσλαβία, οι αρχές παρείχαν υλικές αποζημιώσεις κυρίως στα μέλη της εθνοτικής ομάδας που ήταν κυρίαρχη στην κάθε περιοχή. Κατά παρόμοιο τρόπο, τα μνημεία συνήθως τιμούν τη μνήμη μόνο των θυμάτων της πλειοψηφούσας ομάδας. Επίσης, οι νόμοι περί αποκατάστασης των θυμάτων είναι σημαντικά πιο ευνοϊκοί στις περιπτώσεις θυμάτων πρώην μαχητών, σε σύγκριση με τις περιπτώσεις θυμάτων απλών πολιτών. Σε περιφερειακό επίπεδο, το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την Πρώην Γιουγκοσλαβία που ιδρύθηκε το 1993 από το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ έχει απαγγείλει κατηγορίες σε 161 άτομα, πολλά από τα οποία υπήρξαν υψηλά ιστάμενοι πολιτικοί και στρατιωτικοί αρχηγοί, όπως ο πρώην πρωθυπουργός του Κοσόβου, ο πρώην πρόεδρος της Σερβίας, και οι πρώην αρχηγοί του σερβοβοσνιακού και του κροατικού στρατού. Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία έχει επίσης αποφανθεί για υποθέσεις γενοκτονίας που αφορούν και άτομα που παραμένουν ακόμα αγνοούμενα.

Οι εμπλεκόμενες ομάδες

Η Διεθνής Επιτροπή για τους Αγνοούμενους (ICMP) και η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού (ICRC), καθώς και οι οργανώσεις των οικογενειών και των επιζώντων βρέθηκαν στην πρώτη γραμμή των προσπαθειών για την ανεύρεση των αγνοουμένων. Οι πιέσεις που ασκούσαν, καθώς και η οικονομική και δομική στήριξη από τη διεθνή κοινότητα, βοήθησε τις ανασκαφές στις τοποθεσίες ταφής και τις διαδικασίες ταυτοποίησης και επιστροφής των λειψάνων. Η Διεθνής Επιτροπή για τους Αγνοούμενους που αρχικά είχε δημιουργηθεί για να συντονίσει τις διάφορες επιτροπές που είχαν θεσπιστεί για να διεξάγουν έρευνες για τους αγνοουμένους στην ευρύτερη περιοχή, είχε επίσης στενή συνεργασία με ομάδες της κοινωνίας των πολιτών. Μέσα από τις εργασίες της, η Διεθνής Επιτροπή για τους Αγνοούμενους παρείχε ένα χώρο συνάντησης στις ομάδες των θυμάτων και ηγήθηκε των προσπαθειών υπέρ του Περί Αγνοουμένων Νόμου.

Από το 2006, οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών στις μετα-γιουγκοσλαβικές χώρες έχουν συζητήσει ενεργά την ανάγκη για ίδρυση ενός περιφερειακού μηχανισμού για την αποκάλυψη της αλήθειας. Κατά το πρώτο μισό του 2011, ο Συνασπισμός της RECOM (Περιφερειακή Επιτροπή για την Αλήθεια) προσέγγισε τις κυβερνήσεις στην περιοχή με το αίτημα για θέσπιση μιας περιφερειακής επιτροπής για την αλήθεια που θα αναλάβει τη διακρίβωση της τύχης των αγνοουμένων (ICTJ, 2010). Ο Συνασπισμός της RECOM αποτελείται από 1,500 περιφερειακούς μη κυβερνητικούς οργανισμούς και ομάδες για τα ανθρώπινα δικαιώματα (Balkans Chronicle, 2011).¹⁰

Η κοινωνία των πολιτών είχε εξαιρετικά μεγάλη ανάμειξη στις πιέσεις για πρόοδο στο ζήτημα των αγνοουμένων, και εξακολουθεί να υπάρχει μεγάλη διχογνωμία γύρω από κάποια άλυτα ζητήματα, συμπεριλαμβανομένου και του ακριβούς αριθμού των αγνοουμένων στην περιοχή. Ο αριθμός των αγνοουμένων στην κάθε χώρα υπήρξε αντικείμενο πολιτικής χειραγώγησης. Σε μια προσπάθεια να αντιμετωπιστεί αυτό το κενό, ο Συνασπισμός της RECOM συγκέντρωσε μισό εκατομμύριο υπογραφές από την ευρύτερη περιοχή σχετικά με το αίτημά του για τη θέσπιση μιας περιφερειακής επιτροπής (Balkans Chronicle, 2011). Την ίδια στιγμή, ωστόσο, κάποιες ομάδες θυμάτων στο Κόσοβο, την Κροατία και τη Βοσνία αντιδρούν έντονα στο ενδεχόμενο θέσπισης μιας περιφερειακής επιτροπής για την αλήθεια: αυτές οι ομάδες φοβούνται ότι μια τέτοια επιτροπή θα επιτρέψει στη Σερβία να αποφύγει τις ευθύνες της για τα εγκλήματα που διέπραξε, παρουσιάζοντας και τις αγριότητες που διαπράχθηκαν ενάντια σε εθνοτικά Σέρβους (Balkans Chronicle, 2011). Υπάρχει όμως και ευρύτερη αντίσταση ενάντια στην ενδελεχή διερεύνηση του ζητήματος, αφού βιαιότητες έχουν διαπραχθεί από όλες τις πλευρές.

Υπάρχει επίσης ένας αριθμός οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών που εκπροσωπεί τους επιζώντες και τα θύματα της Σρεμπρένιτσα. Οι Γυναίκες της Σρεμπρένιτσα είναι μια μη κυβερνητική οργάνωση της οποίας «αποστολή είναι να διεξάγει έρευνες για περισσότερους από 10,000 ανθρώπους που αγνοούνται από τη μεγαλύτερη σφαγή στην Ευρώπη, την οποία διέπραξε ο σερβοβοσνιακός στρατός, στις 11 Ιουλίου 1995, στη Σρεμπρένιτσα» (Women of Srebrenica, χ.χ.). Το Μνημείο και το Κοιμητήριο στη Σρεμπρένιτσα-Ποτοτσάρι αποτελεί παράδειγμα της εμπλοκής της κοινωνίας των πολιτών και σχεδιάστηκε σε στενή συνεργασία με τους επιζώντες, λειτουργώντας τόσο ως δημόσιος όσο και ως ιερός χώρος (ICTJ, 2006-2011).

10. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το Συνασπισμό της RECOM, επισκεφτείτε την ιστοσελίδα του: <http://www.zarekom.org/The-Coalition-for-RECOM.en.html>

Η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού «στηρίζει τις προσπάθειες για να διακριβωθεί η τύχη των ανθρώπων που αγνοούνται από τις συγκρούσεις στην πρώην Γιουγκοσλαβία· και για να διασφαλιστεί η ικανοποίηση των νομικών, ψυχολογικών και οικονομικών αναγκών των οικογενειών τους». Οι προσπάθειες περιλαμβάνουν και την παροχή βοήθειας στις αρχές της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης και του Κοσόβου για την τροποποίηση της υφιστάμενης νομοθεσίας και τη δημιουργία νέων νομοσχεδίων για την προστασία των δικαιωμάτων των οικογενειών των αγνοουμένων (ICRC, 2010). Η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού προεδρεύει επίσης της Ομάδας Εργασίας του ΟΗΕ για τους Αγνοουμένους, μέσα από την οποία διεξάγεται διάλογος μεταξύ των αρχών της Σερβίας και του Κοσόβου. Η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού εργάστηκε για τη συλλογή πληροφοριών που βρίσκονταν σε αρχεία στρατιωτικών σωμάτων του Κοσόβου ή διεθνών οργανισμών. Αυτό οδήγησε σε ανταλλαγές πληροφοριών μεταξύ των αλληλοσυγκρουόμενων μερών, καθώς και σε ανασκαφές και επιστροφή λειψάνων σε μέλη των οικογενειών των θυμάτων, τόσο στη Σερβία όσο και στο Κόσοβο. Στο Σαράγεβο, η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού συνέβαλε στη βελτίωση των δυνατοτήτων του Ιδρύματος Αγνοουμένων της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, ενώ στην Πριστίνα η Επιτροπή στηρίζει την Κυβερνητική Επιτροπή για τους Αγνοουμένους στο Κόσοβο. Η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού αναλαμβάνει επίσης να καταρτίσει το προσωπικό της Εθνικής Εταιρείας στην κάθε χώρα σχετικά με την παροχή ψυχολογικής στήριξης στις οικογένειες των αγνοουμένων, ενώ συνεργάζεται και με τοπικές οργανώσεις του Ερυθρού Σταυρού για το ζήτημα των αγνοουμένων (ICRC, 2010).

Η κληρονομιά της σύγκρουσης

Τώρα, η ευημερούσα Σλοβενία προσβλέπει στην ένταξή της στην Ε.Ε. και στο ΝΑΤΟ. Η Κροατία σταδιακά ανακάμπτει από τον πόλεμο, με το έδαφος της ανέπαφο, παρόλο που οι περισσότεροι από τους Σέρβους της έχουν είτε φύγει, είτε εκδιωχθεί. Η Βοσνία είναι μοιρασμένη στα δύο, μια κατακερματισμένη χώρα που ακόμα παλεύει να αφήσει πίσω της την κληρονομιά του πολέμου. Η Μακεδονία [πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας] επίσης μαστιζείται από εθνοτικές συγκρούσεις – αν και γλίτωσε το ενδεχόμενο γενικευμένου πολέμου – μεταξύ των εθνοτικά Μακεδόνων και των εθνοτικά Αλβανών. Εκατοντάδες χιλιάδες εθνοτικά Αλβανών επέστρεψαν στο Κόσοβο μετά τον πόλεμο εκεί, αλλά στη συνέχεια 230,000 Σέρβοι και μη-Αλβανοί εξαναγκάστηκαν σε φυγή... η Σερβία και το Μαυροβούνιο έχουν εξαθλιωθεί οικονομικά από τους πολέμους (Judah, 2011).

Στις χώρες αυτές της πρώην Γιουγκοσλαβίας, καταβλήθηκαν σημαντικές προσπάθειες τεκμηρίωσης από μη κυβερνητικές οργανώσεις και νομικά ινστιτούτα, ενώ οι ομάδες των επιζώντων, η κοινωνία των πολιτών και οι κυβερνήσεις προχώρησαν στην ανέγερση μνημείων για τους αγνοουμένους. Για παράδειγμα, το Κέντρο Ανθρωπιστικού Δικαίου, ένας μη κυβερνητικός οργανισμός, έχει συγκεντρώσει πληροφορίες για όλους όσους σκοτώθηκαν ή εξαφανίστηκαν στον πόλεμο του Κοσόβου (για περίπου 12,000 ανθρώπους). Κατά τη διαδικασία της τεκμηρίωσης όλων των ατομικών περιπτώσεων, το Κέντρο διεξήγαγε συνεντεύξεις με εκατοντάδες μέλη των οικογενειών των αγνοουμένων και συνέλεξε άρθρα από εφημερίδες και τεκμήρια από μέλη των οικογενειών.

Οι διώξεις που ασκήθηκαν για εγκλήματα πολέμου και για εγκλήματα που οδήγησαν στην εξαφάνιση ανθρώπων κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων δεν είχαν καλυφθεί επαρκώς από τα τοπικά μέσα μαζικής ενημέρωσης, ενώ σε άλλες περιπτώσεις παρουσιάστηκαν με επιλεκτικό τρόπο στην κάθε χώρα, ενισχύοντας έτσι τις ήδη εδραιωμένες αφηγήσεις στη βάση του διπόλου θύτη-και-θύματος, οι οποίες αναπαριστούν την οικεία κοινότητα κάθε φορά ως αθώα (Amnesty International, 2010α). Η Διεθνής Αμνηστία ισχυρίζεται επίσης ότι η έλλειψη πολιτικής βούλησης σε περιφερειακό επίπεδο για την ανάληψη ευθύνης και τη λογοδοσία για τέτοια εγκλήματα έχει συμβάλει στους αργούς ρυθμούς επίλυσης του ζητήματος.

Σήμερα, ο περιφερειακός συνασπισμός για τη θέσπιση μιας επιτροπής αλήθειας αποτελεί την πιο δυναμική πτυχή των προσπαθειών για την ανάκτηση των λειψάνων πολλών χιλιάδων αγνοουμένων από την πρώην Γιουγκοσλαβία και για την κάποινα ανακούφιση των οικογενειών τους. Ωστόσο, η πρόοδος παραμένει αργή και οι εσωτερικές διαφωνίες συνεχίζουν να παρακλύδουν τέτοιου είδους προσπάθειες. Στο μεταξύ, η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού συνεχίζει τις ανασκαφές και τις ταυτοποιήσεις σε κάθε μια από τις χώρες, ενώ οι οικογένειες εξακολουθούν να περιμένουν να μάθουν την αλήθεια σχετικά με την τύχη των αγαπημένων τους προσώπων.

Επιλεγμένες πηγές σχετικά με την πρώην Γιουγκοσλαβία |

Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την Πρώην Γιουγκοσλαβία

<http://www.icty.org/>

- Μαρτυρίες των θυμάτων μπορείτε να βρείτε στον ακόλουθο σύνδεσμο:
<http://www.icty.org/sections/Outreach/VoiceoftheVictims>
- Μαρτυρίες όσων παραδέχτηκαν ενοχή μπορείτε να βρείτε στον ακόλουθο σύνδεσμο:
<http://www.icty.org/sections/Outreach/StatementsofGuilt>

Το Συμβούλιο Ανθρώπινων Δικαιωμάτων για τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη

<http://www.hrc.ba/ENGLISH/DEFAULT.HTM>

Το Κέντρο Ανθρωπιστικού Δικαίου

<http://www.hlc-rdc.org/stranice/14.en.html>

- Αυτός ο σύνδεσμος παρέχει πρόσβαση στις ιστορίες μελών των οικογενειών ανθρώπων που σκοτώθηκαν στη σφαγή της Σρεμπρένιτσα:
<http://www.hlc-rdc.org/Outreach/Kazivanje-istine/1404.en.html>
- Αυτός ο σύνδεσμος παρέχει δύο διαφορετικές προοπτικές σχετικά με το κατά πόσο ο Μλάντιτς υπήρξε ήρωας πολέμου ή εγκληματίας πολέμου: «Η Σερβία αντιμέτωπη με το καθήκον της παραδοχής του ρόλου της στους πολέμους» 13 Ιουνίου 2005, Άρθρο του Associated Press που αναρτήθηκε στο CNN.
<http://www.hlc-rdc.org/Outreach/Kazivanje-istine/1404.en.html> (go to Press Clippings, Page 17)

Συνασπισμός για μια Περιφερειακή Επιτροπή Αλήθειας (RECOM)

<http://www.zarekom.org/The-Coalition-for-RECOM.en.html>

- Ειδήσεις και άλλες πηγές σχετικά με τη RECOM:
<http://www.impunitywatch.org/en/publication/75>
<http://old.balkaninsight.com/en/main/interviews/24056/>
<http://humanrightshouse.org/Articles/12082.html>
<http://www.balcanicaucaso.org/eng/Regions-and-countries/Serbia/Serbia-towards-a-regional-truth-on-war-crimes>
<http://edition.cnn.com/2009/WORLD/europe/10/26/karadzic.trial.analysis/index.html>
- Ομάδα στο Facebook:
<https://www.facebook.com/group.php?gid=113683431991447#!/group.php?gid=113683431991447&v=info>

Σχετικά με τους αγνοουμένους

- *Missing Lives*. Συγγραφείς: Nick Danziger (φωτογραφίες), Rory MacLean (κείμενο), Mark Thomson (σχεδιασμός). Πνευματικά Δικαιώματα: Dewi Lewis publishing και η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού. Έτος κυκλοφορίας: 2010.

Είναι ένα φωτογραφικό βιβλίο και μια έκθεση φωτογραφιών μνημείων και αναμνήσεων, καθώς και ιστοριών από 15 μέλη οικογενειών αγνοουμένων. Βλέπε για παράδειγμα:

<http://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/missing-lives-060710.htm>

- Άλλες πηγές σχετικά με τους αγνοούμενους:
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4563551.stm>
http://www.swissinfo.ch/eng/specials/kosovo/Experts_lose_hope_of_finding_Kosovos_missing_.html?cid=29501766
<http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=nearly-15000-war-missing-still-haunt-the-former-Yugoslavia-2010-08-29>
http://www.innovationsreport.com/html/reports/social_sciences/institute_missing_persons_hope_peace_balkans_123345.html
http://www.usatoday.com/news/world/2007-08-30-844668576_x.htm

Σχετικά με τις δίκες του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την Πρώην Γιουγκοσλαβία

- Παρότι δεν εστιάζει στους αγνοούμενους ή στις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις, αυτό το άρθρο περιγράφει την ομολογία ενός δράστη, υπαίτιου διάπραξης εγκλημάτων πολέμου, και τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει τις πράξεις του:
<http://www.csmonitor.com/World/Europe/2008/0830/p01s01-woeu.html>

Σχετικά με τις προσπάθειες για τη θέσπιση επιτροπών στη Γιουγκοσλαβία

- <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/yugoslavia-launches-truth-commission-681821.html>

Σχετικά με τον τρόπο αντιμετώπισης των βιαιοτήτων με την πάροδο του χρόνου

- Αυτό το άρθρο συνοδεύεται από ένα βίντεο, στο οποίο ο σέρβος Πρόεδρος απολογείται δημόσια κατά τη διάρκεια μιας επίσκεψης σε ένα μνημείο μιας σφαγής Κροατών:
http://www.rferl.org/content/Serb_President_Visiting_Croat_Atrocity_Site/2210210.html

Σχετικά με τις διαφωνίες όσον αφορά τα γεγονότα και την ερμηνεία τους, όσον αφορά την απολογία και τη συγχώρεση

- http://www.rferl.org/content/The_Dynamics_Of_Apology_And_Forgiveness_In_The_former_Yugoslavia/2025889.html

Σχετικά με τη σφαγή στη Σρεμπρένιτσα στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη

Η Σρεμπρένιτσα αποτέλεσε την τοποθεσία αυτού που χαρακτηρίστηκε ως η χειρότερη σφαγή στην Ευρώπη μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Το Διεθνές Δικαστήριο για την Πρώην Γιουγκοσλαβία χαρακτήρισε τη συγκεκριμένη σφαγή ως γενοκτονία. Πολλά από τα θύματα της σφαγής ακόμα αγνοούνται.

Τον Ιούλιο του 1995 στην πόλη της Σρεμπρένιτσα σκοτώθηκαν περισσότεροι από 8,000 άντρες και νεαρά αγόρια, ενώ 25-30,000 άνθρωποι εκτοπίστηκαν βίαια από το σερβικό στρατό και από παραστρατιωτικές δυνάμεις. Η πόλη είχε θεωρηθεί ως μια «ασφαλής ζώνη» υπό την προστασία του ΟΗΕ. Οι ολλανδικές δυνάμεις που εκπροσωπούσαν τον ΟΗΕ εκείνη τη χρονική στιγμή δε σταμάτησαν τη σφαγή, παρά μόνο έκλεισαν τις εισόδους στο σύμπλεγμα των στρατιωτικών εγκαταστάσεων του ΟΗΕ σπρώχνοντας τους ανθρώπους έξω, καθώς άλλοι άνθρωποι δολοφονούνταν μπροστά στις εγκαταστάσεις του ΟΗΕ. Κάποιες οικογένειες θυμάτων καταχώρησαν υπόθεση εναντίον των ολλανδών διοικητών σχετικά με το γεγονός στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο ή στο ΕΔΑΔ.

- Σχετικά με τη νομική υπόθεση εναντίον του ολλανδικού κράτους και του ΟΗΕ βλέπε:
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6721139.stm>
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/7457239.stm>
- Άρθρο σχετικά με τη σφαγή:
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/675945.stm>

- Άρθρο στη Wikipedia που εξηγεί τη σφαγή:
http://en.wikipedia.org/wiki/Srebrenica_massacre

Σχετικά με τα μνημεία στην πρώην Γιουγκοσλαβία

- Σχετικά με τη διαφιλονικούμενη φύση των μνημείων, για το κατά πόσο και γιατί είναι σημαντικά:
<http://www.balcanicaucaso.org/eng/Regions-and-countries/Bosnia-and-Herzegovina/IWPR-Calls-for-War-Memorials-Divide-Bosnia>
- Σχετικά με ένα μνημείο προς τιμήν όσων σκοτώθηκαν ή αγνοούνται στο κροατικό χωριό Nadin:
<http://www.zadarskilist.hr/clanci/20112008/kameni-spomenik-u-nadinu---simbol-ponosa-i-sjecanja>
Υπάρχουν φωτογραφίες (στο τέλος της σελίδας κάτω από τον σύνδεσμο «Galerija slika») όσων σκοτώθηκαν ή εξαφανίστηκαν στο κροατικό χωριό Nadin. Το άρθρο της εφημερίδας αναφέρει ότι το μνημείο «συμβολίζει ένα βράχο που στέκει ακίνητος αν και τραυματισμένος από τη χειροβομβίδα του εχθρού, την οποία αναπαριστά η τρύπα στη μέση. Το κομπολόι αποτελεί σύμβολο όλων των κομπολογιών που φορούσαν οι κροάτες στρατιώτες και πολίτες κατά τη διάρκεια του Πολέμου για την Πατρίδα».
- Ένα βίντεο του μνημείου προς τιμή των βοσνιακών θυμάτων του πολέμου από το χωριό Κόζαρατς (κοντά στο Πριγιεντόρ, στη Σερβική Δημοκρατία – Βοσνία-Ερζεγοβίνη):
<http://www.youtube.com/watch?v=z2-MSIGpN7g&feature=related>
Στο λεπτό 6:45 μπορείτε να δείτε το κείμενο (που είναι χαραγμένο στο μνημείο) στα αγγλικά. Η πλειοψηφία των ονομάτων των σκοτωμένων αφορούν ανθρώπους των οποίων τα σώματα δεν έχουν ανευρεθεί ακόμη, και οι οποίοι θεωρούνται επομένως αγνοούμενοι. Τα «ραβδάκια» (φωτάκια) στον εξωτερικό τοίχο συμβολίζουν το συρματοπλέγμα (αφού πολλοί Βόσνιοι από την περιοχή το 1992 είχαν διατελέσει κρατούμενοι στα διαβόητα σερβικά στρατόπεδα συγκέντρωσης, όπου βασανίζονταν τακτικά και εκτελούνταν).
- Σχετικά με τα μνημεία στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη:
Το Μνημείο και Κοιμητήριο της Σρεμπρένιτσα-Ποτοτσάρι σχεδιάστηκε σε στενή διαβούλευση με τους επιζώντες, και λειτουργεί τόσο ως δημόσιος όσο και ως ιερός χώρος. Ο πιο κάτω ιστότοπος περιλαμβάνει μεγάλο αριθμό μαρτυριών και πηγών σχετικά με το συγκεκριμένο μνημείο:
<http://memoryandjustice.org/site/srebrenica-potochari-memorial-and-cemetery/>

Οι Γυναίκες της Σρεμπρένιτσα είναι μια οργάνωση της οποίας «αποστολή είναι να διεξάγει έρευνες για περισσότερους από 10,000 ανθρώπους που αγνοούνται από τη μεγαλύτερη σφαγή στην Ευρώπη, την οποία διέπραξε ο σερβοβοσνιακός στρατός, στις 11 Ιουλίου 1995, στη Σρεμπρένιτσα»

<http://www.srebrenica.ba/index.en.php?link=intro>

| Βιβλιογραφικές πηγές σχετικά με την πρώην Γιουγκοσλαβία

Amnesty International (2010a). *Amnesty International Report 2010*. New York: Amnesty International.

Balkan Chronicle (2011). Half a million in former Yugoslavia sign a petition for missing persons. *The Balkan Chronicle*, 2 Ιουλίου. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: http://www.balkanchronicle.com/index.php?option=com_content&view=article&id=1193:half-a-million-in-former-Yugoslavia-sign-a-petition-for-missing&catid=83:former-Yugoslavia&Itemid=460. Τελευταία πρόσβαση στις 29 Σεπτεμβρίου 2011.

BBC News (2010). *Serbian MPs offer apology for srebrenica massacre*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8594625.stm>. Τελευταία πρόσβαση στις 29 Σεπτεμβρίου 2011.

Brunborg, H., Lyngstad, T. και Urdal, H. (2003). Accounting for Genocide: How Many Were Killed in Srebrenica? *European Journal of Population*, 19(3), σσ. 229-248.

Humanitarian Law Center (2007). *Transitional Justice in Post-Yugoslav Countries: 2007 Report*. Belgrade: Humanitarian Law Center.

International Center for Transitional Justice (ICTJ) (2006-2011). *Memory and Justice: Srebrenica Potochari Memorial and Cemetery*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://memoryandjustice.org/site/srebrenica-potochari-memorial-and-cemetery/>. Τελευταία πρόσβαση στις 29 Σεπτεμβρίου 2011.

International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY) (1997). *The Prosecutor vs Dusko Tadic*, IT-94-1-T, Judgement 7 May 1997, The Hague. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: http://icty.org/x/file/Legal%20Library/jud_supplement/supp6-e/tadic.htm. Τελευταία πρόσβαση στις 10 Οκτωβρίου 2011.

International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY) (2001). *The Prosecutor vs Radislav Krstić*, IT-98-33-T, Judgement, 2 August 2001, The Hague. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/jud_supplement/supp49-e/krstic.htm#1. Τελευταία πρόσβαση στις 10 Οκτωβρίου 2011.

Human Rights Chamber for Bosnia and Herzegovina (2003). *Srebrenica Cases, decision of 7 March 2003*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: www.hrc.ba/ENGLISH/press_eng/pressEng/march03.pdf. Τελευταία πρόσβαση στις 10 Αυγούστου 2011.

International Commission on Missing Persons (ICMP) (2008). *About ICMP*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://www.ic-mp.org/about-icmp/>. Τελευταία πρόσβαση στις 29 Σεπτεμβρίου 2011.

International Committee of the Red Cross (ICRC) (2010). *The ICRC in the Western former Yugoslavia*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://www.icrc.org/eng/where-we-work/europe-central-asia/serbia/overview-western-former-Yugoslavia.htm>. Τελευταία πρόσβαση στις 29 Σεπτεμβρίου 2011.

International Committee of the Red Cross (ICRC) (2011a). *Annual Report 2010*. Geneva: International Committee of the Red Cross.

International Committee of the Red Cross (ICRC) (2011β). Ηλεκτρονική επικοινωνία με τη Χρυστάλλα Υακίνθου, 4 Νοεμβρίου 2011.

International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY) (χ.χ.). *The Former Yugoslavia – Conflicts*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://www.icty.org/sid/322>. Τελευταία πρόσβαση στις 29 Σεπτεμβρίου 2011.

Judah, T. (2011). *Yugoslavia: 1918-2003*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: http://www.bbc.co.uk/history/worldwars/wwone/yugoslavia_01.shtml. Τελευταία πρόσβαση στις 1 Νοεμβρίου 2011.

M/δ. (2004). *Bosnia-and-Herzegovina Law on Missing Persons*. [Στο διαδίκτυο]. Αγγλική μετάφραση. Διατίθεται στο: www.ic-mp.org/wp-content/.../11/lawmp_en.pdf. Τελευταία πρόσβαση την 1 Νοεμβρίου 2011.

Perriello, T. and Wierda, M. (2006). *Lessons from the Deployment of International Judges and Prosecutors in Kosovo*. New York: International Center for Transitional Justice.

Ivanišević, B. (2007). *Against the Current—War Crimes Prosecutions in Serbia*. New York: International Center for Transitional Justice.

MacLean, R. (2010). *Missing Lives*. Stockport: Dewi Lewis Publishing.

Mégevand-Roggo, B. (2005). *Srebrenica - remembering the missing*. Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού, 5 Ιουλίου 2005. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/srebrenica-editorial-050705.htm>. Τελευταία πρόσβαση στις 29 Σεπτεμβρίου 2011.

Wagner, S. (2008). *To Know Where He Lies: DNA Technology and the Search for Srebrenica's Missing*. Berkeley: University of California Press.

Women of Srebrenica (χ.χ.). *Women of Srebrenica*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://www.srebrenica.ba/index.en.php?link=intro>. Τελευταία πρόσβαση στις 29 Σεπτεμβρίου 2011.

Yakinthou, C. (υπό δημοσίευση). *The Emergence of a 'Right to Truth': A Comparison of Inter-American and European Human Rights Approaches*.

3.4 Η εμπειρία της Ισπανίας

Οι ρίζες της σύγκρουσης

Την τελευταία δεκαετία το ενδιαφέρον της ισπανικής κοινής γνώμης σχετικά με τη βίαιη κληρονομιά του εμφύλιου πολέμου έχει σημειώσει αύξηση, μετά από μια γενιά που απέφευγε την εμπλοκή με το ζήτημα, κατά τη διάρκεια της οποίας οι συζητήσεις σχετικά με τον εμφύλιο περιορίζονταν σε ακαδημαϊκούς κύκλους κυρίως (Boyd, 2008). Η Ισπανία πέρασε έναν αιματηρό εμφύλιο πόλεμο από το 1936 μέχρι το 1939 που ξέσπασε από μια στρατιωτική εξέγερση υπό την ηγεσία του στρατηγού Francisco Franco εναντίον της ισπανικής δημοκρατικής κυβέρνησης. Η δικτατορία του Φράνκο έληξε το 1975 με το θάνατό του, οπότε και έγινε η μετάβαση στη δημοκρατία. Μέχρι το τέλος της δικτατορίας είχαν σκοτωθεί περισσότεροι από μισό εκατομμύριο Ισπανοί, τόσο κατά τη διάρκεια του εμφύλιου πολέμου όσο και κατά την περίοδο της δικτατορίας που ακολούθησε (Graham, 2004).

Πολλοί απ' αυτούς που σκοτώθηκαν κατά τη διάρκεια του ισπανικού εμφύλιου πολέμου είχαν εκτελεστεί μακριά από τα πεδία της μάχης και τάφηκαν σε ανώνυμους τάφους (Konras, 2008). Πρόσφατες ιστορικές έρευνες εκτιμούν ότι ο αριθμός των ατόμων που εκτελέστηκαν από το στρατό του Φράνκο κατά τη διάρκεια του πολέμου αλλά και αργότερα ανέρχεται στις 70,000 με 100,000 (Ferrándiz, 2006). Την περίοδο μεταξύ 1939 και 1947, περισσότεροι από 400,000 Ισπανοί κρατούνταν φυλακισμένοι σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Τις επόμενες τρεις δεκαετίες οι πολιτικές εκτελέσεις και διώξεις υπήρξαν ευρέως διαδεδομένες. Περίπου μισό εκατομμύριο άνθρωποι είχαν εγκαταλείψει τη χώρα (Anderson, 2009). Περίπου 114,266 άνθρωποι καταχωρήθηκαν ως αγνοούμενοι (Der Spiegel, 2008).

Οι μέθοδοι καταστολής του Φράνκο είχαν σκοπό όχι μόνο την τιμωρία όσων ήταν θετικοί προς τους Ρεπουμπλικάνους, αλλά και την εξάλειψη ιδεών που θεωρούνταν «αντι-ισπανικές», όπως ο κομμουνισμός, η μασονία, ο φιλελευθερισμός και ο αθεϊσμός. Επομένως, δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή στο ρόλο των δασκάλων, έτσι ώστε οι μελλοντικές γενιές να διαπαιδαγωγηθούν με «εθνικές» ιδέες: την περίοδο μεταξύ του 1939 και 1943 το καθεστώς διέταξε έρευνες για 60,000 περίπου δασκάλους, ενώ 6,000 δάσκαλοι απολύθηκαν (Ruiz, 2007). Οι θέσεις πληρώθηκαν με υποστηρικτές του καθεστώτος.

Ένα βασικό διδακτικό εγχειρίδιο στα προδημοτικά της Ισπανίας, το *El Parvulito*, αποκαλύπτει τον τρόπο με τον οποίο ο Φράνκο νομιμοποιούσε το καθεστώς του και κατηχούσε τις νέες γενιές. Το συγκεκριμένο βιβλίο – το οποίο χρησιμοποιούνταν μέχρι το θάνατο του Φράνκο – εξηγούσε τον εμφύλιο πόλεμο σε τετράχρονα και πεντάχρονα παιδιά με τον ακόλουθο τρόπο:

Πριν από κάποια χρόνια, η Ισπανία ήταν πολύ κακοδιοικημένη. Κάθε μέρα ακούγονταν πυροβολισμοί στους δρόμους και εκκλησίες γίνονταν στάχτη. Για να σταματήσει όλο αυτό, ο Φράνκο εξεγέρθηκε μαζί με το στρατό και, μετά από τρία χρόνια πολέμου, κατάφερε να διώξει τους εχθρούς της πατρίδας. Οι Ισπανοί αναγνώρισαν τον Φράνκο ως αρχηγό τους και έτσι από το 1936 κυβερνά ένδοξα την Ισπανία (Anderson, 2009).

Το 1977, δύο χρόνια μετά το θάνατο του Φράνκο και ως μέρος μιας μακράς συμφωνημένης προσπάθειας δημοκρατικής μετάβασης μεταξύ της ελίτ υπέρ του Φράνκο και της δημοκρατικής αντιπαράταξης, η πρώτη δημοκρατικά εκλεγμένη Βουλή της Ισπανίας ψήφισε ένα νόμο σχετικά με την αμνηστία (Konras, 2008). Ο νόμος αποσκοπούσε στο να απελευθερωθούν οι εναπομείναντες πολιτικοί κρατούμενοι του καθεστώτος και έδινε αμνηστία στα εγκλήματα που διαπράχθηκαν κατά την περίοδο του Φράνκο¹¹. Αυτό σήμαινε ότι κανένας δεν θα καλούνταν να λογοδοτήσει δικαστικά. Εκείνη την περίοδο υπήρχε ο φόβος ότι το άνοιγμα παλιών πληγών θα προκαλούσε έναν ακόμα εμφύλιο ή στρατιωτικό πραξικόπημα. Αυτός ο φόβος ώθησε προς το συμβιβασμό, τον οποίο αποδέχτηκαν οι δημοκρατικοί μεταρρυθμιστές φοβούμενοι το στρατό και τα σημαντικά κατάλοιπα στρατιωτικής δύναμης των πολιτών που υποστήριζαν την άκρα δεξιά (Graham, 2004).

11. Για μια συζήτηση σχετικά με άλλους παράγοντες που επηρέασαν την επιστροφή στη δημοκρατία, βλέπε Aguilar, P. (2000). *Memory and Amnesia: The Role of the Spanish Civil War in the Transition to Democracy*. Oxford: Berghahn Books.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, σημειώθηκαν κάποιες αποσπασματικές προσπάθειες να αντιμετωπιστεί το βίαιο παρελθόν της χώρας από διάφορους φορείς. Ψηφίστηκε μια σειρά από νόμους για περιορισμένες αποζημιώσεις, όμως κανένας νόμος δεν αναγνώριζε ρητά ή επίσημα τα θύματα, οπότε σημειώθηκαν διαμαρτυρίες από όσους είχαν πληγεί από τον πόλεμο. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου στην Ισπανία σημειώθηκε μια έκρηξη διεξοδικών εμπειρικών ιστορικών μελετών, οι οποίες αναπαριστούσαν με ακρίβεια το καθεστώς καταστολής του Φράνκο για κάθε επαρχία ξεχωριστά. Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1990 περίπου 60% των ισπανικών επαρχιών είχαν αποτελέσει αντικείμενο έρευνας σε κάποιο βαθμό. Έτσι, κατασκευάστηκε μια νέα ιστορική αφήγηση, η οποία απαριθμούσε τα αληθινά ονόματα των νεκρών, καταμετρώντας τα από τα δημοτικά μητρώα και τις λίστες των κοιμητηρίων (Graham, 2004).

Ωστόσο, οι σημαντικότερες εξελίξεις σχετικά με την αντιμετώπιση του επώδυνου παρελθόντος της χώρας σημειώθηκαν κατά τη δεκαετία του 2000. Αυτή την περίοδο, η ταυτόχρονη εμφάνιση ενός αριθμού διαφορετικών παραγόντων, κατέστησαν πιο εφικτό το ενδεχόμενο δημόσιας συζήτησης σχετικά με τη βαριά κληρονομιά του εμφύλιου πολέμου (Blakeley, 2005). Ανάμεσα στους παράγοντες αυτούς ήταν και η εμφάνιση του κινήματος των οικογενειών των θυμάτων, το οποίο στόχευε στην «αποκατάσταση των ιστορικών αναμνήσεων». Αυτή η διαδικασία αποκατάστασης ουσιαστικά στόχο είχε τον εντοπισμό των τάφων και την εκταφή των λειψάνων των θυμάτων του εμφύλιου πολέμου (Konras, 2008). Η συγκεκριμένη πρωτοβουλία ξεκίνησε από διάφορες τοπικές οργανώσεις που έκαναν την εμφάνιση τους σε διάφορες περιοχές της χώρας. Η πιο αξιοσημείωτη οργάνωση ήταν ο Σύνδεσμος για την Αποκατάσταση της Ιστορικής Μνήμης στην Ισπανία (Association for the Recovery of Historical Memory, ARMH) ο οποίος έκανε εκκλήσεις για εκταφές από ομαδικούς τάφους των λειψάνων όσων δολοφονήθηκαν εξω-δικαστικά, ώστε να μπορέσουν να ταυτοποιηθούν και να επαναταφούν από τα οικογενειακά και φιλικά τους πρόσωπα (Encarnación, 2008).

Επίσημοι χειρισμοί του ζητήματος των αγνοουμένων

Ο Πρόεδρος José María Aznar προερχόταν από το συντηρητικό κόμμα Partido Popular που βρισκόταν στην εξουσία από το 1996 μέχρι το 2004, και γενικά δεν έδειξε κατανόηση στις απαιτήσεις των οικογενειών για εκταφές. Η κυβέρνηση του Aznar απέρριψε τα αιτήματα για χρηματοδότηση των εκταφών σε ομαδικούς τάφους σε όλη την Ισπανία, οι οποίοι περιείχαν τα λείψανα αυτών που εκτελέστηκαν κατά τη διάρκεια του εμφύλιου πολέμου-παρόλο που σχεδόν ταυτόχρονα ανέλαβε το κόστος της εκταφής και του επαναπαρισμού των λειψάνων που ανήκαν σε μέλη της Γαλάζιας Μεραρχίας, η οποία πολέμησε κατά τη διάρκεια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου στη Ρωσία στο πλευρό των Ναζί (Konras, 2008). Η συγκεκριμένη θέση της κυβέρνησης συνέβαλε επιπλέον στην «άνιση αναγνώριση» των δεινών που επέφερε ο εμφύλιος πόλεμος (Konras, 2008).

Αυτή την περίοδο σημειώθηκε μια στροφή στη στάση της κοινής γνώμης ως προς την αντιμετώπιση του παρελθόντος, ενώ οι διανοούμενοι και οι αριστερές ομάδες τοποθετήθηκαν πολύ εντονότερα στο συγκεκριμένο ζήτημα. Ενώ το 1977 η αμνηστία απολάμβανε τη συνεπή υποστήριξη μιας μεγάλης μερίδας της ισπανικής κοινωνίας (Blakeley, 2005), διάφορες εξελίξεις όπως η σύλληψη του χιλιανού δικτάτορα Augusto Pinochet και η αύξηση της κοινωνικής εμπιστοσύνης στην ισπανική δημοκρατία, η μείωση του φόβου για επιστροφή σε μια συγκρουσιακή κατάσταση και η αυξανόμενη πίεση από τις οικογένειες των θυμάτων άρχισαν να διαβρώνουν αυτή τη δημόσια ομοφωνία (Blakeley, 2005). Το πέρασμα του χρόνου και η νέα γενιά Ισπανών που ωρίμασε με λιγότερες οφειλές στους πολιτικούς συμβιβασμούς της πρώιμης περιόδου της δημοκρατικής μετάβασης, ώθησαν ώστε η ενασχόληση με το παρελθόν να φαντάζει λιγότερο απειλητική.

Η διαδοχή του Aznar από το σοσιαλιστή José Luis Rodríguez Zapatero εγκαινίασε μια νέα φάση στο νεοεμφανιζόμενο ενδιαφέρον της Ισπανίας να έρθει αντιμέτωπη με το παρελθόν της. Το 2007, μετά από μια μακρά περίοδο έντονων δημόσιων συζητήσεων¹² το κοινοβούλιο της Ισπανίας ενέκρινε το **Νόμο περί Ιστορικής Μνήμης**. Ο νόμος περιλάμβανε την καταδίκη της στρατιωτικής εξέγερσης του Φράνκο ως «παράνομης». Δημιούργησε επίσης ένα αριθμό συμβουλίων αλλά και μέτρα για τη διερεύνηση ισχυρισμών παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και από τις δύο πλευρές

12. Ο πλήρης τίτλος του νόμου είναι: Law 52/2007 ο οποίος αναγνωρίζει και επεκτείνει, και καθιερώνει μέτρα υπέρ εκείνων που υπέμειναν διώξεις ή βία κατά τον εμφύλιο πόλεμο και τη δικτατορία. Για έναν απευθείας σύνδεσμο με το συγκεκριμένο νόμο, παρακαλώ επισκεφθείτε το http://www.boe.es/aeboe/consultas/bases_datos/doc.php?id=BOE-A-2007-22296. Τελευταία πρόσβαση στις 10 Οκτωβρίου 2011.

του εμφύλιου πολέμου και για τον καθορισμό της πρέπουσας αποκατάστασης σε κάθε περίπτωση. Η αποκατάσταση για κάθε περίπτωση μπορούσε να περιλαμβάνει την καταβολή χρηματικών αποζημιώσεων ή την ανάκτηση της υπηκοότητας όσων είχαν εξαναγκαστεί σε εξορία, με επέκταση του δικαιώματος και στους απογόνους τους, καθώς επίσης και όσων είχαν πολεμήσει στις διεθνείς ταξιαρχίες. Αυτά τα μέτρα λήφθηκαν συμπληρωματικά στους υφιστάμενους νόμους περί αποκατάστασης που είχαν ψηφιστεί στα τέλη της δεκαετίας του 1970. Το σημαντικότερο στοιχείο τους έγκειται στο ότι ο νόμος υποχρεώνει την κυβέρνηση να παρέχει στήριξη στη διαδικασία εκταφής των λειψάνων όσων είχαν εκτελεστεί από τους υποστηρικτές του Φράνκο και βρίσκονται ακόμα θαμμένοι σε ανώνυμους τάφους σε όλη τη χώρα. Το γεγονός ότι ο νόμος δεν υποχρέωνε την κυβέρνηση να χρηματοδοτήσει τις εκταφές είχε δεχθεί κριτική από έναν αριθμό οργανώσεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα (Tamarit Sumalla, 2011). Τέλος, ο νόμος απαιτεί την απομάκρυνση από δημόσια θέα «θυρών, πλακών και αγαλμάτων και άλλων μνημείων που σχετίζονται με τον Εμφύλιο Πόλεμο, τα οποία εξυψώνουν μία από τις αντιμαχόμενες πλευρές και το μετεμφυλιακό καθεστώς του Φράνκο» (Encarnación, 2008).

Μετά την απόφαση του Δικαστή Baltazar Garzón (βλέπε και πιο κάτω για τη δράση του) να διερευνήσει τις υποθέσεις εκτελέσεων και εξαφανίσεων, η Audiencia Nacional (το Εθνικό Ποινικό Δικαστήριο) «αποφάνθηκε ότι δεν είχε την αρμοδιότητα να εξετάσει υποθέσεις εξαναγκαστικών εξαφανίσεων που χρονολογούνταν από τον Ισπανικό Εμφύλιο Πόλεμο και τα πρώτα χρόνια της εξουσίας του Φρανθίσκο Φράνκο· επομένως, το Εθνικό Ποινικό Δικαστήριο παρέπεμψε 114,266 υποθέσεις που περιείχαν υπόνοιες εξαναγκαστικών εξαφανίσεων σε 43 τοπικά ποινικά δικαστήρια, στη δικαιοδοσία-επικράτεια των οποίων είχαν ανευρεθεί μαζικοί τάφοι» (Amnesty International, 2010). Ακολούθως, 13 δικαστήρια «ταξινόμησαν τις υποθέσεις ως κοινά εγκλήματα και έκλεισαν τις διαδικασίες διερεύνησης με την αιτιολογία ότι τα εγκλήματα είχαν ξεπεράσει τις προθεσμίες όπως περιγράφονται από τις διατάξεις περί παραγραφής (οι οποίες θέτουν ένα μέγιστο χρονικό διάστημα μετά από το εν λόγω έγκλημα κατά το οποίο μπορούν να κινηθούν νομικές διαδικασίες). Μόνο τρία από τα τοπικά δικαστήρια κατέταξαν τις συγκεκριμένες υποθέσεις ως υποθέσεις διεθνούς δικαίου (το οποίο δεν έχει ημερομηνία λήξης) (Amnesty International, 2010). Το 2010, ο Garzón κατηγορήθηκε ότι εσκεμμένα υπερέβη των αρμοδιοτήτων του και βρίσκεται αντιμέτωπος με το ενδεχόμενο να απομακρυνθεί από τη θέση του ως δικαστής (Ku, 2010).

Οι εμπλεκόμενες ομάδες

Ο Σύνδεσμος για την Αποκατάσταση της Ιστορικής μνήμης ιδρύθηκε το 2000 από τον Emilio Silva, ο οποίος αναζητούσε τον δικό του παππού που είχε σκοτωθεί από τους αυτόκλητους τιμωρούς του φραγκοϊκού καθεστώτος τον Οκτώβριο του 1936 (Encarnación, 2008). Ο τάφος του παππού του Σίλβα στο κράσπεδο ενός δρόμου, που περιείχε λείψανα ακόμα δεκατριών θυμάτων, αποτέλεσε την υπόθεση—ναυαρχίδα του Συνδέσμου που κατατέθηκε στην Υπάτη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα.

Το Νοέμβριο του 2002, η Ομάδα Εργασίας του ΟΗΕ για τις Εξαναγκαστικές ή Ακούσιες Εξαφανίσεις προέτρεψε την ισπανική κυβέρνηση να αναλάβει τη διερεύνηση της τύχης των θανατώσεων των ρεπουβλικανών που ακολούθησαν το τέλος του ισπανικού εμφύλιου πολέμου και να διενεργήσει εκταφές ήδη γνωστών τάφων που περιέχουν λείψανα εξαφανισθέντων. Παρά το γεγονός ότι η Ομάδα Εργασίας του ΟΗΕ εισηγήθηκε στην ισπανική κυβέρνηση τη διερεύνηση δύο μόνο υποθέσεων, αυτό συνέβαλε στην αύξηση της πίεσης προς την κυβέρνηση να ασχοληθεί με το συγκεκριμένο θέμα (Blakeley, 2005). Αντί να περιμένει την κυβέρνηση να ανταποκριθεί στο ψήφισμα του ΟΗΕ για την έναρξη των εκταφών των τάφων, ο Σύνδεσμος για την Αποκατάσταση της Ιστορικής Μνήμης άρχισε την διαδικασία εκταφών με τη βοήθεια ιδιωτικών κονδυλίων. Ο παππούς του Emilio Silva υπήρξε το πρώτο θύμα του ισπανικού εμφύλιου πολέμου του οποίου η ταυτότητα επιβεβαιώθηκε με τη μέθοδο της ταυτοποίησης DNA. Μέχρι το 2006, ο Σύνδεσμος είχε διενεργήσει εκταφές σε περίπου 40 τοποθεσίες ομαδικών τάφων, οι οποίοι περιείχαν 520 πτώματα. Αυτό που πρέπει να τονιστεί είναι ότι το έργο του Συνδέσμου για την Αποκατάσταση της Ιστορικής Μνήμης βασίστηκε στην εθελοντική εργασία και στις οικονομικές εισφορές των οικογενειών των θυμάτων. Παρόλο που οι τοπικές αρχές σε ορισμένες περιπτώσεις προσέφεραν βοήθεια, κατά την πρώιμη περίοδο των εκταφών δεν είχε διατεθεί κανένα κρατικό κονδύλι για τις εργασίες του Συνδέσμου (Graham, 2004).

Η σύλληψη του χιλιανού στρατηγού Augusto Pinochet στο Λονδίνο το 1998 υπήρξε ένας από τους παράγοντες που συνέβαλαν στην ένταση της δημόσιας συζήτησης σχετικά με τον εμφύλιο πόλεμο στην Ισπανία. Τη σύλληψη του Pinochet διέταξε ο Ισπανός δικαστής Baltazar Garzón, ο οποίος με τόλμη υπερασπίστηκε το δικαίωμα στην οικουμενική δικαιοδοσία (Encarnación, 2008). Η κίνηση του Garzón προκάλεσε το ενδιαφέρον του

Συνδέσμου των οικογενειών των θυμάτων, ο οποίος κατόπιν κατέθεσε το αίτημά του στο δικαστήριο. Αφού στις 11 Σεπτεμβρίου 1973 κατέλαβε την εξουσία ανατρέποντας τη δημοκρατικά εκλεγμένη σοσιαλιστική κυβέρνηση του Salvador Allende με ένα πραξικόπημα υποκινούμενο από τη CIA, ο Pinochet έγινε πρόεδρος της δημοκρατίας από το 1974 μέχρι τη μεταφορά της εξουσίας σε ένα δημοκρατικά εκλεγμένο πρόεδρο το 1990. Το αρχικό κατηγορητήριο εναντίον του περιλάμβανε κατηγορίες για το θάνατο 50 Ισπανών πολιτών που κατοικούσαν στη Χιλή. Αυτές οι κατηγορίες αργότερα επεκτάθηκαν για να περιλάβουν αδικήματα όπως ο συστηματικός βασανισμός, η δολοφονία, η παράνομη φυλάκιση και οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις εκατοντάδων χιλιάδων πολιτών την περίοδο μεταξύ 1973 και 1991 (Encarnación, 2008).

Ωστόσο, πιο κρίσιμης σημασίας για τη δημόσια συζήτηση στο εσωτερικό της χώρας υπήρξε ο συνδυασμός των πιέσεων από οργανώσεις των θυμάτων, όπως ο Σύνδεσμος για την Αποκατάσταση της Ιστορικής Μνήμης, και από τα πολιτικά κόμματα της αριστεράς (Izquierda Unida και Catalanish), τα οποία έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην αφύπνιση της συνείδησης της ισπανικής κοινωνίας. Το 2008, ο δικαστής Garzón ξεκίνησε τη διεξαγωγή ερευνών για την εκτέλεση και την εξαφάνιση 114,266 ανθρώπων, οι οποίοι θανατώθηκαν την περίοδο μεταξύ της 17ης Ιουλίου 1936 και του Δεκεμβρίου του 1951, αφού έλαβε τις συγκεκριμένες υποθέσεις από τις οργανώσεις των οικογενειών των θυμάτων (Beenor, 2006). Υπολογίζεται ότι υπάρχουν περίπου 2,052 τοποθεσίες με τάφους σε ολόκληρη την Ισπανία, οι οποίες έχουν διερευνηθεί σε ποσοστό λιγότερο από το 10% (Fotheringham, 2010). Η ισπανική κυβέρνηση συνεχίζει να αμφιταλαντεύεται σχετικά με τη δέσμευσή της, η πρόοδος παραμένει ακόμα αργή, δεξιόφρονα δημοτικά συμβούλια σε πόλεις με τοποθεσίες τάφων συχνά αντιτίθενται στις ανασκαφές, ενώ η αστική ανάπτυξη συχνά συνεπάγεται ότι καινούρια κτήρια ανεγείρονται πάνω από πιθανές τοποθεσίες τάφων (Fotheringham, 2010). Πρόσφατα, ωστόσο, η κυβέρνηση χαρτογράφησε τις τοποθεσίες των τάφων και ενέκρινε ένα πρωτόκολλο για εκταφές¹³.

Η κληρονομιά της σύγκρουσης

Η Ισπανία μόλις άρχισε να αντιμετωπίζει την κληρονομιά που άφησε ο εμφύλιος πόλεμος, ενώ επικρατεί μεγάλη ένταση σε όλους τους τομείς της κοινωνίας αναφορικά με τον καταλληλότερο τρόπο αντιμετώπισης του παρελθόντος. Αυτό γίνεται φανερό ειδικά στο χειρισμό του ζητήματος των αγνοουμένων. Υπάρχει μια αναδυόμενη, αν και επιφυλακτική, δημόσια συζήτηση στα μέσα μαζικής ενημέρωσης σχετικά με τη σημασία της ανεύρεσης των τάφων των αγνοουμένων. Την ίδια στιγμή, ο πολιτικός διαχωρισμός μεταξύ αριστεράς και δεξιάς παραμένει έντονος, ενώ οι οικογένειες των αγνοουμένων συχνά ζητούν όπως παραμείνουν ανώνυμες κατά τη διάρκεια της διαδικασίας αναζήτησης λειψάνων. Ωστόσο, οι οικογένειες συνεχίζουν να παίζουν σημαντικό ρόλο στην άσκηση διαρκών πιέσεων για τη διάνοιξη τάφων και την εκταφή και ταυτοποίηση λειψάνων. Σημειώνεται επίσης αυξημένη ενασχόληση παραγόντων της κοινωνίας των πολιτών, καθώς και διαφόρων καλλιτεχνικών και ακαδημαϊκών κοινοτήτων στη συζήτηση για το παρελθόν και στην προσπάθεια αναθεώρησης του τρόπου με τον οποίο οι πολίτες αντιλαμβάνονται το παρελθόν.

Κατά κάποιο τρόπο, το πνεύμα της αμνηστίας του 1977 συνέχισε να επιβιώνει στο νόμο του Zapatero για την Ιστορική Μνήμη, καθώς ο νόμος του 2007 δηλώνει ρητά ότι οποιαδήποτε επιδικαστική απόφαση σχετικά με παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων που συνδέεται με το νέο νόμο «θα παραλείπει κάθε αναφορά στις ταυτότητες αυτών που έλαβαν μέρος στα γεγονότα ή στις νομικές διαδικασίες που οδήγησαν σε κυρώσεις ή καταδίκες». Αυτό ουσιαστικά εγγυάται ότι στην Ισπανία κανένας δε θα διωχθεί ποινικά στη βάση κατηγοριών για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας (Encarnación, 2008). Ο νόμος επίσης σημειώνει ελλείψεις ως προς τα διεθνή κριτήρια γύρω από τα δικαιώματα των θυμάτων και των συγγενών τους για σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Amnesty International, 2010).

13. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με αυτό το ζήτημα βλέπε http://mapadefosas.mjjusticia.es/exovi_externo/CargarInformacion.htm.

| Επιλεγμένες πηγές σχετικά με την Ισπανία

Σχετικά με τον ισπανικό εμφύλιο πόλεμο

- Οδηγός για τον Ισπανικό Εμφύλιο Πόλεμο που επιμελήθηκε το BBC:
<http://www.bbc.co.uk/dna/h2g2/A882902>
- Ένα σύντομο βίντεο-κλιπ που συνοψίζει τον Ισπανικό Εμφύλιο Πόλεμο:
http://www.encyclomedia.com/video-spanish_civil_war.html#moretext
- Ένα βίντεο-κλιπ που δείχνει τη συνάντηση μεταξύ του Φράνκο και του Χίτλερ το 1940:
http://www.youtube.com/watch?v=_d32vTvpV7s
- Ένα βίντεο-κλιπ με απόσπασμα από την ομιλία του Φράνκο μετά τη νίκη του στον εμφύλιο πόλεμο:
http://www.youtube.com/watch?v=HX_-faiNTVU&feature=related

Σχετικά με τις έρευνες για τους αγνοουμένους

- Ο Σύνδεσμος για την Αποκατάσταση της Ιστορικής Μνήμης:
<http://www.memoriahistorica.org.es/joomla/>
- Ο χάρτης των τάφων του Υπουργείου Δικαιοσύνης:
http://mapadefosas.mjusticia.es/exoni_externo/CargarInformacion.htm
- 60 χρόνια μετά τον πόλεμο, οι συγγενείς των εξαφανισθέντων αναζητούν τους δικούς τους:
<http://www.youtube.com/watch?v=FKOfzMa-NOU>
- Οι επίπονες έρευνες για τους αγνοουμένους της Ισπανίας από την περίοδο του Φράνκο, AFP, 22 Νοεμβρίου 2010:
<http://www.dawn.com/2010/11/22/the-painstaking-search-for-spain%E2%80%99s-franco-era-missing.html>
- Η Ισπανία αρχίζει να αντιμετωπίζει τον παρελθόν της:
<http://www.csmonitor.com/2003/0206/p06s01-woam.html>
- Μια συνέντευξη με τον εγγονό ενός άντρα που δολοφονήθηκε από τον Φράνκο και του οποίου τα λείψανα ανευρέθηκαν σε ομαδικό τάφο:
http://www.democracynow.org/2004/11/23/recovering_historic_memory_in_spain_grandson
- Σχετικά με τις εκταφές σε ομαδικούς τάφους:
<http://www.archaeology.org/0609/abstracts/franco.html>
- Ένα άρθρο σχετικά με τη δολοφονία του ποιητή και θεατρικού συγγραφέα Federico Garcia Lorca από τους εθνικιστές το 1936 και οι πρόσφατες προσπάθειες της οικογένειάς του για την ανεύρεση των λειψάνων του:
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/5262420.stm>

- Σχετικά με το δικαστή Baltazar Garzón:
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2211769.stm>
http://www.nytimes.com/2010/04/09/opinion/09fri2.html?_r=1
<http://www.guardian.co.uk/world/2010/apr/25/baltasar-garzon-spain-franco>

Σχετικά με τα μνημεία στην Ισπανία

- Η απομάκρυνση ενός αγάλματος του Φράνκο στην Ισπανία:
<http://www.youtube.com/watch?v=gIrqHAjTwHc&feature=related>
- «Η Ισπανία εξετάζει το μέλλον του φασιστικού μνημείου και τα λείψανα του Φράνκο» από τον Raphael Minder για την εφημερίδα New York Times στις 21 Ιουνίου 2011:
http://www.nytimes.com/2011/06/22/world/europe/22ihtspain22.html?_r=1&scp=2&sq=franco&st=cse

| Βιβλιογραφικές πηγές σχετικά με την Ισπανία

- Amnesty International (2010). *Spain – Amnesty International Report 2010*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://www.amnesty.org/en/region/spain/report-2010>. Τελευταία πρόσβαση στις Σεπτεμβρίου 2011.
- Anderson, J.L. (2009). Lorca's Bones, Can Spain finally confront its civil-war past? *The New Yorker Digital Edition*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: http://www.newyorker.com/reporting/2009/06/22/090622fa_fact_anderson. Τελευταία πρόσβαση στις 29 Σεπτεμβρίου 2011.
- Beevor, A. (2006). *The Battle for Spain*. London: Phoenix.
- Blakeley, G. (2005). Digging up Spain's past: consequences of truth and reconciliation. *Democratization*, 12(1), σσ. 44-59.
- Elkin, M. (2006). Opening Franco's Graves. *Archaeology*, 59(5), σσ. 38-43.
- Encarnación, O. (2008). Reconciliation after Democratization: Coping with the Past in Spain. *Political Science Quarterly*, 123(3), σσ. 435-459.
- Encarnación, O. (2007/8). Pinochet's Revenge: Spain Revisits its Civil War. *World Policy Journal*, 24(4), σσ. 39-50.
- Ferrándiz, F. (2006). The return of Civil War ghosts, The ethnography of exhumations in contemporary Spain. *Anthropology Today*, 22(3), σσ. 7-12.
- Ferrandiz, F. (2009). Cries and Whispers: Exhuming and Narrating Defeat in Spain Today. *Journal of Spanish Cultural Studies*, 9(2), σσ. 177-192.
- Fotheringham, A. (2010). Scandal of the Spanish Civil War mass graves. *The Independent*, 14 Νοεμβρίου 2010.
- Graham, H. (2004). Coming to Terms with the Past: Spain's Memory Wars. *History Today*, 54(5). [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://www.historytoday.com/helen-graham/coming-terms-past-spain%E2%80%99s-memory-wars>. Τελευταία πρόσβαση στις 29 Σεπτεμβρίου 2011.
- Kovras, I. (2008). Unearthing the Truth: The Politics of Exhumations in Cyprus and Spain. *History and Anthropology*, 19(4), σσ. 371-390.
- Ku, J. (2010). Garzon Formally Charged for Exceeding Jurisdiction, Could Be Suspended Within Days. *OpinioJuris*, 8 Απριλίου 2010. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://opiniojuris.org/2010/04/08/garzon-formally-charged-for-exceeding-jurisdiction-could-be-suspended-within-days/>. Τελευταία πρόσβαση στις 10 Οκτωβρίου 2011.
- Μ/δ. (2008). Digging up the Franco era: Spanish judge orders 19 mass graves exhumed. *Der Spiegel Online*, 17 October 2008. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://www.spiegel.de/international/europe/0,1518,584822,00.html> Τελευταία πρόσβαση στις 10 Οκτωβρίου 2011.
- Ruiz, J. (2007). Franco and the Spanish Civil War. *History Review*, 57(8).
- Tamarit Sumalla, J. (2011). Transition, Historical Memory and Criminal Justice in Spain. *Journal of International Criminal Justice*, 9(3), σσ. 729-752.

Οι ρίζες της σύγκρουσης

Η απόκτηση της ανεξαρτησίας του Μαρόκο από τη Γαλλία το 1956 εγκαινίασε μια σκοτεινή περίοδο στη μαροκινή ιστορία που σηματοδεύτηκε από συστηματικές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Για αρκετά χρόνια οι μαροκινές αρχές αυθαίρετα έθεσαν υπό κράτηση, βασάνισαν, «εξαφάνισαν» και εκτέλεσαν περίπου 50,000 μαροκινούς πολίτες. Επιπλέον, οι αρχές είχαν καταστείλει βίαια δημόσιες διαμαρτυρίες και απεργίες (ICTJ, 2009).

Το 1961, ο Βασιλιάς Χασάν Β΄ διαδέχθηκε το θρόνο και κυβέρνησε τη χώρα με «στιβαρό και αυθαίρετο» χέρι για περίπου 38 χρόνια (Howe, 2000). Ο Βασιλιάς Χασάν Β΄ είχε στόχο να κάνει το Μαρόκο ένα φιλο-δυτικό προπύργιο σταθερότητας σε μια ασαφή περιοχή. Έθεσε επίσης τα θεμέλια για μια σύγχρονη συνταγματική μοναρχία. Ωστόσο, η διοίκηση του Βασιλιά Χασάν Β΄ φοβόταν τον αραβικό σοσιαλισμό που βρισκόταν σε άνοδο κατά τη δεκαετία του 1960. Ως αποτέλεσμα, οι δυνάμεις ασφαλείας του καθεστώτος κατέβαλλαν συνεχείς προσπάθειες για την καταστολή όσων θεωρούσαν ότι συνιστούσαν απειλή για τη μοναρχία (Howe, 2000).

Οι αρχές έβαζαν στο στόχαστρο διανοούμενους, συνδικαλιστές και μέλη της αριστερής Εθνικής Ένωσης Λαϊκών Δυνάμεων, καθώς και αγρότες που θεωρούνταν ότι προέβαλλαν αντίσταση στη μοναρχία κατά τη δεκαετία του 1960 (Orgenhaffen and Freeman, 2005). Επιπλέον, οι δύο ανεπιτυχείς προσπάθειες για στρατιωτικά πραξικοπήματα που έλαβαν χώρα στις αρχές της δεκαετίας του 1970 οδήγησαν σε ευρύτερα μέτρα καταστολής, ειδικά εναντίον των Μαρξιστών και των Ισλαμιστών. Οι αντιφρονούντες συλλαμβάνονταν και μεταφέρονταν σε μυστικά κρατητήρια, όπου «εξαφανίζονταν». Ορισμένοι στρατιωτικοί αξιωματούχοι που κατηγορήθηκαν ότι έλαβαν μέρος στα πραξικοπήματα εκτελέστηκαν μετά από συνοπτικές δίκες, ενώ άλλοι στάλθηκαν σε κρατητήρια και κρατήθηκαν εκεί για αρκετά χρόνια. «Όσοι επέζησαν των βασανιστηρίων έγραψαν αυτοβιογραφικά κείμενα για την αιχμαλωσία τους σε σκοτεινά και περιοριστικά κελιά βαθιά κρυμμένα σε μυστικά κρατητήρια» (Orgenhaffen και Freeman, 2005). Σημαντική αύξηση στις παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων σημειώθηκε το 1975 με το ξέσπασμα του πολέμου στη Δυτική Σαχάρα μεταξύ του Μαρόκου και του «Μετώπου Πολιούριου» των Σαχράουι.¹⁴ Χιλιάδες επιπλέον άνθρωποι διετέλεσαν κρατούμενοι και βασανίστηκαν (ICTJ, 2009a). Συνολικά, περίπου 50,000 άνθρωποι έπεσαν θύματα των αυθαίρετων φυλακίσεων, βασανιστηρίων, εξαφανίσεων και εξώδικων εκτελέσεων. Τη συγκεκριμένη περίοδο είχαν εξαφανιστεί περίπου 1,000 με 2,000 άνθρωποι (Orgenhaffen και Freeman, 2005).

Επίσημοι χειρισμοί του ζητήματος των αγνοουμένων

Το Μαρόκο ξεκίνησε να περνά μια περίοδο μεταρρυθμίσεων κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990. Ο Βασιλιάς Χασάν Β΄, ανταποκρινόμενος στις αυξανόμενες διεθνείς και τοπικές επικρίσεις, υποχρεώθηκε το 1990 να θεσπίσει τη **Συμβουλευτική Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (CCDH)**, ώστε να τον συμβουλευτεί σε «όλα τα ζητήματα που αφορούν τα ανθρώπινα δικαιώματα». Μερικά χρόνια αργότερα, οι αρχές απελευθέρωσαν αρκετές εκατοντάδες πολιτικών αντιπάλων του καθεστώτος (ICTJ, 2009a). Σ' αυτό το στάδιο, ο Βασιλιάς Χασάν Β΄ συνέγραψε νέο σύνταγμα, το οποίο όριζε ότι η βασιλεία θα «συμμορφώνεται με τα παγκοσμίως αναγνωρισμένα ανθρώπινα δικαιώματα». Ωστόσο, τα κυριότερα κόμματα της αντιπολίτευσης στο Μαρόκο εναντιώθηκαν σ' αυτό το νέο καταστατικό χάρτη, ο οποίος περιόριζε τις δημόσιες ελευθερίες και επιβεβαίωνε εκ νέου τις τεράστιες εξουσίες της μοναρχίας. Σε απάντηση, το 1993 η μοναρχία πήρε νέα μέτρα για να κερδίσει τη διεθνή αποδοχή, ιδρύοντας ένα Υπουργείο Ανθρώπινων Δικαιωμάτων και επικυρώνοντας τη Συνθήκη των Ηνωμένων Εθνών κατά των Βασανιστηρίων (Orgenhaffen και Freeman, 2005).

Το Φεβρουάριο του 1998, ο Χασάν Β΄ όρισε τον Abderrahmane Youssoufi, ένα δικηγόρο για τα ανθρώπινα δικαιώματα και αρχηγό της σοσιαλιστικής αντιπολίτευσης ως πρωθυπουργό (Guillerot et. al., 2009). Το πρόγραμμα της κυβέρνησης Youssoufi υποσχόταν σαρωτικές μεταρρυθμίσεις στη διοίκηση, την εκπαίδευση, την οικονομία, το δικαστικό σώμα, τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη θέση των γυναικών. Στις 28 Σεπτεμβρίου του 1998, η **Συμβουλευτική Επιτροπή για τα Ανθρώπινα δικαιώματα (CCDH)** ανακοίνωσε ότι οι έρευνες έδειξαν ότι ο αριθμός των εξαφανισθέντων

14. Ένα επαναστατικό κίνημα των Σαχράουι για εθνική απελευθέρωση, το οποίο δραστηριοποιήθηκε με σκοπό την ανεξαρτησία της Δυτικής Σαχάρας από το Μαρόκο.

ανερχόταν στους 112, από τους οποίους 56 ήταν γνωστό ότι είναι νεκροί. Οι ομάδες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αμφισβήτησαν αυτά τα αριθμητικά στοιχεία ως εξαιρετικά χαμηλά και μη ρεαλιστικά, αλλά θεώρησαν τη δήλωση της Συμβουλευτικής Επιτροπής ως έμμεση αναγνώριση της ευθύνης του κράτους στο ζήτημα των εξαφανισθέντων (Guillerot et. al., 2009). Την ίδια χρονιά, η Συμβουλευτική Επιτροπή πρότεινε επίσης στο Βασιλιά την ίδρυση ενός επίσημου σώματος το οποίο θα αποζημίωνε τα θύματα των οποίων στο παρελθόν έτυχαν παραβίασμού τα ανθρωπίνά τους δικαιώματα. Ο Βασιλιάς Χασάν Β' ενέκρινε την πρόταση δύο μόλις εβδομάδες πριν πεθάνει (ICTJ, 2009).

Το Βασιλιά Χασάν Β' διαδέχθηκε ο γιος του Μοχάμεντ ΣΤ', ο οποίος ανήλθε στο θρόνο στις 30 Ιουλίου 1999. Ο νέος Βασιλιάς θέλησε να αποφύγει να ακολουθήσει τα χνάρια του πατέρα του. Σε ένα από τους πρώτους του νόμους, ο Βασιλιάς Μοχάμεντ ΣΤ' δημιούργησε την **Ανεξάρτητη Επιτροπή Διαιτησίας** (Independent Arbitration Commission, IAC) με σκοπό την αποκατάσταση των θυμάτων των αυθαίρετων φυλακίσεων και των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων. Κατά τη διάρκεια των τεσσάρων περίπου χρόνων εργασίας της, η IAC αποφάνθηκε για περισσότερες από 7,000 υποθέσεις και διέθεσε περίπου \$100 εκατομμύρια για σκοπούς αποκατάστασης (ICTJ, 2009). Η Ανεξάρτητη Επιτροπή Διαιτησίας στην τελική της έκθεση διαλεύκανε 742 υποθέσεις εξαναγκαστικών εξαφανίσεων, αλλά εκατοντάδες παραμένουν ακόμα αδιερεύνητες (ICTJ, 2009). Ωστόσο, κάποια από τα θύματα και οι οικογένειές τους παραπονέθηκαν για τις διαδικασίες της Επιτροπής και ζήτησαν δικαιοσύνη και μεγαλύτερης έκτασης αποκάλυψη των αδικημάτων της κυβέρνησης (ICTJ, 2009).

Οι εμπλεκόμενες ομάδες

Ως αποτέλεσμα, οι οργανώσεις της μαροκινής κοινωνίας των πολιτών άρχισαν να απαιτούν την υιοθέτηση μιας πιο συνολικής προσέγγισης στην αντιμετώπιση του παρελθόντος. Μια ομάδα πρώην πολιτικών κρατουμένων ίδρυσε το **Μαροκινό Φόρουμ για την Αλήθεια και τη Δικαιοσύνη** (Forum Vérité et Justice, FVJ) τον Οκτώβριο του 1999 με σκοπό τη διοργάνωση εκστρατείας για μια ανεξάρτητη επιτροπή αλήθειας και έναν ευρύτερο ορισμό του τι συνιστά αποκατάσταση των θυμάτων. Εκείνη τη χρονική στιγμή την ηγεσία του Φόρουμ είχε ο Driss Benzekri, ο οποίος διετέλεσε πολιτικός κρατούμενος από το 1974 μέχρι το 1991 (ICTJ, 2009a). Σε ένα εθνικό συμπόσιο που έγινε το 2001, το Φόρουμ, μαζί με δύο οργανισμούς ανθρωπίνων δικαιωμάτων – τον Μαροκινό Σύνδεσμο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τον Μαροκινό Οργανισμό Ανθρώπινων Δικαιωμάτων – συμφώνησε σε ένα σχέδιο για μια ανεξάρτητη επιτροπή αλήθειας και το κατέθεσε στο Βασιλιά (ICTJ, 2009).

Οι εκστρατείες του Φόρουμ εκ μέρους των θυμάτων της καταστολής γίνονται στη βάση ενός προγράμματος τεσσάρων σημείων, με σκοπό: την εξακρίβωση της αλήθειας για τις κατάφωρες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων· την υποβολή αιτήματος για την επίσημη απολογία του κράτους· την άσκηση πιέσεων για την αποκατάσταση των θυμάτων· αλλά και για θεσμικές μεταρρυθμίσεις που πιθανόν να αποτρέψουν τις εξαναγκαστικές πολιτικές και τις παραβιάσεις του παρελθόντος από το να ξανασυμβούν (Vairel, 2008). Αξίζει να σημειωθεί ότι το Φόρουμ φέρνει μαζί θύματα από όλες τις ομάδες που υπέφεραν κατά την περίοδο των κατασταλτικών μέτρων, ανεξάρτητα από το αν αυτά είναι εθνικιστές, σοσιαλιστές, Μαρξιστές-Λενινιστές, Ισλαμιστές ή στρατιωτικοί αξιωματούχοι που είχαν ανάμειξη στις δύο απόπειρες πραξικοπήματος (Vairel, 2008).

Όλα αυτά τα χρόνια, το Φόρουμ διοργάνωνε συστηματικά διαμαρτυρίες ώστε να κρατήσει το ζήτημα στη δημόσια ατζέντα. Αρχίζοντας από τον Μάρτιο του 2000 και εμπνευσμένο από τις επίμαχες πρακτικές που παρατηρήθηκαν στη Λατινική Αμερική, η οργάνωση διοργάνωνε συστηματικές διαμαρτυρίες μπροστά από πρώην μυστικά κρατητήρια. Οι αρχηγοί των οργανώσεων άρχισαν μια σειρά από καταλήψεις οι οποίες συγκέντρωναν ακτιβιστές αλλά και θύματα παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που κρατούσαν κεριά και τριαντάφυλλα και ανέμιζαν φωτογραφίες των εξαφανισμένων ή φορούσαν τις φωτογραφίες γύρω από το λαιμό τους (Vairel, 2008). Ο ρόλος του Φόρουμ στη διαδικασία συμφιλίωσης με το τραυματικό παρελθόν στο Μαρόκο υπήρξε εξαιρετικά σημαντικός, καθώς ήταν οι πιέσεις του κυρίως που επέτρεψαν τη δημιουργία ενός μοντέλου αλήθειας και συμφιλίωσης (Vairel, 2008).

Το 2003 η Συμβουλευτική Επιτροπή για τα Ανθρώπινα δικαιώματα (CCDH) επίσημα εισηγήθηκε στο Βασιλιά Μοχάμεντ την ίδρυση μιας επιτροπής αλήθειας ώστε «να εμβαθύνει τη δημοκρατική μετάβαση». Τον Ιανουάριο του 2004 ο Βασιλιάς εγκαινίασε την **Επιτροπή Ισότητας και Συμφιλίωσης** (IER). Η Συμβουλευτική Επιτροπή έκανε συστάσεις στα μέλη της Επιτροπής Ισότητας και Συμφιλίωσης τα οποία είχαν οριστεί από

το Βασιλιά. Αρκετά από τα μέλη της επιτροπής υπήρξαν πολιτικοί κρατούμενοι. Πρόεδρος της Επιτροπής Ισότητας και Συμφιλίωσης έγινε ο Driss Benzekri, ο συνιδρυτής του Φόρουμ για την Αλήθεια και τη Δικαιοσύνη.

Η Επιτροπή Ισότητας και Συμφιλίωσης στόχευε στη διαλεύκανση της αλήθειας σχετικά με τις παραβιάσεις του παρελθόντος, στην παροχή αποζημιώσεων στα θύματα και τις οικογένειές τους και στην πρόταση μέτρων για αποτροπή μελλοντικών παραβιάσεων. Στην Επιτροπή δόθηκε εξουσιοδότηση να διερευνήσει τις παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων που διαπράχθηκαν από τη στιγμή της ανεξαρτησίας της χώρας το 1956 μέχρι την ίδρυση της Ανεξάρτητης Επιτροπής Διαιτησίας το 1999· και να εντοπίσει θεσμικές και προσωπικές ευθύνες σχετικά με αυτά τα αδικήματα. Η Επιτροπή επέκτεινε τους όρους εντολής της πέρα από τη διερεύνηση περιπτώσεων εξαναγκαστικών εξαφανίσεων και αυθαίρετων φυλακίσεων ώστε να συμπεριλάβει και άλλες παραβιάσεις, όπως οι εξώδικες εκτελέσεις, η υπερβολική χρήση βίας ενάντια στους διαδηλωτές ή σεξουαλικής βίας και ο εξαναγκασμός σε εξορία (ICTJ, 2009). Παρόλο που η Επιτροπή δεν είχε την εξουσία να διεξάγει έρευνες ή ίδια, οι δημόσιες αρχές είχαν τη νομική υποχρέωση να συνεργαστούν. Σε ορισμένες περιπτώσεις, ωστόσο, κάποιες δυνάμεις ασφαλείας και πρώην αξιωματούχοι αρνήθηκαν να συνεργαστούν.

Κάποιοι οργανισμοί ανθρωπίνων δικαιωμάτων επίσης διαμαρτυρήθηκαν ενάντια στο γεγονός ότι η Επιτροπή απέτρεπε τους μάρτυρες και τα θύματα να κατονομάσουν τους δράστες. Οι καταθέσεις τους είχαν δημοσιευτεί στην τηλεόραση και το ραδιόφωνο, αλλά οι μάρτυρες έπρεπε πρώτα να υπογράψουν δηλώσεις ότι δεν θα παρείχαν τα ονόματα αυτών που διέπραξαν τα εγκλήματα. Ως απάντηση, διάφοροι μη κυβερνητικοί οργανισμοί, με την καθοδήγηση του Μαροκινού Συνδέσμου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, διοργάνωσαν παράλληλες ακροάσεις όπου μικρός αριθμός θυμάτων έδωσε πλήρεις καταθέσεις κατονομάζοντας τους δράστες.

Το Δεκέμβριο του 2005, η Επιτροπή Ισότητας και Συμφιλίωσης παρουσίασε την έκθεσή της στο Βασιλιά Μοχάμεντ, ο οποίος ενέκρινε τη δημοσίευσή της και ζήτησε από τη Συμβουλευτική Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα να θέσει σε εφαρμογή της συστάσεις της έκθεσης (ICTJ, 2009).

Η έκθεση της Επιτροπής Ισότητας και Συμφιλίωσης στοιχειοθέτησε την ευθύνη των κρατικών παραγόντων και άλλων φορέων σχετικά με τις παραβιάσεις του παρελθόντος. Επίσης ετοίμασε σχέδια για εκτενείς αποζημιώσεις σε ατομικό επίπεδο, πρότεινε την υιοθέτηση ενός προγράμματος αποκαταστάσεων σε κοινοτικό επίπεδο και εισηγήθηκε στον Πρωθυπουργό να εκδώσει μια δημόσια απολογία για τις παραβιάσεις του παρελθόντος. Η Επιτροπή επίσης πρότεινε την αναμόρφωση των κρατικών θεσμών ώστε να ενδυναμωθεί η ισχύς του νόμου και να αποτραπεί η επανεμφάνιση παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Επιπλέον, η Επιτροπή έκανε συστάσεις στη μαροκινή κυβέρνηση για την προσθήκη σαφών συνταγματικών εγγυήσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την κατάργηση της θανατικής ποινής και τη μεταρρύθμιση των συστημάτων ασφάλειας και δικαιοσύνης της χώρας (ICTJ, 2009α).

Είναι δύσκολο να γνωρίζουμε τον ακριβή αριθμό των εξαφανισθέντων στο Μαρόκο, παρόλο που η Ομάδα Εργασίας του ΟΗΕ για τις Εξαναγκαστικές ή Ακούσιες εξαφανίσεις (UNWGEID) έχει παραλάβει 248 υποθέσεις όλα αυτά τα χρόνια. Από αυτές διαλευκάνθηκαν 185 υποθέσεις, κυρίως μέσω της κυβέρνησης. Εννιά υποθέσεις εκκρεμούν ακόμα στην Ομάδα Εργασίας (ICRC, 2010). Επίσης ένας αριθμός επιπλέον υποθέσεων, οι οποίες δεν έχουν κατατεθεί στην Ομάδα Εργασίας, παραμένει ανεξιχνίαστος. Αυτά τα νούμερα θεωρούνται μόνο ένα ποσοστό του πραγματικού αριθμού των αγνοουμένων, αφού δεν προχώρησαν όλες οι οικογένειες στη δήλωση των αγνοουμένων τους στην Ομάδα Εργασίας του ΟΗΕ.

Η κληρονομιά της σύγκρουσης

Το πρόγραμμα κοινοτικών αποζημιώσεων του Μαρόκο αποτελεί μια από τις πιο προηγμένες εμπειρίες στο πεδίο των συλλογικών αποζημιώσεων. Περιλαμβάνει: τη διάσταση της ανάπτυξης που προσπαθεί να ανταποκριθεί στις κοινωνικές και οικονομικές ανάγκες των κοινοτήτων στις οποίες επικεντρώνονται· και μια συμβολική διάσταση που προσπαθεί να αναγνωρίσει τις παραβιάσεις που έγιναν στο παρελθόν και να διατηρήσει τη μνήμη τους μετατρέποντας πρώην συμπλέγματα κρατητηρίων σε κοινωνικά, πολιτισμικά και οικονομικά κέντρα και μνημεία. Αξιωματούχοι επέλεξαν 11 κοινότητες και περιοχές που είχαν υποφέρει από συλλογικές ποινές ή απομόνωση λόγω της παρουσίας των πρώην μυστικών κρατητηρίων, οι οποίες

θα επωφεληθούν από το πρόγραμμα. Σ' αυτές συμπεριλαμβάνονται οι περιοχές al-Hoceima, Khenifra, Figuig, Zagora και Hay Mohammadi στην Casablanca (International Coalition Against Enforced Disappearances, χ.χ.).

Από το 2006 η Συμβουλευτική Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα έχει σημειώσει ουσιαστική πρόοδο προς την κατεύθυνση της υλοποίησης των προγραμμάτων αποκατάστασης της Επιτροπής Ισότητας και Συμφιλίωσης. Η καταβολή ατομικών αποζημιώσεων στα θύματα έχει σχεδόν ολοκληρωθεί με περίπου 85 εκατομμύρια δολάρια να μοιράζονται σε περίπου 9,000 ανθρώπους. Η Συμβουλευτική Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα έχει υπογράψει συμφωνίες με υπουργεία και επίσημες υπηρεσίες, με σκοπό την παροχή ιατρικής φροντίδας και επαγγελματικής κατάρτισης στα θύματα και στις οικογένειές τους με έξοδα του κράτους. Το 2008 ξεκίνησε ένα πρόγραμμα για τη διαχείριση και τη χρηματοδότηση προσπαθειών για ομαδικές αποζημιώσεις σε περιφερειακό και κοινοτικό επίπεδο (ICTJ, 2009). Η συμβολική διάσταση αυτών των προγραμμάτων συλλογικής αποκατάστασης «στόχο έχει να αναγνωρίσει τη ζημιά που έγινε και να διατηρήσει τη μνήμη της μέσα από τη διοργάνωση αναμνηστικών δραστηριοτήτων και την κατασκευή μνημείων, συμπεριλαμβανομένης και της μετατροπής πρώην μυστικών κρατητηρίων σε χώρους μνήμης» (ICTJ, 2009).

Τα επιτεύγματα της Συμβουλευτικής Επιτροπής για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα σχετικά με τη διακρίβωση της τύχης των εξαφανισθέντων παραμένουν ανάμικτα. Σε αντίθεση με τις περιπτώσεις πολλών άλλων κοινωνιών, στο Μαρόκο δεν είχαν θανατωθεί όλοι οι εξαφανισθέντες, καθώς κάποιοι απ' αυτούς αργόσβησαν στις φυλακές για χρόνια και, κάποιες φορές, για δεκαετίες. Αυτοί που απελευθερώνονταν απλά αποφυλακίζονταν από την κυβέρνηση, χωρίς εξηγήσεις για το λόγο που οδήγησε στην κράτηση ή στην αποφυλάκισή τους. Ως μέρος της δέσμευσης της Συμβουλευτικής Επιτροπής για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα να ακολουθηθεί τις συστάσεις της έκθεσης, και μετά από αιτήματα των οικογενειών των θυμάτων, οι μαροκινές αρχές ανέλαβαν τη διεξαγωγή εκταφών, αλλά οι οικογένειες των θυμάτων εξέφρασαν παράπονα για την έλλειψη διαφάνειας στην όλη διαδικασία. Άλλη μια σημαντική κριτική που έγινε στην Επιτροπή σχετίζεται με τις περιορισμένες διερευνητικές της εξουσίες και την έλλειψη ισχύος της ώστε να εξαναγκάσει τους δράστες των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων να λογοδοτήσουν. Διεθνείς οργανισμοί όπως η Ομάδα Εργασίας του ΟΗΕ για τις Εξαναγκαστικές ή Ακούσιες εξαφανίσεις και η Διεθνής Αμνηστία έχουν εμπλακεί με το θέμα της διατήρησης ενός «διαλόγου με τις μαροκινές αρχές και το Μέτωπο Πολιτάριο, ώστε να γίνουν προσπάθειες διακρίβωσης της τύχης των ανθρώπων που ακόμα αγνοούνται από τις συγκρούσεις στη Δυτική Σαχάρα κατά την περίοδο 1975-1991» (ICRC, 2010).

Από το 2011 και έπειτα απομένει ακόμα σημαντική δουλειά να γίνει. Οι μαροκινές αρχές δεν έχουν ακόμα συμμορφωθεί πλήρως με την υποχρέωσή τους να παρέχουν στα θύματα «το δικαίωμα στην αλήθεια, στη δικαιοσύνη και στην ικανοποιητική αποκατάσταση» (Amnesty International, 2010). Αρκετές υποθέσεις εξαφανίσεων παραμένουν ακόμα αδιευκρίνιστες. Κάποιοι συγγενείς εξαφανισθέντων προσώπων δεν είχαν ακόμα την ευκαιρία να έχουν πρόσβαση στα λείψανα των αγαπημένων τους προσώπων, ενώ η πληροφόρηση σχετικά με τις συνθήκες της αιχμαλωσίας και τους θανάτους των θυμάτων δεν παρέχεται εξίσου και με συστηματικό τρόπο σε όλες τις οικογένειες των θυμάτων. Υπάρχουν επίσης σημαντικά παράπονα σχετικά με την περιορισμένη πληροφόρηση που παρείχε η Επιτροπή ως προς την τύχη των εξαφανισθέντων και τις τοποθεσίες ταφής των εκλιπόντων. Επιπλέον, τα προγράμματα κοινοτικής αποκατάστασης παραμένουν ακόμα στη φάση της υλοποίησης τους. Οι εξηγήσεις της Επιτροπής Ισότητας και Συμφιλίωσης για νομικές και θεσμικές μεταρρυθμίσεις παραμένουν ακόμα σε εμβρυακή μορφή (ICTJ, 2009). Τέλος, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η πρακτική των εξαφανίσεων συνεχίζει να ισχύει στο Μαρόκο, παρόλο που δεν είναι πια τόσο διαδεδομένη.

Γενικές πληροφορίες σχετικά με το Μαρόκο

- Ανθρώπινα δικαιώματα και ελευθερία από την τυραννία του κράτους: μελέτες χωρών - Μαρόκο:
<http://www.democracyweb.org/rights/morocco.php>

Σχετικά με τις πρόσφατες μεταρρυθμίσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα στο Μαρόκο

- «Ο βασιλιάς του Μαρόκο Μοχάμεντ δεσμεύεται για συνταγματικές μεταρρυθμίσεις»:
<http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-12695092>
- Η μαροκινή κυβέρνηση δεσμεύεται εν όψει αυξανόμενων διαμαρτυριών:
<http://www.youtube.com/watch?v=qP1plxzyQXE>

Σχετικά με τις πρόσφατες εξαφανίσεις

- <http://www.euromedrights.org/en/about/4306.html>

Σχετικά με την Επιτροπή Αλήθειας

- Σύνοψη της Τελικής Έκθεσης της Επιτροπής Ισότητας και Συμφιλίωσης (IER):
<http://www.ccdh.org.ma/spip.php?article551>
- Έκθεση του Παρατηρητηρίου Ανθρώπινων Δικαιωμάτων σχετικά με την Επιτροπή και τις εξαφανίσεις:
http://www.hrw.org/reports/2005/morocco1105/4.htm#_Toc119468371
- Πληροφορίες σχετικά με την Επιτροπή:
<http://www.hrw.org/en/node/11523/section/7>
- Δήλωση του Driss Benzekri, Προέδρου της Επιτροπής Ισότητας και Συμφιλίωσης, σχετικά με την ολοκλήρωση της εντολής της Επιτροπής:
<http://www.ictj.org/static/MENA/Morocco/IER.benzekri.eng.pdf>
- «Αρχίζουν αύριο οι δημόσιες ακροάσεις στην Επιτροπή Αλήθειας του Μαρόκο», δελτίο τύπου του ICTJ, 20 Δεκεμβρίου 2004:
<http://www.ictj.org/en/news/press/release/282.html>
- «Το Μαρόκο βγάζει στη φόρα την αλήθεια σχετικά με κακοποιήσεις σε υποθέσεις βασανιστηρίων»:
<http://www.ictj.org/en/news/coverage/article/365.html>
- «Βασιλικό Γκουλάγκ» άρθρο του Economist σχετικά με τις φυλακές του στρατοπέδου Tazmamart:
http://www.economist.com/node/486729?Story_ID=486729

- «Ο νέος Βασιλιάς ανασκαλίζει την αποτρόπαια κληρονομιά του πατέρα του»:
<http://www.spiegel.de/international/spiegel/0,1518,348023,00.html>
Περιέχει φωτογραφίες θυμάτων της μαροκινής καταπίεσης και ήχους από βασανιστήρια σε δημόσιες ακροάσεις που έγιναν για να εκτεθούν οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά την περίοδο βασιλείας του Βασιλιά Χασάν II.
- «Η Επιτροπή Αλήθειας του Μαρόκο δίνει λεπτομέρειες για τις κακοποιήσεις»:
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/4536258.stm>
- «Αναδεύοντας την έρημο», Διαδραστικές ιστοσελίδες των New York Times:
http://www.nytimes.com/packages/khtml/2005/10/01/international/20051001_MOROCCO_FEATURE.html
- «Η Επιτροπή Ισότητας και Συμφιλίωσης του Μαρόκο»:
<http://www.merip.org/mero/mero040405>

Σχετικά με τα μνημεία στο Μαρόκο

- Πρόσκληση για τη δημιουργία μνημείου στις φυλακές του Tazmamart:
<http://www.morocboard.com/viewpoint/42-jamal-laoudi/490-tazmamart-the-memorial>
- Σχέδια για την επαναξιοποίηση χώρων που λειτουργούσαν ως κέντρα βασανιστηρίων:
http://www.magharebia.com/cocoon/awi/xhtml1/en_GB/features/awi/features/2008/12/02/feature-03
- Βίντεο από την Google σχετικά με τις φυλακές Tazmamart:
http://www.google.com/search?hl=en&biw=1280&bih=576&gbv=2&q=tazmamart%20prison&ie=UTF8&sa=N&tab=iw#q=tazmamart+prison&hl=en&sa=N&biw=1280&bih=576&gbv=2&prmd=ivns&source=univ&tbs=vid:1&tbo=u&ei=ehSJYrsOtSZhQe6y8i2Dg&ved=0CEYQqwQ&bav=on.2,or.r_gc.r_pw.&fp=ff3e2739446bc197

Βιβλιογραφικές πηγές σχετικά με το Μαρόκο |

- Amnesty International (1991). *Morocco: A Pattern of Political Imprisonment, Disappearances and Torture*. London: Amnesty International.
- Amnesty International (2010). *Broken Promises: The Equity and Reconciliation Commission and Its Follow Up*. London: Amnesty International.
- Guillerot, J. και Carranza, R. (2009). *The Rabat Report: The Concept and Challenges of Collective Reparation*. New York: International Center for Transitional Justice.
- Hazan, P. (2006). *Morocco: Betting on a Truth and Reconciliation Commission, USIP Special Report*, Τόμος 165.
- Howe, M. (2001). Under a New Regime, Moroccans Search for Truth And Justice. *Washington Report on Middle East Affairs*, 20(7), σ. 32.
- Human Rights Watch (2005). Morocco's Truth Commission: Honoring Past Victims During an Uncertain Present. *Human Rights Watch Reports*, 17(11).
- International Center for Transitional Justice (ICTJ) (2009). *Truth and Reconciliation in Morocco*. New York: International Center for Transitional Justice.
- International Coalition Against Enforced Disappearances (χ.χ.). *Morocco: Country by Country Ratification Campaign*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://www.icaed.org/the-campaign/morocco/>. Τελευταία πρόσβαση στις 29 Σεπτεμβρίου 2011.
- International Committee of the Red Cross (ICRC) (2010). *The ICRC regional delegation in Tunis*. [Στο διαδίκτυο]. Διατίθεται στο: <http://www.icrc.org/eng/where-we-work/africa/tunisia/overview-tunis.htm>. Τελευταία πρόσβαση στις 29 Σεπτεμβρίου 2011.
- Opgenhaffen, V. και Freeman, M. (2005). *Transitional Justice in Morocco: A Progress Report*. New York: International Center for Transitional Justice.
- Slymovics, S. (2003). No Buying Off the Past: Moroccan Indemnities and the Opposition. *Middle East Report*, αρ. 229, σσ. 34-37. Washington, D.C.: Middle East Research and Information Project.
- Vairel, F. (2008). Morocco: From Mobilizations to Reconciliation? *Mediterranean Politics*, 13(2), σσ. 229-241.

